

॥ ॐ ॥

भौनमंदिरमां प्राणप्रतिष्ठा

पूज्य श्रीमोटाअे
भौनअेकांतना साधको समक्ष
करेलां प्रवचनो

: संपादक :
रमेश म. लट्टे

ॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪
- © હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ.
- આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત | આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત

પ્રથમ	૧૯૮૫	૨૦૦૦	ચોથી	૨૦૦૫	૧૦૦૦
બીજી	૧૯૯૧	૨૦૦૦	પાંચમી	૨૦૦૯	૨૦૦૦
ત્રીજી	૧૯૯૭	૨૦૦૦			
- પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૮૮ = ૧૦૪
- કિંમત : રૂ. ૧૦/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૯૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮
- ડિઝાઇનર : મયૂર જાની
બી/૮, રીપલ એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭. મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્ડમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ हरिःॐ ॥
समर्पणांजलि
(पांचमी आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटाना देहत्याग बाद जेओ पूज्यश्रीनी
बुद्धिगम्य येतनानो स्पर्श पामवा भाग्यवंत बन्या छे, तेवा
परिवारोमां जेओनो सहेजे समावेश थाय छे अेवा,
अने

हरिःॐ आश्रम, सुरतना संयालक मंडणमां अग्रेसर रही
आश्रमना अने आश्रमनी प्रवृत्तिओमां जेओ तन-मन-धनथी
अपमां आव्या छे अेवा,

अने

पूज्य श्रीमोटाना अक्षरदेहना पुनःमुद्रणनां कार्यमां जेओनो
सहारो उल्लेखनीय रह्यो छे,
तेम ज

मौनअनुष्ठानमां अने ते बाद प्रयोगात्मक अनुभवना
आधारे श्रीमोटानो स्वीकार पोते कर्या बाद पोताना विशाण
परिवारने पण श्रीमोटानां कार्यमां सहभागी बनावी रखा छे
अेवा यलथाण गाम, जि. सुरत निवासी

श्री मनसुखलाल त्रिभोवनदास शोषी

अने तेमनां धर्मपत्नी

श्रीमती अनसूयाबडेन मनसुखलाल शोषी

अने तेमना परिवारने

पूज्य श्रीमोटानो शब्द जेमां जणवाछ रह्यो छे अेवा
'मौनमंदिरमां प्राणप्रतिष्ठा'नी आ पांचमी आवृत्ति समर्पित
करतां अमो कृतार्थतानी लागणी अनुभववीअे छीअे.

ता. २३-७-२००८

पूज्य श्रीमोटानो देहत्याग दिन

ट्रस्टीमंडण,

हरिःॐ आश्रम, सुरत

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(પહેલી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા, હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં દર અઠવાડિયે મૌનએકાંત લેનાર સ્વજનો સમક્ષ મૌનએકાંતની સાધનાપદ્ધતિ વિશે તથા જીવનના વિકાસ પરત્વે કેવી રીતે સાવધાન રહેવાય એ વિશે થોડીક મિનિટો બોલતા હતા. એ વાતોની નોંધ સદ્ગત ભાઈ શ્રી યૂનીભાઈ તમાકુવાળાએ તથા ભાઈ શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ કરેલી. એ વક્તવ્યોની નોંધ પૂજ્ય શ્રીમોટા વાંચી જતા હતા. આથી એ નોંધો અધિકૃત ગણાય. આ પ્રવચનોની હસ્તલિખિત નોટબુકો સુરતનાં મૌનમંદિરોમાં રાખવામાં આવતી હતી. જેથી, એ વાંચવાથી કોઈક સાધકને પ્રેરણા મળે.

એ પ્રવચન નોંધોમાંથી પ્રથમ પુસ્તક ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’, દ્વિતીય પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર’, તૃતીય પુસ્તક ‘મૌનમંદિરનો મર્મ’, ચોથું પુસ્તક ‘મૌનમંદિરમાં પ્રભુ’ પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે. આ છેલ્લું અને પાંચમું પુસ્તક ‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. આ પુસ્તકો સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ પ્રકારનાં પ્રવચનોની પ્રકાશનશ્રેણી પૂરી થાય છે.

શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે ઉપરનાં બધાં પુસ્તકોનું માનાર્હ સંપાદન કરી આપ્યું છે. એમના ભાવનાભર્યા આ કાર્યની અમે કદર કરીએ છીએ. પૂજ્ય શ્રીમોટા પરત્વેના ભાવની વૃદ્ધિ કાજે એ આ કાર્ય કરે છે. એવી એમની ભાવનાની અમે દિલથી કદર કરીએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ પુસ્તક જિજ્ઞાસુઓને જરૂર પ્રેરક અને માર્ગદર્શક નીવડશે એવી શ્રદ્ધા છે.

નડિયાદ,

તા. ૧૬-૯-૧૯૮૫

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ: ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

प्रेमरूप येतनानी प्रतिष्ठा

पूज्य श्रीमोटाએ ૧૯૩૯ના રામનવમીના દિવસે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યો. એ પછી એમના સમાગમમાં આવનાર સ્વજનોએ એકાદ આશ્રમ સ્થાપવા તેઓશ્રીને વારંવાર કહેલું. એક સ્વજને તો એ માટે થનાર ખર્ચના રૂપિયા પણ આપેલા, પરંતુ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એ રકમ પાછી આપી દીધેલી. એના કારણનું અનુમાન આપણે કરીએ એ યોગ્ય નથી, પણ તેઓશ્રીએ કહેલું કે જેવી રીતે વીજળીના મુખ્ય મથક ઉપરથી વીજળીનો પ્રવાહ બધે પ્રસરે એ રીતે આશ્રમ સ્થાનેથી પ્રભુચેતનાપ્રવાહ પ્રસરવો જોઈએ. આથી, કાળ પાકવા દઈને દસ વર્ષ પછી આશ્રમ સ્થાપના આરંભાઈ.

જોકે ૧૯૪૦ પછી તેઓશ્રીએ જુદે જુદે સ્થળે ક્યાંક કોક સ્વજનના ઘરના ઓરડામાં પણ સાતથી એકવીસ દિવસ સુધીનું મૌનએકાંત આપેલું છે. દક્ષિણ ભારતમાં કેરાપટ્ટી અને કુંભકોણમ્માં આવાં મૌનએકાંત કેટલાંક સ્વજનોએ સેવેલાં છે. અમદાવાદના હરિજન આશ્રમમાં મીરાં કુટિરનો ઉપયોગ પણ મૌનમંદિર તરીકે થયેલો. સુરતમાં હાલના આશ્રમ સ્થાન પાસેના મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં પણ મૌનસાધના તેઓશ્રીએ કરાવેલી. આવી બીજી કેટલીક હકીકતો પણ છે.

સામાન્ય રીતે તો એકાંત જીવવું ઘણું જ કપરું છે. સૌનો સામાન્ય અનુભવ એવો છે કે આપણા ઘરમાં પણ આપણે એકલા બેસીએ તો સમય ઘણો લંબાતો હોય એવો અનુભવ થાય છે. મૌનમંદિરની આ વિશિષ્ટતા છે. આ અંગે સમજૂતી આપતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે કે ‘ડૉક્ટર કે હેલ્થ ઓફિસરને પૂછતાં તે એમ જ કહેશે કે આ જાતનું એકાંત પચાવવું બહુ અઘરું છે. જ્યારે આ મૌનમંદિરની અંદર ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના

આશીર્વાદથી એવી ચેતનાશક્તિ રહેલી છે કે જેથી અંદર રહેલો માણસ આનંદથી દિવસો પસાર કરી શકે છે... અંદર જે ચેતનાશક્તિની મદદ છે એ મદદ તમને ખબર ન પડે એવી રીતે મળે છે. અરે, ખુલ્લા જંગલમાં એકાંતમાં રહેવું એ પણ બહુ અઘરું છે. જ્યારે અહીં તો એ જાતની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા વિના પૂજા થતી નથી તેમ અહીં પણ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.’ (મૌનએકાંતની કેડીએ-પૃ. ૮૮-૮૯)

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કરેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા એક વિશિષ્ટ ગૂઢ વિધિનું પરિણામ છે. તેઓશ્રી ચેતનનિષ્ઠ હતા અને એ પદ એવું સમર્થ હતું કે વાતાવરણના અણુપરમાણુને એ સચેતન કરી દેતું હતું. મૌનમંદિરોમાં આવી સચેતનતા હોવાથી જ એ સ્થાન-એ મંદિરો મહિમાવંતાં છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે કે ‘મૌનએકાંતનો ગાળો તો એ જીવ સાથે પોતાને સંકળાઈ રહેવાનો કદી ન પ્રાપ્ત થાય એવો મહામૂલો સમય છે.’

અહીં પોતાને એટલે એમના સ્થૂળરૂપનો સંકેત સમજવાનો નથી, પરંતુ જે ચેતન એમના હૃદયમાં પ્રગટ થયું છે એ પોતાનું સાચું રૂપ છે, એ જ પરમાત્મા છે. એ રૂપે તેઓશ્રીનું સંકળાવાનું એ જીવ સાથે બને છે. મૌનમંદિરોમાં જીવ-શિવનો સંયોગ થાય છે.

આવી અલૌકિક ક્રિયા એવી ગૂઢ રીતે થાય છે કે મૌનમંદિરમાં બેસનાર વ્યક્તિને એની ખબર પણ પડતી નથી. કેટલીક વ્યક્તિઓ મૌનમંદિરમાં ‘મોટા’નાં દર્શન થશે એવી ધારણાથી પ્રવેશે છે. અને દર્શન થવાં એટલે ‘આંખેથી દેખાવું’ એવો અર્થ કરીને બેસે છે, પણ મૌનમંદિરમાં ટકી શકાય છે અને આનંદ અનુભવી શકાય છે એ જ ચેતનરૂપે ‘શ્રીમોટા’નાં સાચાં દર્શન છે.

બીજું, મૌનમંદિરમાં ચિત્ત ઉપર ભગવાનની ભાવનાના પ્રબળ સંસ્કાર પડે છે. આ સંસ્કારો વજ્રલેપ જેવા હોય છે એમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહેલું છે. આપણું જીવન સંસ્કારોનું પરિણામ છે અને

જીવનની ગતિ પણ સંસ્કારોના ધક્કાથી જ થયા કરે છે. મૌનમંદિરમાં ચિત્તમાં પડેલ પ્રભુભાવના સંસ્કારો જ્યારે ઉદય થશે ત્યારે તે જીવને ભગવાનના પંથે ગતિ કરાવ્યા વિના રહેશે જ નહિ. મૌનમંદિરમાં એક-બે કે ચાર વખત બેસવાથી જીવ કાંઈ શિવ થઈ જતો નથી એમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે એ યોગ્ય જ છે, પરંતુ શિવત્વ વિના અનુભવની શક્યતાની ભૂમિકા ખીલે એવાં સંસ્કારબીજ મુકાય છે. આથી, કોઈ કાળે પણ એ જીવ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ જરૂર કરી શકશે જ.

આ મૌનમંદિરોમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મર્યાદિત નથી. સામાન્ય રીતે મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો જ તે પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ પૂજાયોગ્ય ગણાય. પ્રતિષ્ઠા વિના મૂર્તિને પૂજવાથી પૂજા કરનારના જીવનમાં ભક્તિનો જુસ્સો ન પ્રગટે.

મૌનમંદિરોમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની એક મહત્વપૂર્ણ હકીકત છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અનુભવદશાનું પ્રગટ પરિણામ પ્રેમ છે. એ પ્રેમ દરેક વ્યક્તિ અનુભવી શકે છે. મૌનમંદિરમાં એ પ્રેમ સઘન, સક્રિય અને કેંદ્રિત બને છે. તેઓશ્રીએ કોક સ્થળે પોતાના અનુભવને વર્ણવતાં ‘પ્રેમસ્વરૂપ ચેતના’ જેવા શબ્દો વાપર્યા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતના મૌનમંદિરમાં બેઠેલા જીવાત્માનાં અંતઃકરણો સાથે પ્રેમ કરે છે. આને પરિણામે જીવનાં અંતઃકરણો મંથન અનુભવે છે. પોતે પોતાનાથી જુદો પડેલો જોઈ શકે છે અને હૃદયમાં અપાર ઉત્સાહ, ખંત, ઉમંગ અને પ્રેમભાવનો અનુભવ કરે છે.

વળી, આવા ભાવોનો ઉપયોગ ભગવાનના નામસ્મરણમાં થાય છે એ તો એથીય વિશેષ ઊંચી હકીકત છે. ભગવાનનું નામસ્મરણ કરવું એ ઘણું જ મુશ્કેલ કામ છે. જ્યારે મૌનમંદિરમાં એ કાર્ય સહજ રીતે થાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રેમરૂપ ચેતનાનું એ પ્રગટ પરિણામ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો આવો પ્રેમ અંદર બેસનારને પૂરેપૂરી છૂટ આપે છે. તેઓશ્રીએ કહ્યું છે કે ‘અહીં કોઈ પણ બેસીને જેની જે

જાતની અભિરુચિ હોય તે જાતનું એ ભગવાનનું સ્મરણ કરી શકે છે. વળી, પોતાના કોઈ જીવતાજાગતા પૂજ્ય નરનો ફોટો રાખવો હોય તો તે પણ રાખી શકે છે. કોઈ પણ જાતની રૂઢિચુસ્તતા નથી. કોઈ બહાર આ અંગે પ્રયોગ કરી શકે છે. બહાર ચારપાંચ કલાકથી વધારે એ કરી શકશે નહિ. બે જણાએ બહાર આવા પ્રયોગો કરેલા છે. બધી જાતની સગવડ છતાં એ શક્ય બન્યું ન હતું. એટલે અહીં જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે તેથી ૧૬-૧૭ કલાક સુધી નામ લઈ શકાય છે. આ કાંઈ મારી મહત્તા બતાવવા નથી કહેતો પણ જે હકીકત છે તે નમ્રભાવે કહું છું.’ (‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’-પૃ. ૨૬)

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ વિશિષ્ટતા છે. પરમાત્મા જ પ્રેમ વ્યક્ત કરી શકે અને એનું આવું પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય પરિણામ દેખાડી શકે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાધકને બાહ્યાંતર મોકળાશ આપે છે. વ્યક્તિ કોઈ પણ ધર્મ, સંપ્રદાય કે જાતિની હોય, અને કોઈ પણ જીવતાજાગતા નરના સંબંધમાં આવી હોય તોપણ આ મૌનમંદિરમાં એની પોતાની રીતે એ સાધન કરી શકે છે.

મૌનમંદિરમાં થયેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠાને હું ‘પ્રેમપ્રતિષ્ઠા’ તરીકે ઓળખાવું છું, કેમ કે ‘પ્રાણ’ શબ્દને જે અર્થમાં આપણે અનુભવીએ છીએ એ ચેતનનિષ્ઠ અનુભવી પુરુષોમાં પરમ પ્રેમમાં રૂપાંતર પામી જાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અનુભવદશા એટલી તો ઉચ્ચ હતી કે એ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મમાં ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા કરી શકતી. આજે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સ્થૂળ શરીર ન હોવા છતાંય એમની ચેતનાત્મક હાજરી આવા સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પ્રેમભાવ દ્વારા અનુભવી શકાય છે. સાધક, પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રેમ પ્રત્યે જેટલો અભિમુખ અને સ્વીકારાત્મક એટલા પ્રમાણમાં એ વધુ પામી શકે.

મૌનમંદિરની બહાર રહીને જે સાધન થઈ શકતું નથી એ એકાંતવાળા બંધ મંદિરમાં થઈ શકે છે, એ શું સૂચવે છે ? આપણા અંતરમાં કોની ચેતનાનો સંચાર થયો છે જે આપણને સહજ રીતે આ

સાધન કરાવે છે ? ખરી વાત તો એ છે કે હૃદયમાં હૃદયની પ્રેમલીલા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રગટ ચેતના આપણી હૃદયસ્થ સુષુપ્ત ચેતના સાથે જોડાઈને એને જાગ્રત કરે છે, પછી ગતિ આવે છે. ભગવાનની આવી કૃપા વિના સોળ કલાક લગી ભગવાનનું નામસ્મરણ થાય એ શક્ય જ નથી.

મૌનમંદિરમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા-પ્રેમપ્રતિષ્ઠા ત્યાંના વાતાવરણના પરમાણુઓમાં કેન્દ્રિત થયેલી છે. એ અંદર બેસનારનાં અંતઃકરણોને રક્ષે છે, કેળવે છે અને પોતાના આધારમાં રહેલા ચેતનનું સ્ફુરણ કરાવીને એને આનંદમાં રાખે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો આવો વિલક્ષણ પ્રેમભાવ મૌનમંદિરમાં આજેય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ‘સાધનાનો ઈતિહાસ’ વર્ણવતી ગઝલોના જે ગ્રંથો લખ્યા છે એમાં દર્શાવ્યું છે કે ચેતનરૂપે તેઓશ્રી સ્થળાતીત, કાળાતીત છે. એટલું જ નહિ ભાવાતીત અનુભવની સ્થિતિમાં છે. આથી, પૂજ્યશ્રીનો દેહ નહિ હોવા છતાંય ‘એ’ અવસ્થાની સક્રિયતા આ મૌનમંદિરોમાં અનુભવાય છે.

કાળાતીત અવસ્થાના સ્પર્શની સૌથી નોંધપાત્ર પ્રતીતિ એ છે કે મૌનએકાંત માટેનાં મંદિરમાં બેસનાર વ્યક્તિને સમય સહાય કરતો હોય છે. મૌનમંદિરમાં બેસનારને એવો અનુભવ થતો રહે છે કે એને પ્રભુના સ્મરણ-ચિંતન માટે ઘણો જ લાંબો ગાળો મળ્યો છે, પણ જ્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે અંદર ગાળેલો સમય અલ્પ જ હતો એવો અનુભવ કરે છે. આવો પરસ્પર વિરોધી અનુભવ ઘણો વિલક્ષણ છે. આવો અનુભવ સહજ નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટા દ્વારા થયેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનું આ પરિણામ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મૌનમંદિરો અંગે આટલી વાતો કહેલી અને એની નોંધ રખાયેલી એથી એને ગ્રંથસ્થ કરાઈ છે. (૧) મૌનએકાંતની કેડીએ (૨) મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર (૩) મૌનમંદિરનો મર્મ (૪) મૌનમંદિરમાં પ્રભુ (૫) મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા-આ પાંચ પુસ્તકોમાં

તેઓશ્રીના વક્તવ્યને સંપાદિત કરાયું છે. શ્રેયાર્થીઓને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં આ પુસ્તકો ઘણાં જ પ્રેરક નીવડ્યાં છે. આ પુસ્તક આ વિષયશ્રેણીનું છેલ્લું પુસ્તક છે.

આ સંપાદન નિમિત્તે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાંનિધ્ય પામ્યો એનો ઘણો જ આનંદ છે. હરિ:ૐ આશ્રમના ટ્રસ્ટીઓએ મને કાર્ય સોંપીને મારા ઉપર ઘણો જ ઉપકાર કર્યો છે, એ માટે હું હૃદયપૂર્વક તેઓનો આભાર માનું છું.

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

આ આવૃત્તિની મુદ્રણશુદ્ધિ કરતાં શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પહેલી તથા બીજી આવૃત્તિ સાથે લખાણ મેળવતાં, પહેલી આવૃત્તિમાંથી બીજી આવૃત્તિમાંનાં મૂળ લખાણમાંથી કેટલાક ફકરાઓ સરતચૂકથી છપાયા ન હતા. શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ અત્યંત શ્રમ અને ઝીણવટથી એ શોધીને યથાસ્થાને મૂક્યા. ઉપરાંત, કેટલાક શબ્દો તથા વાક્યરચનાઓ પ્રત્યે મારું ધ્યાન દોરીને એ અંગે જરૂરી ચર્ચા કરી. પરિણામે આ આવૃત્તિની મુદ્રણશુદ્ધિ સાથે સાથે શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પુનઃ સંપાદનનું કાર્ય કરવામાં ખાંખત દર્શાવી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેનો એમનો નિરપેક્ષ ભાવ એ જ આ પ્રકારના કાર્ય માટેનું મુખ્ય પ્રેરકબળ છે. આવા સહયોગ બદલ એમનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનવા ઉપરાંત હું એમને ધન્યવાદ પણ આપું છું.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ વિશેષરૂપે શુદ્ધ પાઠ્યઆવૃત્તિ ગણાય.

‘સંતસ્મૃતિ’ ૧, એસ.બી.આઈ.ઓફિસર્સ સોસાયટી,

રમેશ મ. ભટ્ટ

નારાયણનગર, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭

તા. ૯-૪-૧૯૯૭

ફોન : ૬૬૧૧૩૪૩

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(त्रीञ्च आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटानी आ पुस्तकनी त्रीञ्च आवृत्ति प्रगट करतां उर्ष थाय छे. आ पुस्तकना प्रकाशनमां अमने श्री द्विलीपत्माँ भावसार तथा श्री अतुलत्माँ भावसार तरङ्गी सङ्योग मण्यो छे. अे बढल अमे अेमना आत्तारी छीअे.

आ पुस्तकनी मुद्रणशुद्धि उपरांत अेना पुनःसंपादनमां उपयोगी सूयनो करवा बढल श्री जयंतीत्माँ ज्ञानीनो अमे ખૂબ हृदयपूर्वक आत्तार मानीअे छीअे.

आ पुस्तकनी टाँटलनी डिजाँन तैयार करी आपवा बढल श्री मयूरत्माँ ज्ञानीनो तथा टाँटलने यार कलरमां छापी आपवा बढल साहित्य मुद्रणालयना नियामको श्री श्रेयसत्माँ पंड्या तथा श्री यज्ञेशत्माँ पंड्यानो अमे ખૂબ हृदयपूर्वक आत्तार मानीअे छीअे.

गुजराती अध्यात्मरसिक प्रज्ञा आ पुस्तकने आवकारशे अेवी श्रद्धा छे.

हरिःॐ आश्रम,

नडियाँ.

ता. ८-४-१८८७

सी. डी. शाह

मेनेजिंग ट्रस्टी

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(ચોથી આવૃત્તિ)

‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ની અગાઉની તમામ આવૃત્તિઓની પ્રતો સ્વજન વર્તુળમાં ઉપલબ્ધ થયા છતાં તેની સતત માંગ રહ્યા કરે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મૌનાર્થીઓ સમક્ષ જે શબ્દો વ્યક્ત કર્યા હતા, તે જીવનવિકાસમાં સહાયક બનતા હોવાથી, આ શ્રેણીનાં પુસ્તકો સ્વજનોમાં લોકપ્રિય બન્યાં છે.

આ આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં મુંબઈ નિવાસી શ્રી અરુણપ્રસાદ વાડીલાલ દલાલ પરિવાર તરફથી અમોને આર્થિક સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ ખૂબ જ ઉમંગથી સેવાભાવે કરી આપ્યું છે. ટાઈટલ ડિઝાઈન શ્રી મયૂરભાઈ જાનીએ પ્રેમભાવે કરી આપી છે. આ પુસ્તકને છાપી આપવાનું કાર્ય સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાએ ભાવપૂર્વક કરી આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી પ્રેરાઈને આ સર્વેએ આ પ્રકાશનમાં આપેલા સહકાર બદલ અમો તે સૌના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

અગાઉની આવૃત્તિઓની જેમ જ આ આવૃત્તિને પણ સ્વજનો આવકારશે એવી અમોને આશા છે.

તા. ૧૪-૧-૨૦૦૫
(મકરસંક્રાંતિ)

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(પાંચમી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતના મૌનાર્થીઓ સમક્ષ જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા, તે શબ્દો સ્વજનોના સદ્ભાગ્યે જળવાઈ રહેતાં, કાળક્રમે તેના આધારે જે પુસ્તકો પ્રકાશિત કરાયાં, તે પૈકીનું એક એવું ‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ની ચાર આવૃત્તિઓ બાદ, આ પાંચમી આવૃત્તિનું પ્રકાશન કરતાં અમો આનંદની લાગણી અનુભવીએ છીએ.

સતત વૃદ્ધિ પામી રહેલા પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનવર્તુળમાં આ સાહિત્ય વિશેષ આવકાર પામતું જાય છે એવું અનુભવાઈ રહ્યું છે.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય પૂરા સદ્ભાવથી અને ચોકસાઈપૂર્વક શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ કરી આપ્યું છે. ટાઈટલ ડિઝાઈનનું કાર્ય શ્રી મયૂરભાઈ જાનીએ કરી આપ્યું છે. આ પુસ્તકને સદ્ભાવથી છાપી આપવાનું કાર્ય સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુભાઈ પંડ્યાએ કરી આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પરત્વેના ભક્તિભાવથી પ્રેરાઈને આ સર્વેએ આ પ્રકાશનમાં આપેલા સહકાર બદલ, તે સૌના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

આશા છે કે સ્વજનો આ પ્રકાશનને આવકારશે.

તા. ૨૩-૭-૨૦૦૯

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો દેહત્યાગ દિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ हरिःॐ ॥

अनुक्रमणिका

क्रम	विषय	पृष्ठ
१.	सौथी सरण रस्तो	१
२.	मेण-मेणवण शा माटे ?	४
३.	सुणनो मार्ग	१०
४.	प्राणप्रतिष्ठित भौनमंदिर	१५
५.	भगवाननो लरोसो	२२
६.	भौनमंदिरमां उध्वगति	३०
७.	अेकमां अनेक, अनेकमां अेक	३७
८.	बबडाट बंध करो, शहूर प्रगटावो	४३
९.	प्रातःकाण अने सुरतीस्वाढ !	५१
१०.	तटस्थता	५७
११.	ताणुं भूल्यानो दिवस	६३
१२.	ऋणस्वीकार अने ऋणमुक्ति	७१

भौनमंदिरमां प्राणप्रतिष्ठा

पूज्य श्रीमोटा

‘હું સર્વત્ર વિઘ્નમાન છું.’

‘જીવનદર્શન’, ૧૦મી આ., પૃ. ૩૮૨

- શ્રીમોટા

૧. સૌથી સરળ રસ્તો

ભગવાનને કેવી રીતે ભૂલ્યા ?

ભગવાનને આપણે ભૂલી ગયા છીએ. કોઈ કહેશે કે હું રોજ પાંચ માળા કરું છું, તે પછી જમું છું. આ રીતે આપણે ભગવાનને છેતરીએ છીએ. એને ટોડલે મૂકતા હોઈએ તો ઠીક, અરે, ખીસામાં રાખતા હોઈએ તોપણ ઠીક, પણ આ તો ‘એ’ છે જ નહિ એવી રીતે વર્તીએ છીએ-એને છેતરીએ છીએ. ભગવાન સંસારવહેવારમાં આપણને મદદ કરે છે. જિંદગીમાં કોઈએ પાંચ હજાર રૂપિયા આપ્યા હોય તો એને ભૂલીએ છીએ ? પણ હવા, પાણી, અગ્નિ, પ્રકાશ વગર જિવાય એવું નથી. એ બધું ભગવાને પેદા કર્યું અને એ બધું સહજ રીતે મળે છે. અને એ બધું છે તો ખરુંને ? આ બધાં સિવાય ના જિવાય એ વાત સાચી ? તો કહે, ‘હા’. એની કોઈ દિવસ કદરભક્તિ દિલમાં પ્રગટી ? તો કહે, ‘ના’. તો આપણે માણસ તરીકે જીવીએ છીએ તેનું ભાન નથી. ભગવાન તો આપણને પળેપળ જિવાડી રહ્યો છે. એનું ભાન ભગવાનની કૃપાથી આપણને બધાંને પ્રગટે એટલી મારી વિનંતી છે.

ગરજ કેવી રીતે જાગે ?

ભાન કેમ નથી પ્રગટતું ? કારણ કે આપણે ઘોર તામસમાં પડેલા છીએ. ‘એ’ છે જ નહિ એમ વર્તીએ છીએ. ખીસામાં કે ટોડલે પણ નથી રાખતા. એમ કરીએ તો એ છે એવી રીતે વર્તવું પડે, તો એ છે એનું ભાન પ્રગટે. એનો કોઈ ઉપાય ? તો કહે, ‘જિજ્ઞાસા થવી જોઈએ.’ સંસારમાં આપણને જે સમજણ પ્રગટે છે, તેનું કારણ તેવી ગરજ પ્રગટે છે. ગરજ પ્રગટ્યા વગર નિકટ ના જઈ શકીએ. એવી ગરજ જ્યારે જ્યારે પ્રગટે-ભગવાનને

અનુભવવાની જિજ્ઞાસા પ્રગટે તો જ બને. તો કહે છે કે ‘ગરજ કે જિજ્ઞાસા તો પ્રગટી નથી. માટે, બીજો કોઈ ઉપાય બતાવો.’ ઈજેક્શનથી ઝટ સારું થાય, પણ આયુર્વેદમાં, હોમિયોપથીમાં અને યુનાની દવાની પદ્ધતિમાં ધીરજ જોઈએ. તો રોગ જડમૂળથી જાય, જ્યારે ઈજેક્શનમાં એ સારું થતાં બીજું નવું ઊભું થતું હોય છે. તો બીજો રસ્તો સંતમહાત્મામાં અનુરાગ, પણ એ મહાત્મા ક્યાં છે? એને કેવી રીતે ઓળખવા? સંસારમાં માણસને ઓળખી શકાતા નથી. એક જ માણસ કોઈની સાથે સારી રીતે વર્તે, કોઈ સાથે લુચ્ચાઈથી વર્તે, કોઈ પ્રત્યે મમતા, ક્રોધ વગેરે કરે. આપણે માણસને તો ઓળખતા નથી તો મહાત્માને કેવી રીતે ઓળખવા? માણસને ઊગરવાનો કંઈ આરો ?

ચેતનનિષ્ઠને વળગો

આ બધું અનંતકાળથી ચાલ્યા કરે છે. એટલે કોઈ ચેતનમાં નિષ્ઠા પામેલા હોય તેનામાં રાગ પ્રગટે અને એના કોઈ વચનથી શ્રદ્ધા પ્રગટી અને આપણે તે પ્રમાણે વર્તીએ તો આપણું કામ અને કલ્યાણ થાય. એ સંત, જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં ખપ લાગે છે, પણ એને ખોળી કાઢવો બહુ મુશ્કેલ. ગીતામાતા કહે છે કે ‘સંસારમાં ભગવાનને માટે મથનારા બહુ થોડા. વળી, એમાંથીયે એનું સાતત્ય જાળવનારા થોડા અને એમાંથીયે એ જાળવી રાખનારા થોડા અને એને અનુભવનારા તો બહુ જ થોડા.’ એટલે આપમેળે પ્રારબ્ધને કારણે જો એની સાથે મેળ બેસી જાય તો એને પકડી રાખવો, એનામાં રાગ કરવો અને એમ કરતાં સંબંધ વધારવો. સાધારણ રીતે જેની સાથે મેળ બેસી જાય તેને પકડી રાખવો. મારા જેવો જે કોઈ વેશધારી હોય તેની સાથે દિલ મળી જાય તો વળગી રહો. એવાનો પરિચય થાય તો એને વિશેની સાચી સમજણ પડે.

સરળ રસ્તો

એનો પરિચય કેવી રીતે થાય ? એનાં કોઈ લક્ષણ ખરાં ? હા, wealth, sex and power-સંપત્તિ, વિષય-વાસના અને સત્તાથી એ પર હોય. લાખો મળે છતાં એમાં બંધાયેલો ના હોય. એથી, એટલે કે વાસનાથી એ પર હોય. power કહેતાં સત્તાથી એ આવરાયેલો ના હોય. એની નમ્રતાનો અનુભવ થાય છે. આ એનાં લક્ષણો છે. એના અનુભવમાં આવો તો સમજણ પડી જાય. એને પછી પ્રેમથી, ઉમળકાથી વળગ્યા કરશો તો એ સરળમાં સરળ રસ્તો છે. આ સંસારમાં માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, બહેન વગેરે મળ્યાં છે, તેનું કારણ એની સાથે તેવું કર્મ ઊભું કર્યું એટલે એ મળ્યાં. તેમ સંતપુરુષ સાથે એવો સંબંધ થાય તો એને વધારવો. એથી, એનો અંગત પરિચય થશે અને એમ કરતાં કરતાં એના પરિચયથી આપણે એને ઓળખી શકીશું. એમાંથી પછી જિજ્ઞાસા જાગશે અને જો એ સાચી જિજ્ઞાસા હશે તો એ ગતિ કરાવશે. જિજ્ઞાસા સદાય ગતિમાન છે. એ તળાવના પાણી જેવી બંધિયાર નથી, પણ ગંગામૈયાના પ્રવાહ જેવી છે. કોઈ પણ લાગણી ગતિમાન છે. એટલે જિજ્ઞાસાની જો ગતિ ના થઈ તો એ ખોટી છે. એટલે સાચી જિજ્ઞાસા હંમેશાં ગતિ કરાવે. એટલે એવા આત્માની સાથે-જેની સાથે રાગ, પ્રેમ, ઉમળકો, લાગણી થઈ, એના ગુણોનો પરિચય થયો અને જિજ્ઞાસા થઈ તો એવો એ આપણને ગતિ કરાવશે અને ઊંચે લઈ જશે. એમાં કોઈ ફેરફાર નથી.

તા. ૬-૧૧-૧૯૬૨

૨. મેળ-મેળવણ શા માટે ?

ભગવાનની ખાતરી

આપણામાં કહેવત એમ છે કે 'ભગવાનની ઈચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી.' સામાન્ય જનસમાજમાં આવી છાપ છે. આ સકળ બ્રહ્માંડમાં-એટલે કે પૃથ્વી ઉપરાંત અસંખ્ય તારાગણ અને એ પૃથ્વી જેવાં તો કેટલાંએ છે. એ બધાંમાં-ભગવાનની-ચેતનની શક્તિ કામ કરી રહેલી છે. કોઈ વળી પૂછે કે 'એની ખાતરી શી?' અમે કહીએ છીએ કે 'તમારી જાતની ખાતરી છે?' તો કહે, 'ના'. ક્યારે જન્મ્યા અને ક્યારે મરી જશો તેનીયે ખાતરી નથી. તમને પોતાને જો તમારી ખાતરી નથી તો ઈશ્વરની કેવી રીતે ખાતરી કરવી ?

અપ્રત્યક્ષ પ્રભુનું શું ?

તમારે ના માનવું હોય તો ના માનો, પણ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ માનવી કે આપણે ઘરસંસાર ચલાવીએ તેમાં બીજો કોઈ આડખીલી કરે તો તે આપણને પસંદ નથી. તેવી જ રીતે આ બ્રહ્માંડમાં જે ચેતનશક્તિ છે એમાં પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશ, તેજ, વાયુ, પૃથ્વી અને જળ. એ પાંચેય છે એમાં તો આપણે બધાં કબૂલ થઈએ. આ તો નિશ્ચિત હકીકત છે. આકાશને ના માનો પણ તેજ, વા, જળ અને પૃથ્વી સિવાય એક પળ પણ ચાલતું નથી. એનો પળેપળ ઉપયોગ છે. આ પૃથ્વીમાં હવા પાંચ મિનિટ બંધ થઈ જાય તો બધા જીવો ખલાસ થઈ જાય એવી અગત્યની આ હવા છે અને ખપની છે, પણ એના અસ્તિત્વનું આપણને ભાન થાય છે? એના વડે જીવન ટકે છે અને નભે છે, પણ એના અસ્તિત્વનું ભાન થતું નથી. એ છે એ વાત સાચી. હવા છે, એનો સ્પર્શ પણ છે, તોપણ એ હોવા છતાં એનું ભાન થતું નથી. જે

પ્રત્યક્ષ છે એનું ભાન થતું નથી. તો જે અપ્રત્યક્ષ છે, નિર્ગુણ-
નિરાકાર છે એનું ભાન કેવી રીતે જાગે ?

સહજ ઉપકાર

સંસારવહેવારમાં ખરી તકે કોઈ ઉપયોગમાં આવે તો એનો ઉપકાર ભૂલતા નથી. તેમ છતાં આ પૃથ્વી, જળ, હવા, તેજ એ બધું મફત મળે છે. ભગવાને એટલી સગવડ ઊભી કરી છે, પણ એનો આભાર માન્યો નથી એટલા આપણે કૃતઘ્ની છીએ. અને આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ બધાંયનો કોઈ દિવસ વિચાર નથી કર્યો. આપણે માગીએ કે ના માગીએ છતાં એ આપણા ઉપયોગમાં આવ્યા કરે છે. તેમ છતાં એ એમ કહેતાં નથી કે અમે તમને મદદરૂપ થઈએ છીએ. એ બધાંની પાછળ કોઈ પ્રેરણાશક્તિ છે, કારણ કે એ સહજ રીતે મળે છે અને સંસારમાં બીજું કશું કંઈ એની મેળે મળતું નથી. એટલે એની પાછળ કોઈ શક્તિ રહેલી છે અને આ બધાંને પ્રેરણા આપનાર કોઈ શક્તિ રહેલી હોવી જોઈએ એમ બુદ્ધિથી સ્વીકારાય તેવી વાત છે.

મોંઘી વસ્તુ

હમણાં કોઈ વસ્તુ છે તે એક રૂપિયામાં મળે, પણ પછી સો રૂપિયામાં મળે તો તે વખતે એની બહુ કાળજી કરશો. વસ્તુ તો એની એ જ છે, પણ લોકો એમ કહેશે કે ‘ભાઈ, બહુ મોંઘું છે માટે કાળજી કરવી જોઈએ.’ આ બધાં માને એવી વાત છે. એટલે જે અપ્રાપ્ય છે એની આપણે બહુ સંભાળ રાખીએ છીએ. તેવી જ રીતે અમે કહીએ છીએ કે ‘ભગવાન બહુ દુર્લભ છે અને એ એમ મળી શકતો નથી.’ તોપણ એનું મહત્ત્વ સમજાતું નથી કે જાગતું નથી, કેમ ? એવી જ રીતે પૃથ્વી, હવા, જળનું મહત્ત્વ જાગ્યું ? તો કહે, ‘ના.’ તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે એવી સભાનતા જાગી નથી.

સંબંધ બાંધી જુઓ !

વળી, કોઈ પૂછે કે ‘આ ભગવાનથી ફાયદો શો ?’ આપણે તો સ્વાર્થી લોકો. સંસારમાં જેનાથી આપણું હિત સધાતું હોય તેનું આપણે બહુ જાળવીએ. દા.ત. કોઈ આપણને મદદ કરતો હોય તો એ અપમાન કરે તોપણ નીચી મૂંડીએ સાંભળી લઈએ અને સંબંધ બાંધી રાખીએ. એવી જ રીતે ભગવાન જેવો કોઈ મદદગાર નથી. સાંસારિક મદદગાર કરતાં એ વિશેષ છે એ દિલમાં ઊતરતું નથી. એ ખૂબ ખપનો છે. જો તમે તમારું મોં એના તરફ ફેરવી લો તો એ દેખાય. એ જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં, મુશ્કેલીમાં, ગૂંચમાં હળવાશ પ્રગટાવે છે. એટલે આપણે જો જીવનવહેવારના સાંસારિક સંબંધમાં તેમ જ રોજબરોજના સંબંધમાં જેનો આપણને ખપ હોય, મદદકર્તા હોય તેનું ગમે તેવું આડુંતેડું ચલાવી લઈએ છીએ તો ભગવાનનો સંબંધ કેમ કેળવતા નથી ? એ તમે માગશો તે આપણે, પણ જો તમે એની સાથે સંબંધ કરી દો તો. તો કહે, ‘એનો સંબંધ કેવી રીતે કેળવવો ?’ એના ભક્ત થઈ જાવ. જો કોઈ રસ્તે જતાં તમારી પાસે પૈસા માગે તો ના આપો. તેમ જ એક વખત તમે ભગવાનના થઈ જાવ. પછી એ તમને મદદરૂપ થાય છે કે નહિ એ જુઓ. આપણે ત્યાં તો એવા ઘણા દાખલા છે. આપણા ગુજરાતમાં નરસિંહ મહેતા થઈ ગયા. એમનાં ઘણાં કારજ ભગવાને કર્યાં, પણ કોઈ કહેશે કે ‘એ તો અતિશયોક્તિ કરી છે અને એમને ૨૦૦-૨૫૦ વર્ષ થઈ ગયાં.’

પુનિત મહારાજનો દાખલો

પણ આજે સવારે પુનિત મહારાજનું એક ભાઈએ પુનિત સ્મરણ કરાવ્યું. એ તો ગરીબ હતા. પ્લેટફોર્મ ઉપર સૂઈ રહેતા.

એમણે ઘણા માણસોને જમાડ્યા અને નેત્ર-દંતયજ્ઞો કર્યા અને કેટલો ખર્ચ એ અંગે એમણે કર્યો. આપણા કરતાં તો ઘણાં ભારે કાર્યો કર્યાં. તો વળી, કોઈ કહે, ‘એમને વાસના રહી ગઈ તેનું શું?’ તો એ ભજન શું કરવા કરતા ? મંજીરા કૂટવા શા માટે જતા ? એ તમારે ત્યાં નોતરું દેવા આવતા ? એમણે તો ઘણાં કામ કર્યાં છે. તમે તમારું જ વિચારોને ! તમારી વાસના રહી જાય છે કે નહિ તે તમારે વિચારવું. જેણે સમાજનાં આવાં ઘણાં કામ કર્યાં એની તો ઘણી સારી ગતિ થતી હોય છે. એણે તો કેટલાય લોકોને છાનું દાન કર્યું છે. શિષ્યવૃત્તિઓ આપી. ઘણા ગરીબ બ્રાહ્મણોને જનોઈ સંસ્કારની સગવડ ના હોય એવા કેટલાયને કોઈને ખબર ના પડે એવી રીતે જનોઈ આપી. નેત્ર-દંતયજ્ઞો કરાવીને કેટલાય લોકોને મદદરૂપ થઈ પડ્યા. એવાની તો કલ્યાણની જ ગતિ છે. જ્યારે મોટા માણસો તો મારી દૃષ્ટિએ ક્ષુદ્ર છે. ભગવાનની વાત એ કપોલકલ્પિત નથી. એ આપણો ગુલામ નથી હોતો, પણ એની ઉપર આપણને જો પ્રેમ થઈ જાય તો એ આપણાં ઘણાં કામ કરી દે છે.

રાહત ખાતર ભજો

આપણને કોઈ પ્રત્યે પ્રેમ કે લાગણી થાય તો એને માટે દિલમાં લાગણીનો ઊભરો થઈ આવે છે. એટલે ભગવાનના સ્પર્શની હકીકત પણ એવી છે. તો કહેશે કે ‘ભગવાનના ભક્ત થઈએ ત્યારેને ? પણ એ તો કરી શકતા નથી.’ તોપણ એને જો ભજશો તો સંસારના ક્લેશ-તાપમાં રાહત થશે. માટે, અમે કહીએ છીએ કે એટલા માટે પણ એને ભજો, કારણ કે સંસારમાં દુઃખ, ત્રાસ, મુશ્કેલીઓ તો આવવાની જ અને એમાં તમને રાહત થશે.

ભજનનો અર્થ

એક ભાઈએ મને સવાલ કર્યો કે ‘ભગવાન ખુશામતખોર હોય તો એનો શો ખપ ?’ મેં કહ્યું, ‘ભજન કરવું એટલે ખુશામત કરવી એમ થાય ?’ તો કહે, ‘હા.’ તો મેં કહ્યું, ‘તમે ના કરશો.’ ભગવાનનું ભજન કરવું એટલે રાગદ્વેષ મોળા પાડવા. ક્રોધ ના કરવો. બધાં પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખવો. અને સકળ કંઈ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. બધાં જ ભગવાનનાં સ્વરૂપ છે તો કોના તરફ ગુસ્સો કરવો ? એટલે સમતા કેળવીએ, સદ્ભાવ રાખીએ અને એવી રીતે વર્તીએ એનું નામ ભજન છે. બાકી, એકાદ કલાક નામ દઈએ અને પછી એમ જ વર્તીએ તેનું નામ ભજન નહિ, પણ આપણે જે કંઈ કરીએ તે બધાં મળેલાંની સલાહ લઈને કરીએ અને મનસ્વીપણે ના કરીએ. જેટલું કામ પ્રેમથી, સહકારથી કરીશું, મન મેળવી કરીશું તેમાં બરકત રહેશે, પણ જો એમ કરીશું નહિ તો મનમેળ થતો હશે તોપણ નહિ થાય અને એમ ચેતનથી આપણે દૂર થતાં જઈશું.

મેળ રાખો

એટલે સંસારમાં જેની સાથે સંકળાયા છીએ તેની સાથે મેળ રાખીને વર્તીએ તોપણ ભગવાનનું ભજન જ છે. માટે, કૃપા કરીને આટલું તો જરૂર કરજો. દિલનો મેળ, એ બહુ મોટી વાત છે. એનાથી આપણું અનેક પ્રકારનું હિત થાય છે. પૈસાથી તો થાય જ, પણ એકબીજાને સ્વભાવથી ત્રાસ-મુશ્કેલીઓ થાય છે તે પણ નહિ થાય. જો તમે એટલું પણ નહિ કરો તો મારી સાથે જે સંબંધ રાખો છો તેનો પણ કશો અર્થ નથી. એટલે તમે બધાં સાથે મેળ નહિ રાખો તો પંચાત પડશે. માટે, સંસારના,

જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં, કમાવાના ક્ષેત્રમાં આટલું તો જરૂર શીખજો. મેળ રાખવો એ મુખ્ય વસ્તુ છે. એમાં નીચા જવાની વાત જ નથી. ભાઈ, ભાઈને માટે, સ્વજનને માટે પ્રેમ રાખવામાં નીચા જવાનું છે શું ? થોડી ધીરજ નથી રાખતા ? દરેક કોયડાના ઉકેલ છે. અને આ હકીકત કોઈ એકને કહેતો નથી. બધાંને કહું છું. દરેક કાર્ય બધાંની સંમતિ લીધા વિના, મેળ મેળવ્યા વિના કરશો નહિ. જેમ મેળ મેળવવાની વાત સંસારવહેવારમાં ખપની છે તે પ્રમાણે આપણામાં પાંચ કરણો છે-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-એ દરેક સાથે મેળ રાખીએ, પણ એની સાથે મેળ રાખવો બહુ મુશ્કેલ, કારણ કે એ દરેક (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્) જુદી રીતે વિચારે છે. એ બધાં પાંચે અંદર આપસમાં લડતાં હોય છે. એનો મેળ મેળવવા માટે ભગવાનનું ભજન જ એક સાધન છે. એના વડે કરીને જ આપણી બધી વૃત્તિઓનું રૂપાંતર થઈ શકે છે.

ભગવાન એટલે અંતર્યામી. સ્થળકાળનો જેને ભેદ નહિ. બધાંમાં હોવા છતાં નોખો. દૂધમાં જેમ મેળવણ નાંખો તો દહીં થાય તેમ જો સંસારમાં એનું મેળવણ કરતા રહો તો સદ્ભાવ અને સુખ મળશે. કોઈએ મને આજ સુધીમાં એમ કહ્યું નથી કે મને સંસારમાં સુખ છે. દુઃખ જાતે ઊભું કરીએ છીએ. માનવીને અહમ્ એવું જાગે કે બીજાંને ગણકારે નહિ. માટે, જેની સાથે આપણાં લટિયાં ગૂંથાયેલાં છે તેની સાથે-ભેગાં રહો. આ એકબે જણને લાગુ નથી પડતું, પણ દરેકને લાગુ પડે છે. મારા ગુરુમહારાજે મને કહેલું કે ‘સંસારવહેવારમાં પૃથ્વી ઉપર પગ રાખીને વાત કરજે. સૂક્ષ્મ વાતોથી બધાંને લાભ ના થાય. આ સંસારમાં એ બધાં સુખી થાય એવી વાત કહેજે. એમાં એમનું ભલું થશે.’ માટે, તમને કહું છું મેળ મેળવશો તો સુખી થશો.

એટલે મેળ મેળવવો અને રાખવો. ભગવાનની સાથે એવો મેળ રાખો. તો કહે, 'એ તો રાખતો નથી.' એ હવા, પૃથ્વી, જળ અને તેજ આપે છે કે નહિ ? અને આ સકળ બ્રહ્માંડ સર્જેલું છે તે આપણે માટે છે. દરેક માબાપ પોતાનાં છોકરાં માટે કંઈક મૂકી જાય છે. સંસારમાં આ હકીકત છે. તેમ જ ભગવાને આ બ્રહ્માંડમાં બધું મૂક્યું છે. આપણે માટે એ તો અમૃતના સાગર છે. તો સુખી થવું હોય તો એક જ યાવી છે કે મેળ મેળવવો અને મેળ રાખવો.

તા. ૨૦-૧૧-૧૯૬૨

*

૩. સુખનો માર્ગ

કર વિચાર તો પામ

ભગવાનની કૃપાથી કે અકસ્માતથી, ગમે તે કારણથી વિશ્વની આ રચના અને મનુષ્યનું મળેલું આ શરીર-બેનું ઘણું મહત્ત્વ છે. આ જે વિચારે છે તેને માટે ઘણું મહત્ત્વનું છે. ના વિચારે તેને માટે નહિ.

સર્વમ્ દુઃખમ્

સુખ બધાંને ગમે છે. ક્લેશ, સંતાપ, ત્રાસ, દુઃખ, અકળામણ વગેરે ગમતાં નથી. એમાં કોઈ અપવાદ કે બાકાત નથી. ત્યારે માનવી વિચારે છે કે પૈસા હોય તો જ સુખ મળે. હું ઘણા ઠીક ઠીક પૈસાદાર લોકોના નિકટના સહવાસમાં આવ્યો છું. મને એ લોકોએ કહ્યું, 'આ પૈસાને લીધે, અમે દુઃખી છીએ.' વળી, પત્ની સારી હોય અને પુત્રો સારા હોય ત્યાં પણ મેં ભાળ્યું છે કે બધે સુખ નથી. મેં તો ઘેર ઘેર રોટલા ખાધા છે. ઘણે ઠેકાણે પુત્રપરિવારથી પણ માનવી સુખી નથી.

પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર

તો શેને લીધે સુખી થવાય ? જો દેશકાળ સારો હોય તો. એ પણ નથી. ત્યારે શેને લીધે સુખ હોય ? ત્યારે વિચાર કરતાં- અને નાનપણથી વિચારતાં-તેમ જ ગાંધીવાદી વિચારસરણીને લીધે વિચારતાં એમ જાણ્યું કે સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલી ગરીબીમાં સુખ છે. જે કોઈ પરિસ્થિતિ મળે તે પ્રેમથી સ્વીકારીએ તો તેનાથી આડાઅવળા વિચાર ના સૂઝે. એટલે જે તે કંઈ મળે તે પ્રેમથી સ્વીકારીએ તો જ એ બને.

સુખ શેમાંથી મળે ?

પણ એવાની પાસે પણ જીવનનું ધ્યેય શું હોય ? બાહ્ય પરિસ્થિતિનું પણ એ લોકોએ વિચાર્યું નથી. એટલે આવી સ્થિતિનો વિચાર કરવાવાળા બહુ થોડા. ત્યારે સુખ શેને લીધે આવે ? સ્ત્રી, પુત્રો, બાહ્યસંપત્તિ એ બધાંને કારણે સુખ મળે એ ભ્રમણા છે. આંતરિક કારણો-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-ના મઠારવા ઉપર સુખનો આધાર છે. એને કોણ મઠારે ? જેની પાસે ધ્યેય છે કે 'સુરત જવું છે' એને એ સૂઝે, પણ જેને જીવનનું ધ્યેય નથી, જેણે મનનચિંતવન કરેલું નથી એવો માનવી એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને કેવી રીતે મઠારે ? એ તો જેની સામે ધ્યેય પ્રગટેલું નથી એવો માનવી ગમે તે ક્ષેત્રમાં-અરે, પૈસા કમાવાના કે સેવાના ક્ષેત્રમાં ભલે હો - એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને મઠારી શકવાનો નથી, કારણ કે એનું જીવનનું ધ્યેય નક્કી નથી. તો સુખ કદી મળે ? આપણે તો ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે જીવન જીવીએ છીએ. તેમાંથી જાગ્રત થઈને વિચારો કે ભાઈ, સુખ શેમાંથી મળે ?

સુખનો આધાર

આપણે બાહ્યસુખનાં સાધનો જોયાં, પણ એમાંથી સુખ મળતું નથી. એ અનેક મનુષ્યોએ કરેલાં નિવેદનો અને એકરારથી ખુલ્લું થયેલું છે. જીવનમાં ખ્યાતિ પામેલા મનુષ્યો પણ સુખી નથી. એટલે ખરેખર સુખી તો એવો માનવી છે કે જેણે પોતાનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને મઠાર્યા હોય. સાચા અર્થમાં સુખી તે જ હોઈ શકે એવો અનુભવ છે, પછી એ ગરીબ, રોગી કે ગમે તેવો ભલે હોય, તે જ સુખની સમૃદ્ધિમાં હોય છે. એટલે એને કેળવવા માટેનું ભાન જાગવું જોઈએ. સુખ આંતરિક કરણોને જ આભારી છે. ગીતામાતા પણ કહે છે કે ‘સુખ બાહ્યસાધનો ઉપર આધાર નથી રાખતું, પણ આંતરિક કરણો ઉપર જ આધાર રાખે છે.’

સુખ-એ જ ધ્યેય

ત્યારે સુખ મેળવવાને માટે-ભગવાનની કે ચેતનની વાત છોડી દો, કારણ કે આ જીવનમાં એનો સાક્ષાત્કાર કરીએ એવી ગુંજાશ નથી. એવું ધ્યેય રાખો પણ એવી ધગધગતી વૃત્તિ જાગી નથી ! એવી તમન્ના જાગે ત્યારે તો પ્રયત્ન થયે જાય છે. એવી સ્થિતિ થયા વગર આ માર્ગમાં ડગલાં ભરવાં શક્ય નથી. એ સ્થિતિ માટે ગીતામાતા કહે છે કે ‘જન્મો જોઈશે.’ તો એક ડગલું બસ થાય. માટે, સુખી થવું છે એ ધ્યેય ફક્ત રાખીએ અને પછી એ સુખ અંતરનું-આત્માનું છે કે ચેતનનું છે તે પછી વિચારીશું, પણ ફક્ત સુખી થવું છે એવું ધ્યેય રાખીએ.

હકીકત સમજો

બાહ્યકરણોને લીધે અનંત કે સળંગ સુખ મેળવાય એમ નથી, પણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ને એવી રીતે

કેળવીએ કે સુખનો અનુભવ કરી શકીએ. એવી રીતે વિચારીએ કે આ જે રચના છે તે દ્વંદ્વની છે. પ્રકાશ અને અંધકાર સાથે જ છે. સુખ અને દુઃખ પણ સાથે છે. પ્રકાશમાં અંધકાર અને દુઃખમાં સુખ રહેલું જ છે. એવાં જોડકાંની રચના છે ત્યાં સુધી સુખ અને દુઃખ રહેવાનાં જ. તો પછી દુઃખ ભોગવો પણ એ ભોગવતી વખતે હેરાન થઈને, ત્રાસીને ભોગવો તો એ કાળ લંબાય છે અને સહેવાની શક્તિ ઘટે છે. દુઃખને ઉમળકાથી સહન કરીએ એવી જીવન જીવવાની ચાવી દરેકે વિચારીને ખોળી કાઢવી જોઈએ, કારણ કે જીવનમાં આ બધાં પાસાં-દુઃખ, અથડામણ, સંઘર્ષ, ગૂંચ વગેરે - પ્રગટવાનાં જ. એ એમ જ દૂર થવાનાં નથી. એ રહેવાનાં અને પ્રગટવાનાં. જ્યારે એ બધાં પ્રગટે ત્યારે સ્થિર બુદ્ધિથી, શાંતિથી, પ્રસન્નતાથી એનો વિચાર કરી શકીએ તે માટે ધીરજ કેળવીએ.

ધ્યેય નિશ્ચિત કરો

કર્મનો પ્રકાર સાત્ત્વિક હોય, પણ એને માટે આપણી પ્રકૃતિ સાત્ત્વિક ના હોય તો ભલે કર્મ સાત્ત્વિક પ્રકારનું હોય તોપણ એવા ક્ષેત્રમાં કામ કરવામાં પણ આપણે પ્રકૃતિના કારણે ભેદ ઉપજાવીશું. અભેદ થવું છે, એ આપણી પ્રકૃતિને કારણે નહિ થઈ શકીએ, એ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ સાત્ત્વિક થાય નહિ ત્યાં સુધી ગમે તેવું કર્મ હોય તોપણ પ્રકૃતિ અનુસાર તે ભેદ જ ઉપજાવે. એટલે જો સાત્ત્વિક પરિણામ પ્રગટાવવું હોય તો પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ સાત્ત્વિક કરવાં પડશે. એટલે જો સુખ અનુભવવું હોય તો પ્રકૃતિને સાત્ત્વિક બનાવો. સુખદુઃખને સમતાથી-શાંતિથી ભોગવો. એ કેમ બને? તો કહે, ‘મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ના જે ધર્મો છે એમાં તટસ્થતા, સમતા પ્રગટે એમ કરો. એ

કર્્યા સિવાય અથડામણ, ગૂંચ, ત્રાસ આવશે ત્યારે અટવાઈ જઈશું અને ગૂંચવાઈ જઈશું. એવી પરિસ્થિતિમાં વિચાર કરવા તટસ્થતા જો કેળવાઈ હશે તો યોગ્ય રીતે વિચાર કરીશું. માટે, તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટાવો.’ એ કેવી રીતે પ્રગટે ? તો કહે, ‘મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા રાખો, કેળવો એ એક જ ઉપાય છે.’ દરેક પ્રસંગે સમતા અને તટસ્થતા રહ્યાં કરે એવું કરો. એ ક્યારે બનશે ? તો કહે, ‘જો જીવનમાં ધ્યેય પ્રગટ્યું ના હોય તો એના વિના કોઈ પણ માણસ સ્વભાવ બદલી શકવાનો નથી.’

ભાવનાની જાગૃતિ

મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવું. સુખી થવું હોય તો એનો આધાર મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ ઉપર છે, એમને તટસ્થતા કે સમતાવાળાં કેળવી શકશો તો સુખ મળશે, કારણ કે સુખનો આધાર બાહ્યપરિસ્થિતિ ઉપર કે સાધન ઉપર નથી, એ તો આંતરિક કરણો ઉપર છે. ઋષિમુનિઓએ કહ્યું કે માનવીને એ એકદમ જાગતું નથી અને આપણામાં ભગવાન પ્રત્યે જે ભાવના સુષુપ્તપણે પડેલી છે તેને જાગૃત કરીએ તો જ એ બને.

મને પોતાને પણ આધ્યાત્મિક જીવન વિશે કંઈ ખ્યાલ ન હતો. ગરીબીમાં જડતા પ્રગટે છે. જ્યાં સુધી જીવનમાં ધ્યેય પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી જીવનમાં ગરીબીથી જડતા પ્રગટે છે. એટલે જો ધ્યેય હોય તો પરિણામ પ્રગટે અને એને સાકાર કરવા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્નું રૂપાંતર કરી શકીએ. એ કરવા-એવી સ્થિતિમાં આવવા-જીવનમાં ગતિશીલતા થવી જોઈએ.

રોગમાંથી ધ્યેય પ્રાગટ્ય

મને રોગમાંથી ધ્યેય પ્રગટ્યું. એક મહાત્માની કૃપાથી રોગમાં મને નામ લેવાનું સૂઝ્યું અને અજપાજપ સ્થિતિમાં

પ્રગટવાનું થયું. જીવન વિશે મન વિચારતું થયું. નામમાં શક્તિ છે - Word has a mystic power. દ્વંદ્વ અને ગુણથી પર હોય એવો કોઈ શબ્દ લઈને એ ઉપર પ્રયોગ કરી જોઈએ તો આ સાચું છે કે નહિ તે ખબર પડે. એટલે ભગવાનનું નામ દેવાથી આપણી પ્રકૃતિમાં ફેર પડવા માંડે છે, પણ એ માટે અખંડતા એ મુખ્ય છે અને ત્યારે જાગૃતિ અને ધ્યેયની સન્મુખતા પણ સાથે રહી શકે છે. બાળક, નાનાંમોટાં, રોગીનીરોગી દરેક જણ લઈ શકે એવું એક ભગવાનનું નામ છે. મહાત્માઓએ અનુભવ્યું અને નવનીતરૂપે સમાજ સામે ધર્યું કે ‘ભાઈઓ, દુઃખી ના થાઓ. એનું સ્મરણ કરો.’ પણ એ લેવા છતાં એનો ઉઠાવ કેમ નથી થતો ? તો કહે, ‘રાગદ્વેષ મોળા પાડો, એકબીજાના ઉપયોગમાં આવો, પ્રેમ કરો, દરેક સાથે સદ્ભાવથી વર્તો, કોઈની અદેખાઈ ના કરો. તો એનાથી એનો ઉઠાવ ખૂબ ઝડપથી થાય છે અને જીવનમાં સુખી થવાય છે, રાગદ્વેષ મોળા પડે છે.’ સુખી થવાનો આ રાજમાર્ગ છે.

તા. ૨૭-૧૨-૧૯૬૨

*

૪. પ્રાણપ્રતિષ્ઠિત મૌનમંદિર

સ્મરણથી કલ્યાણ

ઘણા લોકો પૂછે છે અને પહેલાં પણ હું રસ્તે જતાંઆવતાં ભગવાનનું નામ લેતો ત્યારે મારા મિત્રો મને પૂછતાં કે ‘આ ભગવાનનું નામ લેતાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે મોળા પડે ખરા ? આવા જમાનામાં આ બધું બની શકે ખરું ?’ તે વખતે મારી પાસે એનો ચોક્કસ જવાબ ન હતો, પણ આપણી આ સંસ્કૃતિ ઘણી જૂની છે અને એનાં મૂળ ખૂબ ઊંડાં છે,

તેને ઘણો વખત થઈ ગયો છતાં હજુ તે હયાત છે, જોકે એ ઘણી નિર્બળ થઈ ગઈ છે. આ દેશમાં એવા ઘણા ભક્તો થઈ ગયા કે જેમના અનુભવે આપણને જાણવા મળ્યું કે ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરતાં આપણું કલ્યાણ થઈ શકે છે.

પણ કોઈ પૂછે કે ‘આ ભગવાનના નામના સ્મરણથી આપણામાં ફેરફાર થાય છે તે કંઈ Rationally કે Scientifically સમજાય ખરું? મેં ઘણા મહાત્માઓને અને પૂજ્ય ગાંધીજીને પણ પૂછેલું. એઓનો જવાબ હતો કે ‘શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનનું નામ લેતાં આપણી ગતિ ઊંચી થાય છે’, પણ મને પૂરો સંતોષ થતો નહિ, તેમ છતાં ભગવાનનું નામ લીધા કરતો. પછી ધીમે ધીમે એ સમજાયું.

બૌદ્ધિક સમજૂતી

આપણામાં આકાશ, તેજ, વાયુ, જળ અને પૃથ્વી એ પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશનો શબ્દ, તેજનો પ્રકાશ, વાયુનો સ્પર્શ, જળનો રસ અને પૃથ્વીનો સુગંધની સાથે સંબંધ છે. એટલે આકાશનો સંબંધ શબ્દ સાથે હોઈ, જેમ જેમ નામમાં કે શબ્દમાં નિરંતરતા પ્રગટે ત્યારે આકાશતત્ત્વ ખીલવા માંડે કે ખીલે. આ પાંચ તત્ત્વોને ગુણની સાથે પણ સંબંધ છે. આકાશને સત્ત્વ સાથે, તેજ અને વાયુને રજસ સાથે અને જળ અને પૃથ્વીને તમસ સાથે સંબંધ છે. એટલે આકાશતત્ત્વ ખીલે ત્યારે સત્ત્વ ખીલે અને એમ થતાં થતાં રજસ અને તમસ મોળાં પડે, પરિણામે કામ, ક્રોધ, મોહ, મત્સર વગેરે મોળા પડે. આ જે સમાધાન છે એ તમને કહું છું.

એટલે આમ નામ લેવાતાં અજપાજપ પ્રગટે તો કામ થાય. અજપાજપમાંથી ભાવના પ્રગટે છે. એની નિરંતરતા કે

અખંડતાથી ભાવના પ્રગટે. એ ચાલુ રહેતાં ભાવનાની Intensity પ્રગટે અને એમ થતાં આપણાં મળ, વિક્ષેપ અને આવરણના પડદાઓ તૂટે. આ બધું થવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક મુખ્ય અને સરળ સાધન છે.

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય

પણ એને માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય બે જોઈએ. અભ્યાસને માટે ઝંખના અને તમન્ના જોઈએ, અને એ પણ સામાન્ય નહિ, Volcanic-એટલે કે ધગધગતા જ્વાળામુખી જેવી તમન્ના પ્રગટેલી હોય ત્યારે અભ્યાસ સહજ મેળે પ્રગટે, તો વૈરાગ્ય સહજમેળે એમાંથી પ્રગટે. વૈરાગ્ય એટલે નિર્મમત્વ, નિરહંકારતા, નિર્લોભ, નિર્મોહ વગેરે. એટલે કે એની એક સમગ્રતા Totality માટે રોજબરોજના વહેવારમાં અભ્યાસ પ્રગટે તો જ આવો વૈરાગ્ય પ્રગટે.

ઘરેડ નહિ, જ્ઞાનયુક્ત

આપણામાં એક ઘરેડયુક્ત સમજણ છે કે સવારમાં ઊઠીને ૫-૧૧ માળા કરવી. બ્રાહ્મણ હોય તો સંધ્યા કે કર્મકાંડ કરે, પણ એનાથી ના ચાલે. જો ચેતન અનુભવવું હોય તો જેટલાંને મળો અથવા જેની સાથે મળવાનું થયું છે તેની સાથે નિરહંકારી, મમત્વ વગરના, નિર્લોભી વગેરે પ્રકારે વર્તવાનું બને અને જો આપણા સંસારના અનેક પ્રકારના સંબંધમાં જે વહેવાર છે એ જાગૃતિવાળો તેમ જ પ્રેમભક્તિપૂર્વક હેતુનાં જ્ઞાનભાનવાળો બને, ત્યારે જ તે ફળદાયી નીવડે છે.

પરિણામ માટે અખંડ સ્મરણ

‘ત્યારે આ નામ દેવું એ મિથ્યા છે ?’ ‘ના !’ પણ જો પરિણામ જોઈતું હોય તો એને અખંડતા, નિરંતરતા સુધી

પ્રગટાવો. સામાન્યપણે ૧૨ કલાક સુધી લઈ જવાય, પણ ૧૨ થી ૧૮ કલાક લઈ જવામાં બહુ મથામણ પડે છે. તે પછી પાછી સરળતા છે, પછી ૧૮ થી ૨૪ કલાક થતાં વાર નથી લાગતી. ૧૨ થી ૧૮માં બહુ મથામણ છે. એટલે સ્મરણમાં કેવી ખૂબી રહેલી છે અને આપણાં કરણોની કેવી રીતે શુદ્ધિ થયાં કરે છે એ જાણવું હોય તો એનું સ્મરણ કર્યાં કરો અને એને અખંડતા સુધી લઈ જવાય એમ કરો.

મોટેથી સ્મરણ

ઘણાં કહે છે કે ‘મનથી મનમાં સ્મરણ કરીએ છીએ, પણ મનનો ગુણધર્મ તો સંકલ્પવિકલ્પ કરવાનો, એ તો એ જ કરે. એને લગની તો સંકલ્પવિકલ્પ કરવાની એટલે એ તો એમાં જ રહે. માનસિક જપ ઉત્તમ ખરા, પણ આપણું મન એટલું નીરવ ના હોય એ કારણે સંકલ્પવિકલ્પ કરવાનું જ. એટલે આપણા કાન સાંભળે એટલે મોટેથી બોલીને સ્મરણ કર્યાં કરવું. એક વખત મનની નીરવતા થઈ જાય, પછી માનસિક જાપ થયા કરે તો તે ઉત્તમ. બાકી, જે એમ જ કહે છે કે ‘માનસિક જાપ ઉત્તમ’ તો તેને મુબારક !

ભગવાનનું સ્મરણ અનેક રીતે શાંતિ આપનારું છે. ગમે તેવી ઉપાધિમાં-ફ્લેશ, ચિંતા, ત્રાસમાં હો ત્યારે એક બંધ ઓરડામાં એકાંતમાં બેસીને જોરથી એનું સ્મરણ કરો અને જુઓ તમને શાંતિ થાય છે કે નહિ, પ્રયોગ કરી જુઓ. એ અનેક રીતે સે પુરે છે.

મારું જીવન ઘણું ગરીબીમાં હતું. ઘણા લોકોએ મને રાખ્યો હતો. જે લોકોએ મને રાખ્યો અને જ્યાં મારે રહેવાનું બન્યું તેમનું ઋણ મેં ભગવાનની કૃપાથી ચૂકવ્યું છે.

ખરો આશરો ભગવાન

ભગવાનનો સહારો એ જીવનમાં સમર્થ આશરો છે. એ અનેક રીતે મદદ કરે છે. જો એનો આશરો લઈએ તો એ ખૂબ મદદ કરે છે, પણ આપણે તો ધનનો આશરો છે. બેંક બેલેન્સ ઉપર જ આપણે તો આધાર રાખીએ છીએ, પણ પંજાબના ભાગલા પડ્યા ત્યારે ધન ક્યાં કામ લાગ્યું? એટલે ધનનો પણ ઉપયોગ ભગવાનને માટે કરો. ધનનો આશરો, તેમ જ માતાપિતાનો, પુત્રનો કે એવો સંસારી આશરો લઈએ તો એ તો ચંચળ છે, ખરો આશરો નથી. ભગવાનનો આશરો એ બહુ સમર્થનો આશરો છે. એ ચંચળ નથી. કોઈ ભાગ્યશાળીને જ એ મળે. એ એમ ને એમ ના મળે.

હરિ:ૐ આશ્રમનું કાર્ય

ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું કે 'તારે કોઈ ઉપદેશ કરવો નહિ' અને હું અહીં કશું ઉપદેશ કે કંઈ કરતો નથી. અહીં કોઈ સમૂહગત પ્રાર્થના કે પ્રવચન નથી. ફક્ત મૌનમાંથી નીકળે ત્યારે પ્રાર્થના થાય છે.

મૌનએકાંત ગુરુપ્રસાદી

આ દેશમાં શ્રીરામકૃષ્ણ, શ્રીઅરવિંદ અને શ્રીરમણ મહર્ષિ જેવા મહાત્માઓ થઈ ગયા. આ જ દેશમાં રામ, કૃષ્ણ અને બુદ્ધ ભગવાન થઈ ગયા તોપણ આ દેશ તો છે એ એમનો એમ છે. એક એવો કાળ આવ્યો કે જ્યારે ભાષણિયાઓનો પંથ પણ નીકળ્યો. મને મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે 'તું આ બધું રહેવા દે. આવા એકાંત ઓરડા બનાવ.' એટલે આ જે બનાવ્યું છે તે મેં ગુરુમહારાજના હુકમથી બનાવ્યું છે. એની અંદર બેસનાર બધાંનું પોતાની અંદર જે ભરેલું પડ્યું છે તે બધું ઊભરાય છે. જે બધું

ઊભરાય છે એ બધાનું એ પૃથક્કરણ કરી શકે છે. પોતાનામાં શું શું ભરેલું છે એ જાણવાની કદી કોઈને બહાર તક મળતી નથી, અંદર એ તક મળે છે. વળી, અંદર ૧૬-૧૭ કલાક સુધી ભગવાનના નામની પ્રવૃત્તિ થયાં કરે છે અને એક જ જાતની પ્રવૃત્તિ કે ભાવનામાં વખત ગાળી શકે છે. પરિણામે એ જાતના સંસ્કાર એના ચિત્તમાં પડે છે. એ સંસ્કારનો ઉઠાવ થાય છે એટલે કે એવા અભ્યાસની વધારે ધારણા જાગે છે ત્યારે સંસ્કારો સૂક્ષ્મમાં પ્રવેશે છે અને આપણા જન્મનો આધાર સૂક્ષ્મ સંસ્કારો ઉપર જ રહેલો છે - આ પુનર્જન્મમાં માનતાં હોય તેમને માટે છે. આપણો આગળ જન્મ હતો અને બીજો થશે એનો આધાર સૂક્ષ્મ ઉપર છે, સૂક્ષ્મ એ તો ઘરના ઊભરા જેવું છે.

મૌનમંદિરમાં સહજ સ્મરણ

એટલે અંદર જે બેસે તેને ભગવાનનું સ્મરણ તો અખંડ ચાલે. મારો નાનો ભાઈ આમાં માને નહિ, પણ એક વખત એ પરીક્ષા કરવા બેઠો અને એણે નિવેદન કર્યું છે કે 'મારે તો નામ લેવું જ ન હતું, છતાં અંદર કોઈ એવી શક્તિ છે કે તેના વડે નામ લેવાયા કરે છે.' અને મારો વચેટ નાનો ભાઈ છે તે પણ બેઠેલો. તે તો આ તરફ અભિરુચિવાળો. એટલે તેનાથી પણ ખૂબ સારી રીતે સ્મરણ લેવાયા કરેલું.

પ્રાણપ્રતિષ્ઠિત મૌનમંદિર

જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયા સિવાય પૂજા થઈ શકતી નથી તેમ આ જે પાંચ મૌનરૂમો છે તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થઈ છે. અહીં કોઈ પણ બેસીને, જેની જે જાતની અભિરુચિ હોય તે જાતનું એ ભગવાનનું સ્મરણ લઈ શકે છે. વળી, પોતાના જીવતાજાગતા કોઈ નરનો ફોટો રાખવો હોય તો તે પણ રાખી શકે છે. એવું કેટલાક લોકોએ કર્યું પણ છે. કોઈ જાતની રૂઢિચુસ્તતા નથી. એટલે

કોઈ બહાર આ અંગે પ્રયોગ કરી શકે. બહાર ચારપાંચ કલાકથી વધારે કરી શકીએ નહિ. બહાર આવા બે જણાએ પ્રયોગો કરેલા છે. બધી જાતની સગવડ હોવા છતાં એ શક્ય બન્યું ન હતું. એટલે અહીં જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે તેથી સોળસત્તર કલાક સુધી નામ લઈ શકાય છે. આ કંઈ મારી મહત્તા બતાવવા નથી કહેતો, પણ જે હકીકત છે તે નમ્રભાવે કહું છું.

એકાંતમાં સ્મરણ

પહેલાં તો મારી પાસે પૈસા ન હતા. આ ભીખુકાકા જાણે છે, મને કોઈ ઓળખે પણ નહિ, તેમ છતાં મને કોઈ જાતનો સંકોચ ન હતો. શરીરે નાગો થઈને પણ ફરેલો એનો પણ સંકોચ ન હતો. એટલે આવરણો કે સંકોચ જાય તો જ બધું બની શકે અને એ આવરણો ખસેડવાને માટે ભગવાનનું સ્મરણ ઉત્તમ છે અને એ માટે એકાંત ઓરડામાં પુરાઈને નામ લેવું એ માર્ગ છે. હું દર વર્ષે એકાંતમાં-જંગલમાં એક મહિનો ચાલ્યો જતો. જ્યાં કશી વસ્તી ના હોય એવે ઠેકાણે સ્મરણ બહુ ઉત્તમ રીતે થઈ શકે છે. એટલે એનું સ્મરણ કરી જોઈએ તો સમજણ પડે.

સ્મરણથી પ્રકાશ

રાગદ્વેષ તેમ જ અનેક પ્રકારના ઓથારોનું જોર ભગવાનના સ્મરણથી ઘટે છે. અને આમ, સંસારમાં અનેક પ્રકારથી દબાયેલા-ચંપાયેલા છીએ તેમાંથી મુક્તિ મેળવવી હોય, છૂટવું હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ કરો.

કર્મનો ત્યાગ કરવાનો નથી. કર્મ પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરો. ભગવાનની ભાવના દઢાવો અને એ દઢીભૂત થતાં, એ શક્તિનો આપમેળે પ્રકાશ પ્રગટે એટલે પછી આપમેળે દીવો થાય છે અને દીવો થાય પછી અંધકાર નાસી જાય છે. કરોડો મણ અંધકાર

પણ એક નાનકડા દીવાથી નાસી જાય છે, તેમ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સરરૂપી અંધકાર ભગવાનનો સ્મરણરૂપી દીવો કરીશું તો આપમેળે ભાગી જશે, પણ એમાં નિરંતરતા જોઈશે. નિરંતરતા પછી જ આમ થશે. માટે, હાલતાં ચાલતાં, દરેક કર્મ કરતાં સ્મરણ લીધા કરીશું અને એમાં નિરંતરતા પ્રગટશે તો જરૂર આપણા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે નાશ પામશે. આ નિશ્ચિત હકીકત છે.

ટૂંકમાં આપણામાં પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશ, તેજ, વાયુ, જળ અને પૃથ્વી. આકાશનો સંબંધ શબ્દ સાથે, તેજનો પ્રકાશ સાથે, વાયુનો સ્પર્શ સાથે, જળનો રસ સાથે અને પૃથ્વીનો સુગંધ સાથે છે. આકાશતત્ત્વમાં શબ્દ છે અથવા શબ્દ આકાશમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે અને એમ ભગવાનનું નામ એકધારું લેતાં આકાશતત્ત્વ ખીલે છે, અને આકાશને સત્ત્વગુણ સાથે સંબંધ છે. એટલે જ્યારે આકાશતત્ત્વ ખીલે એની સાથે સત્ત્વગુણ ખીલતો જાય છે. અને એમ કરતાં રજસ અને તમસ આપમેળે મોળાં પડી જવાનાં.

એટલે આ ભગવાનનું સ્મરણ એ Rational હકીકત છે, બુદ્ધિથી સમજી શકાય એવી આ વાત છે, એની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી.

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૬૨

*

૫. ભગવાનનો ભરોસો

સુખ શેમાં ?

ઘણા લોકોને આ કાળમાં કહેતાં સાંભળ્યા છે કે ‘ભગવાનનું નામ લેતાં શું વળે ?’ પહેલાંના કાળમાં આપણી શ્રદ્ધા વિશેષ

હતી. તે કાળમાં માનવીના જીવનમાં તેમ જ સમાજમાં વિશેષ ખુલ્લાપણું, નેકદિલી, શ્રદ્ધા વિશેષપણે પ્રચલિત હતાં. તે વખતે ભગવાનની કૃપાથી ધનધાન્ય અને દૂધ વગેરે સસ્તાં હતાં. અત્યારના કાળમાં બીજી સગવડો વધી ગઈ. મોજશોખ, વૈભવ-વિલાસનાં સાધનો વધ્યાં એટલે માનવીના મનની ચંચળતા વધી. લોકો કહે છે કે વિકાસ થયો, પણ જો વિકાસ થયો તો મનની શાંતિ, પ્રસન્નતા કેટલાં વધ્યાં તે ખબર પડે !

પહેલાં સુખને માટે દોડધામ ન હતી. એકલું પૈસામાં સુખ સમાયેલું ન હતું, એની વ્યાખ્યા વધારે બહોળા પ્રમાણમાં થતી. આજે એકલા પૈસામાં જ સુખની વ્યાખ્યા છે. એટલે લોકો પૂછે છે કે ‘ભગવાનનું નામ લીધે સુખ મળશે ?’ એનો ઉત્તર છે કે સુખ તો જરૂર મળશે.

પ્રભુ પાછળ ફનાગીરી

આ જગત જન્મ્યું ત્યારથી માનવસમાજ ભગવાનની પાછળ ફના થયેલો છે. ભગવાનની પાછળ કેટલાયે સંતોએ ભક્તોએ જીવન હોડમાં મૂકેલાં છે. જીવન ન્યોછાવર કરી દીધેલાં છે. એની પાછળ ગાંડા પણ થયેલા છે. ઋગ્વેદ એ તો જૂનામાં જૂનો મનુષ્યે રચેલો ગ્રંથ છે. કોઈ પણ સમાજમાં કે સંસ્કૃતિમાં એવો ગ્રંથ નથી. એના જેટલું જૂનું પુસ્તક આ પૃથ્વીના કોઈ પણ સમાજે પ્રગટાવેલું નથી. એના પહેલાંથી - એટલે કે ઋગ્વેદ રચાયા પહેલાંથી, આપણા ઋષિમુનિઓ-જ્ઞાનીઓએ પોતાનું જીવન ભગવાનની પાછળ ફના કરેલું છે. ભગવાનની પાછળ ફના થવાનો જે રિવાજ અનાદિકાળથી ટકી રહેલો છે એની પાછળ જીવતુંજાગતું બળ, ચેતન હોવું જોઈએ, નહિ તો એ ટકી શકે નહિ અને દરેક ઠેકાણે ભગવાનની પાછળ, ચેતનની પાછળ અનંત પ્રકારનાં બલિદાન અપાયાં છે.

સંસ્કૃતિની વિશેષતા

ઈશુના રોમન કેથલિક પંથમાં તપશ્ચર્યાને બહુ મોટું સ્થાન છે. એમાં ગ્રેજ્યુએટ બહેનો ભારે તપ કરે છે. અને એમાંથી નીકળ્યા પછી ધર્મને માટે ફના થઈ જાય છે. અમદાવાદમાં રક્તપિત્તિયાનો આશ્રમ છે. ત્યાં ફાંસથી છ કુમારિકા બહેનો આવી છે અને દરેક ગ્રેજ્યુએટ છે. આપણા દેશમાં એવાં ધગશ કે ઉત્સાહ પ્રગટ્યાં નથી. સમાજને માટે ફના થઈ જવાનાં ધગશ કે ઉત્સાહ પ્રગટે એવી ભાવના નથી, પણ ઈશુના પંથમાં આખી પૃથ્વીના બધા લોકોને ઈશાઈ બનાવી દેવા એવી ભાવના છે. બધાં ખ્રિસ્તી જ હોય તો એક જ ધર્મ થઈ જાય તો સુખ થઈ જાય એવી માન્યતા છે, પણ રશિયા અને અમેરિકા એક જ ધર્મના છે, છતાં બેઉમાં મેળ નથી. તેમ જ ફાંસ અને જર્મની બંને કેટલા લાંબા કાળથી એકમેકના દુશ્મન તરીકે ઝઘડતાં આવેલાં છે. એટલે જો એક જ ધર્મના લોકો હોય તો સુખશાંતિ થાય એ વાત માનવા જેવી નથી. તેમ જ મુસલમાનોનું પણ એવું ધ્યેય હતું કે બધાંને મુસલમાન બનાવી દેવાં. ફક્ત આપણી સંસ્કૃતિ બીજા ઘણા દેશોમાં ફેલાઈ ખરી, પણ ફૂલ જેમ સુગંધ પ્રસારે તેવી રીતે આપણી સંસ્કૃતિ ઘણા દેશોમાં ફેલાયેલી, તે તલવારના જોરથી નહિ ફેલાયેલી.

પ્રયોગ કરો

એવી રીતે જે રિવાજ અનંત કાળથી ચાલ્યો આવે છે કે ભગવાનને ખાતર જીવન ફના કરી દે છે તેમાં તથ્ય છે. જો રોગ થાય તો દવા લઈએ છીએ, તે રીતે જો માનસિક શાંતિ જોઈતી હોય તો ઓરડામાં - એકાંતમાં બેસીને ભગવાનનું નામ લો. ભલે શ્રદ્ધા ના હોય તોપણ નામ લો. એનાથી શાંતિ મળે

છે કે નહિ તે પ્રયોગ કરી જુઓ. રોજ બેસીને આત્મનિવેદન કરો, એને તમારો સાથી રાખો. મિત્ર હોય અને એ તમારી સન્મુખ હાજર હોય એવી રીતે વર્તો. એ ભાવનાત્મક રીતે હાજર હોય છે. એટલે ભક્તિના નવ પ્રકારમાં આત્મનિવેદન એક પ્રકાર છે.

આત્મનિવેદનનું પરિણામ

જો રોજ તમે આત્મનિવેદન કરશો તો મન હળવું થશે અને માનસિક બોજો ઓછો થઈ જશે. એટલે સકળ કામ કરતાં જો ભગવાનનું નામ લેશો તો એક એવા પ્રકારની તમારા મનમાં સાંકળ જોડાશે, તમારો એની સાથે એક અનોખો સંબંધ થશે કે જે તમારામાં હિંમત, બળ, સાહસ, સહનશીલતા, સદ્ભાવ વગેરે પ્રગટાવશે અને અનેક કોયડાના ઉકેલમાં મદદરૂપ થશે.

ચેતન-જડથી માંડીને સૂક્ષ્મ-દરેકમાં સમાયેલું છે. ઝાડમાં ઝાડરૂપે, જળચરોમાં જળચરરૂપે, પશુચોનિમાં તે રૂપે તેમ જ આપણા દરેકમાં ચેતન છે. આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્માં પણ એ છે. માટે, એનું આહ્વાન કરો. એની મદદ લેવાની તૈયારી રાખો. એને વિશે બેદરકાર રહો તો કામ ના લાગે. એટલે એની મદદ લેવાની માનવીની ઈચ્છા જાગે તો જ એની મદદ મળે.

પોતાનો દાખલો

લોકો કહેશે કે આ તો ખોટી વાત છે, પણ મારા જીવનનો દાખલો આપું. મારા મોટા ભાઈ, રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ લેતા. શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક, ફૂલચંદભાઈ વગેરે સાથે લોકોને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે. એમાં ને એમાં એમને ટી.બી. થયો. મારી તો સાવ ગરીબ સ્થિતિ. કેવી રીતે દવા કરાવવી ? પણ મારી બાના

આગ્રહને કારણે દોઢ હજારનું દેવું કરીને એમની દવા કરાવી તોપણ એમનું શરીર તો ગયું. મારી પાસે પૈસા નહિ અને આઠ જીવનું પોષણ કરવાનું. અને જે લોકો પાસેથી પૈસા લીધેલા તે લોકોના જ ઘર આગળથી રોજ ભજન ગાતો ગાતો જાઉં. મારી માસી રોજ મને ગાળો દે. મારી માને પણ કહે, પણ એ ક્યાંથી પૈસા લાવે ? કંઈ દાગીના હોય તો વેચીનેય આપે, પણ તેય ન હતા. તે મને કહે, ‘આ નોકરી છોડી દે અને બીજે નોકરીએ જા’, પણ મેં તો વ્રત લીધેલું છે. તેનું શું ?’ તો કહે કે ‘આ કુટુંબનું દુઃખ છે અને તું લોભને કારણે બીજે નોકરી નથી કરવા જતો.’ પણ મારું માને નહિ. મેં મારી માને ના પાડી અને કહ્યું કે ‘દવા કોઈ વૈદ્યની કરાવી હોત તો આટલું દેવું ના થાત.’ એટલે હું તો ભગવાનને કહ્યા કરું. એક દિવસ મારી માસીએ મને ઊભો રાખીને ખૂબ ગાળો દીધી ત્યારે મને ખૂબ અરેરાટી થઈ અને મનમાં ખૂબ લાગી આવ્યું. મેં આ દેવું કર્યું તે મારી ભૂલ તો ખરી જ. ગમે તેમ, દેવું ના કર્યું હોત તો સારું થાત. એમ ખૂબ પ્રાર્થના કરતો અને ભગવાન પણ મને શું કરે ? પણ તે દિવસે રૂપિયા આઠસોનું એક ઈન્સ્યોર્ડ વલસાડથી આવ્યું. તે મોકલનાર ભાઈનું નામ પણ હતું. એટલે મેં તે પૈસા તો માસીને આપી દીધા અને જેના નામનું રજિસ્ટર્ડ ઈન્સ્યોર્ડ હતું તેની તપાસ કરી. એમને અને મારે પરિચય ન હતો. આ તો કોઈકે એમને જણાવેલું કે તેના એટલા રૂપિયા મને દેવાના હતા. એ એમણે મને મોકલવા પેલા ભાઈને જણાવેલું કે, એ બહુ ભીડમાં છે એમ જણાવીને મને મોકલાવેલ. મેં એમનું નામ પુછાવ્યું ત્યારે એમણે મને જણાવ્યું કે એઓએ નામ આપવાની ના પાડી છે. એટલે આ પ્રસંગ મારા જીવનમાં સાચેસાચો બનેલો છે. આવો એક જ દાખલો નથી પણ એવા બેચાર દાખલા છે.

એટલે ભગવાન ઉપર જેનાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ જીવતાં થઈ જાય છે તેને ભગવાન સોએ સો ટકા મદદ આપે છે. મદદ કરનારાને મોકલી આપે છે. સાચી હકીકત છે, પણ લોકો માને નહિ.

મારે પરણવું ન હતું. વિવાહ થયેલો અને હું સાધનામાં દીક્ષિત થયેલો. મેં મારી માને ઘણી ના કહી, પણ એ માને નહિ. એણે તો ઘણી હઠ કરી કે ‘તું લગ્ન નહિ કરે તો કૂવે પડીશ.’ ‘માનું વચન માનવું જોઈએ’ એમ ગુરુમહારાજે સ્વપ્નમાં કહ્યું. ‘જો એનું ના માને તો મારું કેવી રીતે માનશે ? એનું ઊંધુંચતું હોય તોપણ માનવું પડે, જો ભક્તિ પ્રગટે તોપણ.’ પાસે પૈસો નહિ એટલે દૂરના એક સગાં પોતાની પાસેથી થોડા પૈસા લઈને આવ્યા અને મને કહે, ‘તું આ પૈસા વાપર.’ મેં તો પૂછ્યું કે ‘તમને પાછા કેવી રીતે આપવા ? હું તો સેવા કરું છું અને મારી પાસે કોઈ સગવડ નથી.’ એટલે એમણે તો પાછા ના લેવાની શરતે મને આપ્યા. એટલે એવી લગ્નની લાગી જાય અને શ્રદ્ધાવિશ્વાસ એટલાં પ્રગટી જાય તો બધું સરળ રહે અને બને પણ ખરું.

પણ અત્યારનો કાળ વિશેષ જટિલ, કપરો અને દુર્ગુમ છે અને એ કાળમાં જો ભગવાનનું નામ લઈશું તો મનને શાંતિ મળશે, જે હજારો રૂપિયા ખર્ચવાથીયે નહિ મળે.

સિનેમાનું પરિણામ

લોકો સિનેમા જુએ છે - આનંદને માટે સિનેમા છે એમ માનીને જુએ છે. વળી, માને છે કે એનાથી શાંતિ મળે પણ ત્યાં શાંતિ નથી મળતી, પણ એને કારણે આપણામાં એક જાતની ઓછાપણાની વૃત્તિ પ્રગટે છે તે પ્રાપ્ત કરવાને લોભ, કામના, વાસના જાગે છે, એ કારણે ઊલટાં દુઃખી થાય છે. આજે તો કોઈ એવી સિનેમા નથી કે જે ભાવના પ્રગટાવે. ‘સંત તુકારામ’ની

એક સિનેમા હતી કે જેનાથી ભક્તિ પ્રગટે. તેમ જ થોડાં વર્ષો પહેલાંની કલકત્તાની એક ‘ન્યુ થિયેટર્સ’ નામની સંસ્થા હતી, જેનાં પિક્ચરો ભાવનાશાળી હતાં. એ ભાવના પ્રગટાવતાં. આજે તો એ બંધ થઈ ગયાં. એટલે અત્યારે તો ભાવના કે ભક્તિ પ્રગટવાને બદલે વાસના અને કામના, આશાઈચ્છાઓ ઊઠે છે અને એમ ના થઈ શકવાને કારણે દુઃખી થવાય છે.

પ્રભુનામનું સુખ

એટલે પૈસાથી સુખ મળે છે, એ વાત સાચી નથી. જો સુખ મેળવવા ભગવાનનું નામ લઈશું તો એક જાતની રાહત રહેશે, સંતોષ અનુભવાશે, કેમ કે જે નામનો ઉચ્ચાર કરીએ છીએ તે પાછો અંદર જાય છે. એનાં મોજાં બીજાને કાને જાણ્યે અજાણ્યે અથડાય છે. સાથે સાથે એ આપણે કાને અથડાઈને, જ્ઞાનતંતુઓ દ્વારા મગજમાં અથડાઈને આપણને પણ સંભળાય છે અને એમ અંદર પણ ભગવાનનું નામ લેવાયા કરે છે. એમ નામ લેવાતાં જેમ ગાડું ચાલે ત્યારે લોઢાની ધરીમાં જેમ દિવેલ પૂરતાં સ્નિગ્ધતા પ્રગટે છે તેમ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્માં પણ સ્નિગ્ધતા પ્રગટે છે. એ પ્રયોગ કરવાથી ખબર પડે.

નિર્દોષ સાધન

સંસારમાં ક્લેશ, વિઘ્નો, ત્રાસ, દુઃખ આવે છે અને એમાંથી મુક્તિ મેળવવા કોઈ આશાએશ - રાહત મળે એ કારણે પણ ભગવાનનું નામ લઈશું તો દુઃખ તો થવાનું નથી. એ નિર્દોષ સાધન છે. કંઈ ખર્ચ ના કરવું પડે, વ્યાજ આપવું ના પડે એવું સહજ અને સરળ સાધન છે અને એનાથી નક્કર ફાયદો થાય એવી હકીકત છે. એનાથી અનેક પ્રકારની દુગ્ધા ઓછી થાય છે. આજે જીવન એક વિપુલ સંગ્રામ છે. આજે જીવનનિર્વાહ

ચલાવવા જે ધમાલ કરવી પડે છે તે પહેલાં ન હતી. આજે તો ખર્ચા વધ્યા, માણસો વધ્યા એમ એ એટલું જટિલ થઈ ગયું છે કે એનાથી મન પણ ક્ષુબ્ધ અને ચંચળ પ્રકારનું થઈ ગયું છે. એમાં શાંતિ, રાહત અને નીરવતા મળે એ માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક જ રસ્તો છે. એ ફક્ત મનાદિકરણોને સ્પર્શે છે એટલું જ નહિ, પણ શરીરને પણ સ્પર્શે છે. મહાત્મા ગાંધી તો ત્યાં સુધી કહેતા કે ‘ભગવાનનું સ્મરણ રોગમાત્રને મટાડી શકે છે. અને મારી જિંદગીના છેલ્લા તબક્કામાં મારે જ એમાં જિંદગી હોમી દેવી છે.’ એમણે એ માટે ઉરુલીકાંચનમાં એક આશ્રમ કાઢેલો છે. ત્યાં વિનોબાજીના ભાઈ છે. પહેલાં એક દિનશાજી મહેતા કરીને ડૉક્ટર હતા. તેઓનું પુનામાં દવાખાનું હતું, પણ એનો તો ફક્ત પૈસાદાર વર્ગ જ લાભ લઈ શકે એવું હતું. એટલે ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ ગરીબ માણસોનો રોગ સ્મરણથી-જપથી મટે એ માટેનો પ્રયોગ કરવાનો હતો.

ઘણાંના અનુભવ છે કે ભગવાનના નામથી રોગ મટે છે, પણ એ સાબિત કરી શકાતું નથી. મારા શરીરને બહુ પહેલાં ટી.બી. થયેલો. તે વખતે હું ભગવાનનું નામ લેતો અને મેં દવા પણ તે વખતે સાથે કરાવેલી. એટલે એનાથી એટલું પુરવાર થઈ શકતું નથી, તેમ છતાં એ મટી શકે છે એમ મારું માનવું છે, કારણ કે જપથી રોમેરોમમાં ચેતન પ્રગટે છે અને એમ જ્ઞાનતંતુઓ Tone up થાય છે.

સ્વરની સૂક્ષ્મ શક્તિ

પંડિત ઓમકારનાથે જર્મનીમાં પ્રયોગ કરાવેલો. એક જાડા કાયની પેટી કરાવેલી. તે અમુક રાગથી અને સૂરથી એ પેટીનો કાય તૂટેલો. એટલે સંગીતનાં આંદોલનોમાં આવી શક્તિ છે અને અમુક પ્રકારના અવાજથી ભય, લાગણી, પ્રેમ, મૃદુતા

પેદા થાય એ પણ એમણે કરી બતાવ્યું. અમુક રાગથી જંગલી પ્રાણીઓને મૂઢુ બનાવી શકાય છે એવું પણ પ્રયોગ કરીને સાબિત કરી આપ્યું છે. આ સૂર-રાગ અને ભજન-ભાવનામાં કંઈક રહસ્ય રહેલું છે, ત્યારે ભજનની ભાવનામાં અને સંગીતના સૂરમાં પલટો આણવાની શક્તિ છે. આ તો તમારી બુદ્ધિ સંતોષ પામે તે કારણે દાખલા આપું છું.

જેમ રોગમાં સારા થવા માટે દવા લઈએ છીએ તેમ આ માનસિક રોગનો જો કોઈ રામબાણ ઉપાય હોય તો એક ભગવાનનું નામ છે. એ લઈ જુઓ, પ્રયોગ કરી જુઓ અને જુઓ કે એનાથી ફેર પડે છે - રાહત અનુભવાય છે - કે નહિ ?

તા. ૧૮-૧૨-૧૯૬૨

*

૬. મૌનમંદિરમાં ઊર્ધ્વગતિ

આજકાલ વિજ્ઞાનનો જમાનો છે. વિજ્ઞાનના કાળના તબક્કામાં જે તે બધું પ્રયોગથી સાબિત થાય ત્યારે લોકો માને એવી બધાંની બુદ્ધિ થઈ ગઈ છે અને એ વાત સાચી પણ છે.

હળવું હૈયું

ત્યારે મૌનએકાંતમાં જે લોકો બેસે છે અને એને જે ભાવ જાગે છે તે જુઓ. એને એટલું બધું રડું આવે કે બીજા કોઈ પ્રસંગે ના બને. કોઈ મરી જાય કે એવી બીજી કોઈ જાતની લાગણી થાય ત્યારે પણ જે રડું આવે તેનાથી હૈયું હળવું થઈ જાય છે. રાજકોટથી એક ફર્સ્ટ ગ્રેડ ઓફિસર આવેલા. તે ત્રણ દિવસ સુધી એટલા રડેલા કે બાપ જન્મારે એવું રડેલા નહિ અને બહાર નીકળીને કહે કે ‘મારું હૈયું તો ખૂબ હળવું થઈ ગયું.’

એવું જ ભગવાનના ભજન વિશે છે. બહાર કેવું થઈ શકે અને અંદર કેવું થાય છે એનો ફેર તમે અનુભવીને પ્રમાણજો. ઘેર બેસીને જે થાય તે ખરેખરું થતું જ નથી. અહીં જે ભજન, સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભાવ ઈત્યાદિ થાય છે તેવું ઘરે નથી થતું. આ પ્રયોગથી સાબિત થઈ શકે છે. આ અમે બનાવ્યું છે એટલે નહિ, પણ સો ટકા સાચી વાત છે. અહીં એક બહેન બેઠેલાં, એટલું રોડે કે એ બંધ જ ના થાય અને પછી એણે ચિઠ્ઠી લખી કે ‘મોટા, તમે અહીં આવીને હરિ:ૐ બોલો.’ મેં એમ કર્યું ત્યારે એ શાંત થયાં.

વિશિષ્ટ સેવા

એ પ્રમાણે ભાવ જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત થાય છે- ચિત્રકારનો ચિત્રમાં, સાહિત્યકારનો સર્જનમાં એમ ભાવ વ્યક્ત થાય છે, પણ આપણે મધ્યમ કોટિના, તેનો પણ ભાવ કોઈ ને કોઈ રીતે વ્યક્ત થાય. ૨૧ દિવસ કે ૭ દિવસ સતત એવો ભાવ ના જન્મે, પણ અમુક તબક્કે એવું બને. આ પ્રયોગથી સાબિત થઈ ચૂકેલી હકીકત છે. અમારા ગુરુમહારાજના હુકમથી જે ટેકનિક ઊભી કરી છે તે એક પ્રકારની સેવા છે. મનુષ્યનું જીવન એક તલભાર પણ ઊંચું પ્રગટે તો એ મોટામાં મોટી સેવા છે. અંદર જે ભાવ પ્રગટે તેના સંસ્કાર સૂક્ષ્મમાં પ્રગટે છે. એ ભાવના સંસ્કાર ઘણા ઊંચા છે. અહીં જેવો ભાવ બહાર પ્રગટે જ નહિ. એ ભાવ અને એનાથી પડતા સંસ્કાર, હજારો રૂપિયા ખર્ચવાથી પણ ના મળે. ગાંધીવાદી વિચારસરણીવાળા પણ સેવા કરે છે. વિચારસરણી તો ગતિશીલ છે, પણ એ બાદ થઈ જાય, સંકુચિત થઈ જાય, મર્યાદિત થઈ જાય, ત્યારે એની દૃષ્ટિ મરી જાય છે. અમુક લોકો કહેતા હોય છે કે ‘એ જે માને છે તે જ સેવા-બીજી સેવા નહિ.’

ઉર્ધ્વગતિનું સ્થાનક

પણ મારા ગુરુમહારાજે જે કહ્યું છે, ‘જીવોની ગતિ કંઈ ઊંચી થાય, મનની ગતિ કંઈ ઊંચી થાય, કંઈ અભિરુચિ સારી પ્રગટે તો એ ઊંચા પ્રકારની સેવા છે.’ સેવાનો અર્થ સુખ છે, પામવું અને પ્રસારવું. શાંતિ વગર સુખ પ્રગટે નહિ. જો મન દ્વિધાવાણું કે દગ્ધ હોય તો સુખ મળે નહિ. એટલે સુખ મનની શાંતિ-પ્રસન્નતાથી જ મળે. એટલે પ્રગટ જેનાથી મનની શાંતિ-પ્રસન્નતા કેળવાય તે ઊંચા પ્રકારની સેવા છે. અથવા એ પરત્વેની જેની અભિરુચિ જાગે એવી જે રીત છે તે ઉત્તમ પ્રકારની સેવા છે. ગુરુમહારાજે હુકમ કર્યો કે ‘જેનાથી માનવીમનને ઊંચી દિશામાં લેવાપણું બને એવી પ્રવૃત્તિ કરે, અને પોતે પોતાનું પૃથક્કરણ, સંશોધન, પ્રાર્થના, અનુષ્ઠાન કરી શકે એવું બનાવ. માટે, જીવોને અંદર પૂરી દે.’ એટલે એની કૃપાથી જીવના હિતને ખાતર આ બનાવ્યું છે. અમારે પ્રખ્યાતિ જોઈતી નથી. અને અમારે પામવી પણ નથી, કારણ કે પ્રખ્યાતિ તો મળ જેવી દુર્ગંધવાળી છે. એમાં તો ટોળાં મળશે. એમાં કોઈને સુખ ના મળે. ટોળાં કોઈને જંપ ના વળવા દે. એ સુખિયો જીવ હોય તોપણ એના શરીરને ટોળાં ઉપાધિ કરે. એટલે પ્રખ્યાતિ તો અમારે જોઈતી નથી. મેળવવી નથી. એટલે લોકોના હિતને ખાતર આ બનાવ્યું છે અને અંદર બેસનારા જીવની-મનની સ્થિતિ કેવી થાય છે તે અંદર બેસનારો સમજે.

એટલે મારી તમને પ્રાર્થના છે કે બીજા કોઈ ક્ષેત્રની જેમ અહીં મદદ કરો. આ તમને હું સમજાવી શકું છું.

વિનોબાજી કહે છે કે ‘તમારા મનની સ્થિતિ ઊંચી નથી, ભાવના વધી નથી ત્યાં સુધી સેવા સાચી ના નીવડે. તમે સાત્ત્વિક

પ્રકૃતિના ના હો, તો જ્યાં તમે સેવા કરશો ત્યાં ભેદ જગાડશો, કારણ કે પ્રકૃતિ સામ્ય દશાવાળી ના હોય, ભેદ ગયો ના હોય, તો જ્યાં જશો ત્યાં ભેદ વધારશો.’

મૌનખંડમાં હરિજન

વળી, આ સાધન કોઈ સંપ્રદાયનું નથી. એમાં કોમનો પણ ભેદ નથી, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, શૂદ્ર ગમે તે બેસી શકે. નડિયાદમાં હરિજનને બેસાડવાનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે કોઈ કહે, ‘પછી બીજા નહિ બેસે.’ ત્યારે અમે કહેલું કે ‘અરે, જ્ઞાનમાં ભેદ ના હોય. સમજણમાં ભેદ પ્રગટે તો વાંધાવચકા જાગવાના. એટલે ભેદ હંમેશાં દુઃખનું કારણ છે. એ તો જેને બેસવું હશે તે બેસશે.’ કારણ કે ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે ભેદ ઘટાડવા.

તરણતારણ મૌનમંદિર

ઘર્ષણ ઘટે તે સેવા, વધે તે દુઃખ. હમણાં દહેરાદૂનથી આશ્રમમાં એક ભાઈ આવેલા. કૉમ્યુનિટી પ્રોજેક્ટના સંશોધન વિભાગમાં કામ કરે છે. તેમને કોઈક તેડી લાવેલું. તે કહે કે ‘તમે ભાગી કેમ ગયા ? ૨૦ વર્ષ સેવા કર્યા પછી તમે એ છોડી દીધી ?’ મેં સેવાનો અર્થ પૂછ્યો, તો કહે, ‘સેવા એટલે ઊંચી પરિસ્થિતિમાં પ્રગટવું.’ મેં પૂછ્યું, ‘ઊંચી એટલે આર્થિક કે મનાદિકરણની સ્થિતિ ?’ તો કહે, ‘હા, મનાદિકરણની.’ તો સેવાથી મનાદિકરણની સ્થિતિ-ગતિ ઊંચી થાય, પણ સેવાથી જો સૂગ પ્રગટે, એનાથી ઘર્ષણ પ્રગટે તો ?’ એનો જવાબ એમની પાસે ન હતો. એટલે સેવાથી તો મનમાં સહિષ્ણુતા પ્રગટવી જોઈએ, પણ એમ નથી, ઊલટું મનની કેળવણી થઈ નહિ અને વાંધા પ્રગટ્યા જ કર્યા. એટલે મનમાંથી રાગદ્વેષ ઘટે તો જ ભેદ ઘટશે, નહિ તો નહિ. એ મોળા પડ્યા સિવાય ભેદ ઘટે નહિ. માટે જો સુખી થવું હોય તો

રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું વિચારવું. એ કેમ બને ? રાગદ્વેષ અટકાવવાનું બળ પ્રગટે એવી વૃત્તિ થાય તો બને. ત્યારે રાગદ્વેષ અટકાવવાનું બળ કેવી રીતે પ્રગટાવવું ? કોઈ કહે છે, ‘તટસ્થતા, વિવેક, સંયમથી પ્રગટે’. પણ રાગદ્વેષ પ્રગટે ત્યારે સંયમ પણ ના રહી શકે-આવું બોલનારાના મનમાં એ કેટલું પ્રગટે તે તો એ જાણે ! એટલે રાગદ્વેષ પ્રગટે ત્યારે એને સંયમમાં પ્રગટાવવાને આંતરિક બળની જરૂર, અને એને માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક ઉપાય છે, એનો પ્રયોગ કરી જુઓ. આ કલ્પનાની વાત નથી. અનેક સાધુ પુરુષોએ પ્રયોગ કરીને સિદ્ધ કરેલી આ હકીકત છે. જેને ડૂબવું છે તેને માટે આ જગા નથી.

પ્રભુ સાથે સંબંધ

ભગવાન પણ જેની તેની મદદે જતો નથી. એણે તો એના ભક્તનાં કામ કર્યાં છે. તું પણ જો એનો ભક્ત થાય તો તારાં પણ કામ કરશે. વળી, કોઈ કહેશે કે ભગવાન પક્ષપાતી છે, પણ એ પક્ષપાતી નથી. કોઈ રસ્તે જનારને કહો કે મારું અમુક કામ કર, તો એ કરશે ? ‘ના’ કહેશે, પણ કોઈ ઓળખાણવાળો હોય તો તે કરી દેશે. તેમ ભગવાન સાથે દિલનો સંબંધ કેળવો તો એ તમારું કામ કરશે. એટલે એના ઉપર એવી પ્રીતિ જાગે, એનું સ્મરણ-મનન કર્યા કરીએ તો આંતરિક બળ પ્રગટે. એનાથી રાગદ્વેષ મોળા પડશે, એમાંથી તટસ્થતા જાગશે અને તો જ વિવેક પ્રગટશે, પછી જ સંયમ કેળવાશે. માટે, કહું છું કે ભગવાનનું સ્મરણ જીવનમાં બહુ ઉપયોગી છે.

પૈસા કમાવા પ્રભુસ્મરણ

કોઈ કહે કે ‘મોટા, તમે ગપ્પાં હાંકો છો. પૈસા કમાવામાં ભગવાનનું સ્મરણ શા ખપનું ?’ તો કહે, ‘પૈસા કમાવા બુદ્ધિ

ખપની ખરી ?' તો કહે, 'હા !' પણ સંસારમાં બુદ્ધિ તો અનેક પ્રકારની સંકળામણમાં હોય છે. ઘણા પ્રસંગોમાં એ બહેર મારી જાય છે. તો જે ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરે છે, મનનચિંતવન કર્યા કરે છે તેની બુદ્ધિ હળવી રહે છે, હૈયાસૂઝ પ્રગટે છે, એ ઝટ કામ ઉકેલી શકે છે. એટલે જો બુદ્ધિ હળવી રહે તો કામ જલદી થાય, પણ ભગવાનના સ્મરણથી બુદ્ધિ હળવી થાય એવું કોઈ ના માને તો પ્રયોગ કરી જુઓ. મારી 'કર્મગાથા' નામની ચોપડી વાંચી જોજો. પૂજ્ય ઠક્કરબાપાએ એનાં વખાણ કર્યાં છે. એઓ કોઈને માટે કંઈ કહે તો બહુ વિચારીને કહે અને બહુ અનુભવ હોય તો જ કહેતા, એટલા સંયમવાળા એ હતા. એટલે સંસાર-વહેવારમાં કામ કરતાં આ બધું બનેલું છે. પૈસા કમાવા બુદ્ધિની જરૂર છે અને એ હળવી રહે, હૈયાસૂઝ પ્રગટે એ માટે રામબાણ ઔષધ ભગવાનનું સ્મરણ છે. એ અનેકના જીવનની અનુભવેલી વાત છે. મહાત્મા ગાંધી પણ ભગવાનના નામનું રસાયણ પીતા હતા. અનેક જાતની પ્રેરણા એમને મળ્યાં કરતી અને એમના જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય ભગવાનની કૃપાથી થાય છે એમ એ કહેતા. એમના જીવનના પાયામાં ભગવાનનું સ્મરણ હતું. એનો આશરો આપણે લેતા નથી.

પોતે જ પોતાનો ગુરુ

આ કાળ કઠણ છે. અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓથી ઘેરાયેલા છીએ. એમાં આશાએશ પ્રગટે એ માટે એનું સ્મરણ, પ્રાર્થના કર્યાં કરો. એ પછીનાં બીજાં સાધનો પણ એની મેળે કરવાનું તમને ઊગશે. ગુરુમહારાજ પાસે જવા માટે મારી પાસે પૈસા પણ ન હતા. એટલે સ્મરણ કરતાં કરતાં જ બીજાં સાધનો ઊગેલાં.

બીજાને પૂછવાની જરૂર નથી. પોતે જ પોતાનો ગુરુ છે. બીજાને પૂછપૂછ કરે ત્યારે એ ચાલતો નથી એ પુરવાર થયું અને આપણે સાચી વાત કહીએ તો ઊંધું વિચારે છે. બાકી, જે મથે છે તેને સત્ય જડે છે. બારણું ઠોકે તો ઊઘડે. શોધે તેને જડે. એટલે એમ કરતાં બીજાં સાધનો આપમેળે ઊગશે. મને પણ એવું થયેલું. ભગવાનની કૃપાથી સ્મરણમાં નિરંતરતા પ્રગટી પછી કેટલાંયે સાધન સૂઝેલાં.

આ બધું તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટે ત્યારે બને. એટલે જો કોઈ સાધન હાલ લઈ શકીએ એવું હોય તો તે એકલું સ્મરણ અને પ્રાર્થના છે. તે મન, બુદ્ધિ વગેરેને ઉપયોગી છે. એ એના ઉત્પાત મટાડે છે. પ્રાણનાં આશા, તૃષ્ણા વગેરેને ઘટાડે છે. એટલે ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન સ્મરણ છે અને આ મેં અનુભવેલું છે. એ સ્મરણનું રસાયણ મેં ગુરુમહારાજની કૃપાથી પીધાં કરેલું છે અને પ્રયોગ કરીને તમારી આગળ મૂકું છું. કરી જુઓ તો મનની નબળાઈ ઘટશે. વેવલા વેડા ચાલ્યા જશે અને નમ્રતા પ્રગટશે. એ નમ્રતા સિંહના જોરવાળી હશે. નમ્રતાથી સાચી વાત કહેતાં ખટકો ખાય નહિ. મારા ગુરુમહારાજે દંડો આપેલો તે પણ મેં નહિ લીધો.

‘મોટા’ની નિઃસ્પૃહા

શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ નડિયાદ પધારેલા. અમે સાથે કોલેજ છોડેલી અને મારા ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે. તેઓ કહેતા હતા કે ‘પહેલાં તો હું લોકોને બહુ મારતો પણ હવે સૌમ્ય થઈ ગયો. આ તો સિનેમા જોવા જતાં ટોળાંની માફક લોકો આવે, જેની પાસે જાય તેનું કહેવું માને નહિ અને પોતાનું જ ઝૂંડ્યા કરે.’ પણ હું કંઈ તમારે ત્યાં ચોખા મૂકવા થોડો આવેલો ? કોઈ

પોતાની વાત છોડે નહિ તો હું ચાલવા દઉં, પણ એનાથી કંઈ સુધરવાનું નથી. એટલે અમારી પાસે આવો ત્યારે અમારું સાંભળવાનું શીખો ! પણ એમ તો કરતા નથી એટલે હું એનું સાંભળીને એને ‘હા’ કહી દઉં, કારણ કે એ મારું માનવાની તૈયારીવાળો હોતો નથી.

ભાવના એમ ને એમ ના પ્રગટે, એને માટે વસાણું કે રસાયણ લેવું જોઈએ. શિયાળામાં શરીરમાં શક્તિ પ્રગટે તે માટે વસાણું લો છોને ? તો ભગવાનનું નામરૂપી રસાયણ બહુ ઉત્તમ છે. એનાથી આંતરિક બળ પ્રગટશે. એટલે સુખી થવું હોય તો ભગવાનના નામનું રસાયણ લીધા કરજો, તો જ સુખી થશો.

તા. ૧-૧-૧૯૬૩

*

૭. એકમાં અનેક, અનેકમાં એક

કાર્યકારણ સંબંધ

આપણા શરીરની રચનાનો ઊંડો અભ્યાસ કરો. શરીરની રચના અમુક જાતની છે. તેને ચૂંથનારા કહે છે કે આ એક જાતની રચના છે. તેમાં બધું ચાલ્યા કરે છે અને એમાં ક્ષીણતા આવી જાય છે ત્યારે એ નાશ પામે છે, પરંતુ જેને બુદ્ધિ છે, જેને ઊંડે ઊંડે રસ છે અને જે ઊંડે ઊંડે વિચારે છે તે કહે છે કે ‘દરેકમાં જીવન છે અને રસ છે. તે ના હોય તો દરેક ફળમાં અને ધનધાન્યમાં રસ અને જીવન ક્યાંથી હોત ?’ એ ક્યાંથી આવ્યાં ? તો કહે, ‘આપમેળે પ્રગટ્યાં’, પણ એ વાત બરાબર નથી. અસલના તર્કશાસ્ત્રમાંથી જણાય છે કે દરેકને કારણ છે. કોઈ પણ કાર્ય, કારણ વિના સંભવી શકતું નથી. કાર્ય અને કારણ બંને એકબીજાં સાથે સંકળાયેલાં છે. શરીરની રચના જાણનારા કહે છે કે

‘આપમેળે થયું’. કોઈ એનું કારણ શોધતા નથી. ફક્ત કહે છે કે ‘બધું એની મેળે ચાલ્યા કરે છે.’ કારણની માથાકૂટમાં પડતા નથી, પણ આપણી સંસ્કૃતિમાં અનેક રીતે ચેતનને અનુભવવાના ઋષિમુનિઓ વગેરેએ પ્રયત્ન કર્યા છે.

મૂળમાં રસ

કંઈ કશામાં રસ ના હોય તો જીવન ટકે નહિ. રસ વગર જીવી શકાય નહિ. કોઈક કહે કે ‘મારું જીવન તો શુષ્ક છે’, પણ એમ હોય તો એ મરી જાય. એટલે ક્યાંક પણ રસ હશે, નહિ તો જીવે નહિ. એટલે રસ ક્યાંક પણ હોય છે જ.

રસના પ્રકાર જુદા જુદા. જીવદશામાં કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેમાં રસ હોય.

એનાથી બીજા પ્રકારના હોય તેમને નામનામાં, પ્રતિષ્ઠામાં રસ હોય. એમ દરેકમાં રસ હોય છે. જીવન અને રસને નોખાં ના પાડી શકાય. માટે, જીવનને અનંત પણ કહ્યું છે.

પુનર્જન્મની સાબિતી માટે

હિંદુસ્તાનમાં જે જે સંસ્કૃતિઓ પ્રગટી: જૈન, બૌદ્ધ વગેરે, એ બધાંએ પુનર્જન્મને માન્યો, પણ આપણી પાસે સાબિત કરી શકાય એવું કોઈ સાધન નથી. એટલે એ કેવી રીતે માનવી ? એટલે મનાય એવી વાત ના હોય તો માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી વિચારીએ.

નાશ નહિ, પણ રૂપાંતર

દરેક માણસને જિજીવિષા એટલે જીવવાની અભિલાષા, મહત્વાકાંક્ષા, દરેક જીવને-પ્રાણીને જીવવાની સહજ ઈચ્છા હોય છે અને તેથી જ માણસને શરીર છોડતાં બહુ દુઃખ થાય છે. જિજીવિષાને કારણે જ એ જીવે છે. ઝાડ પણ બીજ આપીને નવા

રૂપે જન્મે છે. એમ, દરેકની પરંપરા છે. જળ, બાષ્પીભવન થઈને વાદળ બની વરસાદ થઈને પાણું આવે છે. એમ, દરેકનું પુનરાવર્તન છે. દરેકનું રૂપાંતર થાય છે, નાશ પામતું નથી. આ વાત તો શુદ્ધ વૈજ્ઞાનિક છે.

એકમાં અનેક

આ થાળી જતે દિવસે, ભાંગીને પૃથ્વીરૂપ થશે અને પછી એ ધાતુસ્વરૂપે નીકળશે. એટલે દરેક વસ્તુ ફેરફાર થઈને- રૂપાંતર થઈને પાછી આવે છે. એમ, ધરતી જુદા જુદા શૃંગાર સજે છે. પૃથ્વી પોતે અંદર પેટાળમાં પણ અનેક વસ્તુ સંઘરે છે. એક જ તત્ત્વ અનેકરૂપે દર્શન આપે છે. પૃથ્વીની વાત છોડો. આપણે પોતે પણ અનેકરૂપે દેખાઈએ છીએ. જુદા જુદા માણસોને આપણે જુદા જુદા દેખાઈએ છીએ. માતાને પુત્ર, બાપને પુત્ર, પત્નીને પતિ, પુત્રોને પિતા, બહેનને ભાઈ. એમ, એક અનેકમાં પ્રવર્તે છે. એ ચેતનનો ધર્મ સકળમાં આવે છે.

જન્મવું અને મરવું એ શારીરિક ધર્મ છે અને એ પ્રવર્તવાનો જ. એ પ્રમાણે ચેતનનો ગુણધર્મ એકનું અનેકમાં પ્રવર્તવું એ છે. જીવનની કેટલીયે કક્ષા-ભૂમિકામાં આપણે જુદા છીએ. વહેવારમાં આવતા તમારા જીવનના દાખલાથી સમજી લો. એક હોવા છતાં એ અનેકમાં દર્શન આપે છે.

વૃક્ષ લો. એ એટલી અઢળક વનસ્પતિ છે કે ગણી ગણાવી શકાય નહિ ! જેમ આકાશમાં તારા ગણી શકાય નહિ તેમ. એ ચેતનનો ગુણધર્મ છે. દરેક માણસ વિચારી જુએ કે એ અનેકમાં એક છે કે નહિ ? આ ચેતનનો ગુણ છે.

ચેતનનું લક્ષણ

અને તેમ છતાં, તમે અનેક હોવા છતાં એક મટી જતા નથી. અનેક જણને જુદા જુદા હોવા છતાં એક જ છો. પત્ની,

બહેન, બાપ, ભાઈ, પુત્ર, કાકા, ભત્રીજા દરેક સાથે વહેવાર જુદો. એમ, અનેક સગપણની દૃષ્ટિએ જુદા જુદા હોવા છતાં પાછા એક છીએ. આ સ્થૂળ દૃષ્ટિથી સમજવાની વાત છે. એ ચેતનનું લક્ષણ છે.

આપણે જ ભગવાન !

ત્યારે આપણામાં અને ચેતનમાં ફરક શું ? કશો નહિ. ફક્ત આપણે કામ-ક્રોધાદિ વાસનાથી બદ્ધ થઈ ગયા છીએ. ચેતનને મર્યાદા નથી. એ મર્યાદાથી ન્યારું છે. એ સ્થિતિને ભગવાન, રામ, કૃષ્ણ વગેરે નામે અનુભવીઓએ ઓળખી. આ કળાય નહિ એટલે એને લીલા કહી. તમે તમારું જ જુઓ, તમારી લીલા કળાય છે ખરી ? કેટલાંની સાથે રમત રમીએ છીએ ! ઓછામાં ઓછા ૭૦૦-૮૦૦ માણસો ગણી શકો. સગાંવહાલાં, જીવનનિર્વાહનાં ક્ષેત્રના માણસો ગણો, એ લીલા પણ કેટલી ભારે છે ! એટલે આમ, દરેક વખતે જુદા જુદા વર્તનમાં રહેવાનું બને છે. એવું આ બધું લોકો વિચારે છે, છતાં દુઃખ, આઘાત, ક્લેશ, સંતાપ થાય છે, પણ ભગવાનને એ થતું નથી. માટે, આપણી પોતાની પણ એવી સ્થિતિ થાય કે આપણે એ બધું હોવા છતાં આપણને પણ એ લાગે નહિ.

દ્વંદ્વાતીત-ગુણાતીત

ત્યારે ઋષિમુનિઓએ વિચાર્યું કે આપણે દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત થાઓ તો એ આપણને ના નડે. એટલે દ્વંદ્વની અને ગુણની રમતથી પર થઈ જવાય, એ પ્રકૃતિની રમતથી પર થઈ જઈએ તો આ દશા આપણે પણ અનુભવી શકીએ. ભગવાનની ભાવના એમ ને એમ પ્રગટે નહિ, પણ Volcanic ધગધગતી તમન્ના-જિજ્ઞાસા-પ્રગટે તેને એવી ભાવના પ્રગટે, પણ તેમ ના

હોય તો અનુભવીઓએ કહ્યું કે ભાવના કેળવવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ નિર્દોષ અને ઉત્તમ સાધન છે. એમાં જો નિરંતરતા કેળવાશે તો નીરવતા પ્રગટશે અને તો તમને આ સ્થિતિ ઉપર પહોંચવામાં સરળતા થશે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ એમ એક એક ગુણ છોડવાના નથી અને એમ થવું પણ મુશ્કેલ, પણ આમ નિરંતરતા થતાં અને પછી નીરવતા થતાં ભગવાનની ભાવના ખૂબ ઊંચી થતી જશે.

અભ્યાસ જરૂરી

આ સંસાર ઉપાધિથી ભરેલો છે. છતાં ધગધગતી તમન્ના પ્રગટેલી નથી. એવી તમન્ના હોય તો બીજા વિચાર કે વૃત્તિ ના પ્રગટે. અને આ સંસાર તો ઉપાધિ, મુશ્કેલીવાળો છે અને એવા સંસારમાં હળવાશ અને આશાએશ પ્રગટે એવું કોઈ સાધન હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. તમે સ્વાર્થ સમજીને પણ હાલતાં-ચાલતાં દરેક કામ કરતાં એનું સ્મરણ કરો તો જિજ્ઞાસા-ધગધગતી તમન્ના-પ્રગટશે. એ એકદમ ના પ્રગટે, પણ અભ્યાસ ચાલુ રાખો અને એ અભ્યાસ કરતાં રાગદ્વેષ મોળા પડે.

ઉમળકાભર્યો ત્યાગ

સંસારવહેવારમાં જે બધાં મળેલાં છીએ તેમાં આપણે સંડોવાઈ ના જઈએ, પણ બધાં સાથે સદ્ભાવ કેળવીએ તો ભગવાનની ભૂમિકા પાકવાનો આપણે સ્વીકાર કરાવતા હોઈએ છીએ. એમ ભગવાનની ભાવનાનો ઉદય થયા કરે છે. આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ એ અહમ્મી પ્રેરાયેલા ઘણું કરીએ છીએ. એટલે એ બધું નડે છે. અહમ્મ્ ચેતનની પતનની અવસ્થાનું મૂળ છે, પણ આપણે એને એ રીતે સ્વીકારતા નથી. એ દ્વંદ્વ અને

ગુણમાં બંધાયેલું છે. એમાંથી છૂટવા માટે પણ ભગવાનની ભાવનાનો અભ્યાસ જરૂરી. જો એમાં સાતત્ય પ્રગટી જાય તો ચેતનનો અનુભવ થાય. અભ્યાસથી દરેક કાર્યમાં હોશિયારી પ્રગટે. જો અભ્યાસ જીર્ણ થઈ જાય તો હોશિયારી ચેતનવંતી ના પ્રગટે. એટલે અભ્યાસમાં સાતત્ય પ્રગટે તો દરેક વિષયનું હાર્દ હાથમાં આવે. એમ જ ચેતન પરત્વેનો સહજ અભ્યાસ થાય એમાં, એટલે કે ભાવનામાં નિરંતરતા પ્રગટે અને નીરવતા થાય. એ કરવા માટેનું સાધન ભગવાનનું સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન, સદ્વાચન, સદ્ચિંતન, સદ્ભાવ, સહાનુભૂતિ, મતસહિષ્ણુતા, એકબીજા માટે ઘસાવાની વૃત્તિ વગેરે કેળવીએ તો એ સાચે જ સમાજની મોટામાં મોટી સેવા છે. ઘણા માણસો એવા હોય કે કોઈને માટે ના ઘસાય પણ બૈરીછોકરાં માટે તો ઘસાય જ છે. એવું ઘસાવાનું પ્રેમથી કરો, બેળેબેળે ના કરશો, આ બધું તમે વિચારજો. ઘસાયા વિના દુનિયામાં ચાલતું નથી, તો જો ત્યાગ કરવાનો જ હોય તો હૈયાના ઉમળકાથી કરો. તેનાથી ગુણશક્તિ પ્રગટશે, ઉમળકાથી કરેલો ત્યાગ ઉપકારક છે. એવું જ પ્રેમથી ઘસાશો તો ઘણી શક્તિ જીવનમાં પ્રગટશે.

આ સંસાર મળેલો છે તો એમાં રગદોળાઈ જવું નહિ, પણ એમાં ઉપર તરતાં રહીએ. એક હોવા છતાં અનેકમાં દર્શન થયાં કરે છે અને અનેકના હોવા છતાં એક છીએ, એ પરમ દર્શન દેખાય, પ્રગટે અને એવી ભગવાનની જે ચેતનની સ્થિતિ છે તે પ્રગટ થાય એ માટે સંસાર મળેલો છે.

તા. ૮-૧-૧૯૬૩

૮. બબડાટ બંધ કરો, શહૂર પ્રગટાવો.

ચંચળતાનું કારણ

આ વિજ્ઞાનનો યુગ હોવાથી ઘણા લોકોની આ કાળની અંદર બુદ્ધિ બહુ ગતિવાળી થઈ છે, પણ બુદ્ધિની ગતિ થવા છતાં એકાગ્રતા થઈ નથી. એટલે ચંચળતા વધી ગઈ, પણ જો ગતિ સાથે એકાગ્રતા કેળવાઈ હોત તો ચંચળતા ના હોત, પણ ગતિ કેળવાઈ એની સાથે એકાગ્રતા થઈ ના હોવાથી ચંચળતા પ્રગટી છે.

જરા કંઈ કાળ બદલાય, ધારાધોરણ બદલાય કે બૂમાબૂમ શરૂ થઈ જાય.

હિંમત કેળવો

આપણા દેશમાં સ્વરાજની ચળવળ થયા પછી સ્વરાજ મળતાં ભાગલા પડ્યા અને એને લીધે એક જ દિવસમાં ઘણા પૈસાદાર લોકો નિરાધાર થઈ ગયા. એમની બધી માલમિલકત જતી રહી. આપણે કારણે બીજા લોકોને આ દેશમાં આવવું પડ્યું. આપણે પ્રેમથી આવકાર્યા નહિ. એ લોકોને મકાનના ભાડા ઉપરાંત પાઘડી પણ આપવી પડી. એ લોકોએ ભીખ નથી માગી, રોટલો મહેનત કરીને ખાધો છે અને તેઓએ જે કંઈ વેપાર કર્યો તે માલ સસ્તેથી વેચવાથી લોકોને રાહત થઈ.

એ જ પ્રમાણે આજે સરકારે સોનાનો કાયદો કર્યો. એટલે લોકો બૂમાબૂમ કરે છે, પણ આ તો તમારી સરકાર છે. એ જો ના ગમતી હોય તો તમે એને ફેરવી કાઢજો. ગઈ લડાઈમાં ઈંગ્લેન્ડને ચર્ચીલે જિતાડ્યું, પણ તે જ ઈંગ્લેન્ડમાં લોકોએ ચર્ચીલને લડાઈ પછી ઉડાવી દીધો. તેમ તમે પણ કરો, હિંમત કેળવો, ગમે તેમ બબડાટ કરો નહિ.

બબડાટ કે બળવો નહિ-વફાદારી જરૂરી

આપણા લોકો સમાજને માટે જરા પણ ત્યાગ નથી કરી શકતા. અરે, સમાજની વાત બાજુએ મૂકો, કુટુંબની વાતમાં કોઈ ત્યાગ કરવાને તૈયાર નથી. એટલી આપણી નબળાઈ છે. એટલે આ દેશની અને લોકોની નબળાઈ અપરંપાર છે. આપણી ઉપર ભગવાનની કૃપા છે, નહિતર આ દેશનો અને લોકોનો નાશ થઈ ગયો હોત. આપણે ગાફેલ રહ્યા, કશી તૈયારી કરી નહિ અને એ કારણે આપણે આસામ ગુમાવી દીધું હોત, પણ ચીને ગમે તે કારણે લડાઈ બંધ કરી. એના ઉપર દબાણ આવ્યું કે ગમે તે હો, આપણે આપણી શું સ્થિતિ છે તે જોઈ શક્યા. આપણા નેતાઓ પણ ખુલ્લા દિલના છે. એમણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી છે. જવાહરલાલે ગાંધીજીની ટ્રેઈનિંગ લીધી છે. એટલે ભૂલ કબૂલ કરે છે. એટલા તે નિખાલસ છે. હા, એ લોકો ગાફેલ રહ્યા, પણ આ સરકાર આપણી છે. એ જો ના ગમતી હોય તો બીજે વખતે એને ઊથલાવી મૂકો, બબડાટ કરવાની જરૂર નથી, બળવો કરવાની જરૂર નથી. વોટથી ગમે તે સરકાર લાવી શકો છો, કારણ કે લોકશાહી દેશમાં વોટ એ જબરજસ્ત સાધન છે. એટલે બબડાટ કરો છો ત્યારે હું કહું છું કે તમે દેશને વફાદાર નથી.

ગરીબ ખરા, પણ ભિખારી નહિ

આપણા લશ્કરને યોગ્ય રીતે વ્યવસ્થિત કરવા માટે શસ્ત્રોની બહુ જરૂર છે. ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા વગેરે દેશો, નફો બહુ થોડો અથવા નહિ જેટલો લઈને આપણને શસ્ત્રો આપવા તૈયાર થયા છે. એ લોકોનો એમાં સ્વાર્થ છે, કારણ કે આપણે લોકશાહીને વરેલા છીએ. ઉપરાંત, આપણો દેશ બહુ મોટો છે અને એને લીધે Balance of power જળવાઈ રહે છે. અહીં

જો લોકશાહી નાબૂદ થઈ જાય તો એ લોકોને માટે ખતરો છે. અરે, આપણે જો શસ્ત્રોની મદદ મફત માગીએ તોપણ આપે, પણ આપણે ભિખારી થવું નથી. આપણે એની વાજબી કિંમત આપવાની છે. આપણે ગરીબ છીએ પણ ભિખારી થવું નથી. એમાં ગૌરવ નથી.

અને આમ, આપણી પૂરતી તૈયારી ના હોવા છતાં ચીન સામે આપણે દબાઈ ગયા નથી. આપણે ગૌરવથી ઊભા છીએ. માણસને તપાસવો હોય તો All its totality-એના સમગ્ર ગુણોથી વિચારવો. એકાદ ગુણદોષ વિચારાય નહિ, કારણ કે દરેક ગુણદોષને ઘણાં પાસાં છે.

પોતાનો દોષ જુઓ

ઘણા લોકો ઘણી વાતો કરે છે. કેટલાક કહે છે કે ‘અમલદારો-હોદ્દેદારો લાંચ લે છે.’ તો તમે આપો છો શું કરવા ? તો કહે, ‘ના આપીએ તો હેરાન થઈ જઈએ.’ જો આ વાત હોય તો પછી ભોગવો. એટલે આપણી moral નીતિમત્તાનું ધોરણ-બહુ નીચું થઈ ગયું છે. પ્રમાણિક માણસ પોતાનો દોષ જોશે, પણ આપણને તો બીજાનો દોષ જોવાની ટેવ પડી ગઈ છે.

આ સમય-કાળ ઊથલપાથલનો છે. આ કાળમાં કોઈ કહે કે ‘હું સહીસલામત સ્થિતિમાં રહી શકું’ એ બનવાનું નથી. આ સોનાનો કાયદો થયો અને સોનું ગાયબ થઈ ગયું. એનાં કાળાં બજાર થઈ જશે. આપણે ત્યાં જ એવું છે અને બીજે નથી એમ નથી, પણ આપણે ત્યાં દેશ પ્રત્યે વફાદારી ઓછી છે. બીજા દેશમાં ભાઈભાંડુ બધાં દેશ માટે મરી ફીટવા તૈયાર થઈ જાય છે. ઘણા લોકો બીજાં બધાંને ‘Materialist’ છે એમ કહે છે, પણ પોતાનું જોતા નથી. બધાં બીજાંની જ વાતો કરે છે. આપણે આપણા પોતાના જીવનની ઉદારતા, વિશાળતા તો તપાસો.

દેશ માટે વફાદારી

આપણા દેશમાં કટોકટી પ્રગટે ત્યારે આપણામાં વફાદારી ના પ્રગટે તો આપણે નૈતિક રીતે કેટલા નીચા છીએ તેની ખબર પડે. મારામાં પણ દેશભક્તિ છે. અમે દેશસેવા કરી છે. દેશ જીવશે તો આપણે જીવીશું. જો એ રીતે મારી પાસે આવનારને હું થોડાં ઘણાં પણ સમજાવી શકીશ તો એ પણ દેશસેવા છે. જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં ફના થવાની તૈયારી પ્રગટાવો. એ ગુણ પ્રગટેલો હશે તો ગમે ત્યારે તમને મદદરૂપ થશે.

જે થયું તે સારું થયું

દેશકાળની અત્યારની સ્થિતિ કટોકટીની છે. આપણા દેશના લોકોની સ્થિતિ એવી છે કે આ દેશની સ્વતંત્રતા ટકી શકે નહિ, પણ ભગવાનની દયાથી ટકેલી છે. આપણા દેશની સરકારને ઉશ્કેરવાને પણ ઘણા પ્રયત્નો થયા છે. ચીન સામે વિમાનો વાપરવાં, બૉંબરો વાપરવાં વગેરે, પણ તેમ છતાં સરકારે ડહાપણ વાપરીને એ બધું ના વાપર્યું તે સારું કર્યું, કારણ કે ચીનની આપણા કરતાં વિમાની બળમાં વધારે સત્તા છે અને એમ થાત, એટલે કે વિમાનોનો ઉપયોગ થાત તો ઉત્તરનાં કેટલાંય શહેરો, નગરોનો નાશ થઈ જાત. ‘દેશે તટસ્થતાની નીતિ છોડીને Power Blockમાં જોડાઈ જવું જોઈએ’ એવું ઘણાનું દબાણ થતું. તે પણ સરકારે ના કર્યું તે સારું થયું. જો એમ કર્યું હોત તો રશિયા વચમાં પડત અને દેશનો નાશ થઈ જાત. એટલે આપણે ગમે તેમ બબડીએ તે ના ચાલે. આપણે નાગરિક તરીકેનો ધર્મ ના બજાવીએ, એ રીતનો ધર્મ આપણામાં ના પ્રગટે તો ભગવાન પરત્વેનો કેવી રીતે પ્રગટશે ?

મેં આ બધું જુવાનીમાં કરેલું છે. દેશને માટે મરી ફીટવા તૈયાર હતો. કોઈ પણ સાહસનો પ્રસંગ ઝડપી લેતો. અને આ

બધું કરેલું ત્યારે અમારી સ્થિતિ ઘણી ગરીબ હતી. મારો ભાઈ હજુ એ સ્થિતિમાં છે.

દેશ માટે બલિદાન

ઘણા લોકોએ મને નડિયાદમાં આશ્રમ ના ખોલવા કહેલું. તુલસીદાસે એમના ગામમાં આશ્રમ કાઢ્યો એટલે લોકોને ખબર તો પડે. એટલે એવી ગરીબ સ્થિતિમાં પણ દેશનો જ્યારે જ્યારે ઢોલ વાગેલ ત્યારે તૈયાર થઈ ગયેલા. ભગવાન તમારી તરફ એમ ને એમ રાજી ના થઈ જાય. જ્યાં સુધી દેશ તરફનો ધર્મ બજાવવાનો આ એક સુઅવસર પ્રાપ્ત થયો છે એમ માનીને એને માટે ગમે તે ભોગ આપવાને આપણે રાજીખુશીથી તૈયાર ના થઈ જઈએ ત્યાં સુધી આપણામાં દેશ પ્રત્યેની ભાવના પ્રગટશે નહિ. એટલે એને માટે ગમે તે ભોગ આપવાને રાજીખુશીથી તૈયાર થવું જોઈએ.

વાંઝિયો પ્રયાસ

આજકાલ જ્યાં જોઈએ ત્યાં ટ્રેનમાં, મોટરમાં, ઘેરઘેર બસ આ એક જ વાત કે ‘સરકાર આવી છે’, આ જાતનો બબડાટ કરવાથી કશું વળવાનું નથી. ઘણા લોકો કહે છે કે ‘વિચારથી વાતાવરણ પ્રગટે.’ અરે, હું કહું છું કે ‘હીજડાઓના વિચારથી વાતાવરણ ના પ્રગટે. એક મર્દ માણસ હોય તે વિચારથી વાતાવરણ સર્જ શકે, પણ નામદર્દીની ભૂમિકા ઉપરથી પ્રગટેલો બબડાટ વાતાવરણ પ્રગટાવતો નથી. જેનામાં શહૂર, શૌર્ય, તાકાત છે, તે વિચારમાત્રથી વાતાવરણ પ્રગટાવે છે. બબડાટ કરવાવાળા તો નકામા લોકો છે, એવાથી વાતાવરણ તો ના પ્રગટે, પણ પ્રજાની નામદર્દી વધશે. અરે, નામદર્દનો પ્રયાસ પણ વાંઝિયો છે.’

ઊથલપાથલનો કાળ

આ દેશકાળ ઊલટપાલટની સ્થિતિનો છે. આજે પૈસાદાર હશો તો કાલે ગરીબ થઈ જશો. અત્યારે આ તો છમકલું છે. આ કસોટી છે અને એવો કાળ આવવાનો છે કે જ્યારે જબરજસ્ત ઊથલપાથલ થશે. તેને માટે તૈયાર થવું પડશે. આવી કેટલીયે કટોકટી પ્રગટશે ત્યારે દેશ તૈયાર થશે અને ત્યારે જ ખુમારી અને ગૌરવ પ્રગટશે.

કાળ કરાવે છે.

આ બધું સરકાર નથી કરતી, પણ આ તો કાળ કરાવે છે. કોઈની પાસે કશું રહેશે નહિ. માટે તૈયારી કરો. શેની? તો કહે, ‘સહન કરવાની?’ જમીનમાં અનાજ કેમ પાકે છે? એને ઊથલપાથલ ના કરીએ તો ના પાકે, તેમ જ પ્રજામાં ખમીર પ્રગટાવવું હોય તો ઊથલપાથલને આવકારવી પડશે, અને ઊથલપાથલ તો થવાની જ છે એ નક્કી માનજો. આ શરીર નહિ હોય ત્યારે ખબર પડશે. આ થવાનું જ છે.

લોકો કહે છે કે આ બધું સરકાર વોટ માટે કરે છે. મજૂરોની સ્થિતિ પહેલાં કરતાં સારી થઈ છે અને લોકો સરકારને ગાળો દે છે, કે ‘આ તો એની રાજરમત છે.’ પણ સરકાર તો નિમિત્તમાત્ર છે, જો ગીતામાતાના અભ્યાસી હશો તો સમજાશે. એટલે આ તો કાળની રમતમાત્ર છે. ઉપરનું નીચે અને નીચેનું ઉપર જશે અને કોઈની પણ સહીસલામતીની સ્થિતિ રહેવાની નથી. પૈસાદાર ગરીબ થઈ જશે અને ગરીબ પૈસાદાર થઈ જશે.

સંઘર્ષણથી બળવાન પ્રજા

કોઈક લોકો એમ ઈચ્છે છે કે ‘કોઈ કરોડપતિ થઈ જવાય’, પણ તે હવે બનવાનું નથી. રશિયા જેવો દેશ છે ત્યાં પણ ગરીબો

છે. પૈસાદાર અને ગરીબ એમ કુદરતની રચનામાં ભેદ તો રહેવાના જ, એને કોઈ ટાળી શકવાના નથી. લીમડામાં પણ જુદા જુદા પ્રકાર છે તેમ વિવિધતા તો રહેવાની જ. એટલે આ સંઘર્ષણ કાળમાં અનેક વાદો પેદા થશે અને એમાંથી એક બળવાન પ્રજા, સંસ્કારી અને સંસ્કૃતિવાળી પ્રજા પ્રગટવાની છે. આ કંઈ ભવિષ્યવાણી નથી, પણ આ તો કુદરતનો કાયદો છે. પહેલાં આપણી સંસ્કૃતિ હિમાલયની ટોચ સુધી હતી. તે છેક પતન પામી છે, પણ તે નાશ નથી પામી. સંતપરંપરાને કારણે આપણી સંસ્કૃતિનું બીજ ટકી રહ્યું છે અને આમ સંતપરંપરાએ જ, સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે.

સંતોથી સંસ્કૃતિરક્ષણ

આપણા દેશ ઉપર જ્યારે મુસલમાનોનું આક્રમણ થયું ત્યારે સંપ ન હતો. આપણે એકબીજાનો તિરસ્કાર કરતા હતા. એકબીજા પ્રત્યે નાનામોટાનો વર્તાવ હતો. એટલે એ લોકો જીત્યા અને એ લોકોએ એવા જુલમો કર્યા કે એનો સુમાર નહિ. એ બધું ગમે તે કારણે પ્રગટ્યું નથી તે સારું છે, પણ એ જ કારણે જે કહેવત પડી છે કે ‘મિયાંમહાદેવનો મેળ નહિ.’ એ વખતે એટલે કે સંસ્કૃતિ ઉપરના અત્યાચારના કાળમાં જો કોઈએ સંસ્કૃતિને બચાવી હોય તો સંતપરંપરાએ. બંગાળ, આસામ, ઓરિસ્સા, ઉત્તરપ્રદેશ, પંજાબ, રાજસ્થાન, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને દક્ષિણમાં બધે, કબીર, નાનક, મીરાં, ચૈતન્ય, તુલસીદાસ, સુરદાસ, તુકારામ, જ્ઞાનદેવ, નરસિંહ વગેરેથી અને દક્ષિણમાં પણ સંતોની પરંપરાએ સંસ્કૃતિ ટકી રહી છે.

એટલે આપણી સંસ્કૃતિ મૃતપાય હોવા છતાં એની ઉપર ફૂલ ઊગે છે અને સુવાસ ફેલાવે છે. આ પૃથ્વી ઉપર અનેક સંસ્કૃતિઓ થઈ અને નાશ પામી. આપણી સંસ્કૃતિ તો Pre-Vedic

એટલે કે વેદના સમય કરતાં પણ પહેલાંની છે. તે સંસ્કૃતિ આજ સુધી ટકી રહી છે.

આપણી સંસ્કૃતિ જીવંત છે, કારણ કે એને ફૂલ ઊગે છે. સંતપરંપરાને કારણે એ ખુશબોદાર છે. એટલે ફરી પાછી આપણી સંસ્કૃતિ હિમાલયના અરુણ શિખરેથી ઝંડો ફરકાવશે.

ઊથલપાથલ થવાની છે.

મને પહેલાં આ દેશ માટે બહુ ધગશ હતી. એને માટે ધૂન જાગેલી. એ ધૂન ઉડાવવાને મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે ‘ક્યા એક જમીન કે ટુકડે કે લિએ યહ કર રહા હૈ ?’ ૧૯૨૨માં મારા ગુરુમહારાજે આ કહેલું, કારણ કે તે વખતે દેશ સ્વતંત્ર થાય એને માટે મરી ફીટવું પડે તો ભલે, એવી ધૂન પ્રગટેલી, પણ એ ધૂન નીકળે કેવી રીતે ? એટલે ગુરુમહારાજે આ પ્રમાણે કહેલું કે ‘દેશ સ્વતંત્ર થવાનો છે.’ તે વખતે ગરીબી હોવા છતાં ફના કરીને આ બધું કર્યું તે ગુણ પ્રગટે એ માટે. એટલે એમના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખીને મેં છોડી દીધેલું. એટલે આ દેશને પોતાનો માનતા હો તો દેશ જીતશે કે જીવશે તો આપણે જીવીશું. જો એને માટે કંઈ કરીશું નહિ તો કોને માટે કરીશું ? ઊથલપાથલ તો થવાની જ છે. કશું સહીસલામત રહેવાનું નથી અને એ થયા સિવાય પ્રજાનું ખમીર ટકવાનું કે જન્મવાનું નથી. જેમ ખેતર કે જમીનમાં અનાજનું, તેમ જ પ્રજાના જીવનના ખેતરમાં કે મનુષ્યના જીવનના ખેતરમાં શહૂરૂપી અનાજનું સર્જન કરવું હોય તો ઊથલપાથલ તો થવી જ જોઈશે અને તે થવાની જ છે. અને એટલે એને માટેનું માનસ કેળવો. એની તૈયારી રાખજો. તો જ આપણા જીવનના ખેતરમાં અનાજરૂપી સર્જન, શહૂર, સાહસ, ઉન્નત જીવન વગેરે ગુણો પ્રગટશે અને કેળવાશે.

તા. ૨૨-૧-૧૯૬૩

૯. પ્રાતઃકાળ અને સુરતીસ્વાદ !

પ્રાતઃકાળની સંસ્કૃતિ

કેટલાકે મને પૂછ્યું કે ‘મોટા, તમે સવારે ૬ વાગ્યે આટલું વહેલું કેમ રાખો છો ? જરા મોડું રાખો તો ઘણા માણસો આવે.’

મારું કહેવું છે કે આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે અને તે આપણે ભૂલી ગયા છીએ. પ્રાતઃકાળના ઘણા ફાયદા છે. વહેલા ઊઠવાથી શરીર ઉપર, આરોગ્ય ઉપર, મન ઉપર કેટલા ફાયદા છે, તે જો કહેવા બેસું તો પાર ના આવે.

ગુજરાતમાં સુરત શહેર બહુ પ્રમાદી છે. નવ વાગ્યે પણ લોકો દાતણ કરતા ઓટલા ઉપર જોવા મળે, તો તમારી ટેવ મારા ઉપર શા માટે લાદવી ?

રોગોને નિમંત્રણ

એટલે આપણી જે સંસ્કૃતિ છે, એની જો મને સાચી સમજણ પડી હોય તો મારે મારી રીતે ચાલવું જોઈએ, પણ ખરી રીતે વહેલા ઊઠવાનું કરીશું અને આળસમાં સમય ના ગુમાવતાં ચાલવાનું, અખાડામાં જવાનું, વ્યાયામ કે યોગાસનો એવું કરવાનું કરીએ તો ઉત્તમ. આજે તો શ્રમ અને શ્રમનું મહત્ત્વ ભૂલી ગયા છીએ. ખાવાનું સ્વાદવાળું, શ્રમ કરવો નહિ અને બેઠાડું જીવન એટલે શરીરને અનેક રોગોનું ઘર કર્યું. આમ, રોગો વિશેષ થયા. ઘણાં કહે છે કે ‘રોગો તો પહેલાં પણ હશે પણ કોણ જોવા ગયું ?’ પણ એમ નથી. આજકાલ ખાવાનું સ્વાદવાળું અને શ્રમ મળે નહિ અને વૈભવવિલાસ વધ્યા. એનાથી ફેફસાં બગડ્યાં. એની શક્તિ ક્ષીણ થઈ. જેમ જેમ વૈભવ, સ્વાર્થીજીવન, વિલાસ વગેરે વધ્યાં તેમ જ શ્રમ પ્રત્યે બેદરકારી કેળવાઈ, તેનાથી ફેફસાંની અસલની સ્થિતિમાં મંદતા આવી. એનાથી હૃદયમાં

લોહી પસાર કરવાની ગતિ મંદ થઈ. આંતરડાં બગડ્યાં અને એનાથી શરીરમાં રોગો થયા. આ બધું શરીરને શ્રમ ના આપવાનું પરિણામ થયું. એમ કરતાં આરોગ્ય ગુમાવ્યું.

શ્વાસ એટલે પ્રાણ

આપણાં મનાદિકરણો જુઓ. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-એ બધાં આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર એમાં જ ફસાયેલાં છે. એટલે જ જીવનની આવી વૃત્તિ હોય તેનાં શ્વાસોશ્વાસ જુદા પ્રકારના હોય. તેમ જ જેનાં મનાદિકરણની સ્થિતિ ઉત્તમ ભાવનાવાળી, ધાર્મિક વૃત્તિવાળી અને સાત્ત્વિક પ્રકારની હોય એનાં શ્વાસોશ્વાસ જુદા પ્રકારના હોય. શ્વાસને પ્રાણ કહેલો છે.

એટલે જ્યારે આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરેવાળી વૃત્તિ હોય ત્યારે ફેફસાં કમજોર બને. એનાથી શ્વાસ કમજોર બને અને એનાથી હૃદય અને લોહીની ગતિ ઉપર અસર પડે છે, એનાથી જ્ઞાનતંતુ બગડે છે, એને લીધે પેટ, મૂત્રાશય વગેરે બગડે છે અને શરીર પણ રોગોનું ઘર થાય.

રોગ વધવાનું કારણ

આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે એ ભાન ભૂલ્યા અને આજે તો પ્રમાદ કેમ કેળવાય એ જ રીત સ્વીકારી છે, એ જ રીતે જીવન જિવાય છે. જેમ જેમ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર વગેરે ઘણાં વધ્યાં તેમ તેમ આપણા શરીરના અણુપરમાણુની શક્તિ ઘટી અને રોગ વધ્યા. લોકો મોજશોખમાં પડ્યા, વૈભવવિલાસવાળા જીવનમાં પડ્યા તેનાથી રોગ વધ્યા તે નથી જોતા ?

સ્વાદ સારો, લોલુપતા ખોટી

સુરતમાં સ્વાદ ખૂબ. હું કહું છું કે ‘સ્વાદવાળું ખાવ ખરા, પણ એની લોલુપતા ના જોઈએ.’ જેટલું જોઈએ એટલું જ ખાવ. આપણી જીભ છે તે સ્વાદ જાણવા માટે છે. સ્વાદ ઉત્તમ. સુરતનું જમણ પણ વખણાય, પણ એમાં એની લોલુપતા આવી. ગુણ-મર્યાદા વટાવી જાય, ત્યારે અવગુણ થઈ જાય. એટલે જે તે મર્યાદામાં હોવું જોઈએ. જો અમર્યાદ થઈ જઈશું તો જીવન બગાડીશું.

મર્યાદામાં રહો

મૂળ વાત. વેદકાળથી આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે. અસલના ઋષિમુનિઓ નાહીઘોઈને સંધ્યા, પૂજા, કર્મકાંડ વગેરે કરતા. એમાં ધ્યાન, પૂજા, સારાં થાય. એકાગ્રતા વધારે થાય. એકાદ દિવસ વહેલા ઊઠો એનાથી ના ચાલે. એટલે તમે હંમેશાં વહેલા ઊઠીને આ પ્રમાણે કરો તો શરીર સારું રહેશે. ધંધો કરવા, પૈસો કમાવા માટે પણ શરીર સારું જોઈશે. માટે, સ્વાદની લોલુપતા છોડો. અકરાંતિયા થઈને ના ખાવ. સ્વાદવાળું ભલે ખાવ, પણ જરૂર પૂરતું જ. સ્વાદની લોલુપતા છોડશો તો શરીર સારું રહેશે અને તો જ ભગવાનને ભજી શકશો. આ વસ્તુ માણસના પોતાના દિલમાં ઊગવી જોઈએ. કેટલાક કહે છે કે ‘હું આ જાણું છું પણ એમ થતું નથી.’ તો એ દંભ કરે છે. જે સમજે તેનાથી એ પ્રમાણે વર્તાય. એટલે સ્વાદવાળું ખૂબ ખાઈને આંતરડાં ના બગાડો, અતિશયતા છોડો, મર્યાદામાં રહો.

મોટાના શરીરના રોગ

પ્રાતઃકાળ આપણને મર્યાદામાં રહેવાનું શીખવે છે. આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે. કોઈ કહે છે ‘તમે તો સૂઈ જાવ છો’,

પણ મારું શરીર નરમ છે એટલે સૂઈ જાઉં છું. હું તો પહેલાં ૨-૨૧-૩ વાગ્યે ઊઠનારો હતો. વળી, કોઈ કહે, ‘તમારા શરીરમાં રોગ કેમ આવે ?’ હવે, ૬૫ વર્ષ થયાં, શરીર નરમ છે અને રોગ આવે છે. કેમ રોગ આવ્યા તે મારે નથી કહેવું, પણ હું સૂઈ જાઉં છું તે પ્રમાદની રીતે નથી સૂઈ જતો.

ભાવનાશાળી સુરતીઓ

સુરતમાં પ્રમાદનું પ્રમાણ ઘણું છે. બાકી, સુરતના લોકો ઉત્તર ગુજરાત, અમદાવાદ વગેરે કરતાં લાગણીવાળા, ભાવનાવાળા વધારે. દાખલો : મહાત્માજીએ સત્યાગ્રહ માટે બે તાલુકા પસંદ કર્યા. બારડોલી અને આણંદ. અને એ પસંદ કરીને એમણે કાર્યક્રમ આપ્યો. બંનેએ પસંદ કરેલો કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. બારડોલીએ કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. અને આણંદવાળાએ તો ડબલ જેટલો કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. એટલે ચરોતરવાળાએ તો આણંદને જ ગાંધીજી પસંદ કરશે એમ માન્યું, પણ એમણે બારડોલી પસંદ કર્યું, કારણ કે બારડોલીના લોકો નરમ, લાગણીવાળા, ભાવનાવાળા હતા એટલે એ પસંદ થયું.

સુરતના લોકો પ્રમાદી છે, પણ એ ટેવ કાઢવી પડશે. દરેકે ખાવામાં તેમ જ દરેકમાં મર્યાદા કેળવવી પડશે. અરે, બોલવામાં પણ મર્યાદા રાખવી પડશે અને કેળવવી પડશે !

સંસ્કારો ફેરવી શકાય

મને પહેલાં જુવાર બિલકુલ સદે નહિ. જેલમાં તો પાંચસાત વખત ઝાડા થઈ ગયેલા અને હવે શરીર તો સુરતનું થઈ ગયું એટલે જુવાર તો પચવી જ જોઈએ. અહીં આશ્રમમાં બધાં ભાખરી-ઘઉં ખાય, પણ હું જુવાર જ ખાઉં છું. એટલે પડેલા સંસ્કારો ફેરવી શકાય છે અને તમે બધાં અહીં સત્સંગ કરવા આવો

છો એટલે તમારે સ્વાદની લોલુપતા છોડવી જોઈશે. સ્વાદમાં મર્યાદા અને બોલવામાં મર્યાદા રાખવી પડશે. સુરતમાં તેલના તો રેલા જ જાય. અહીંની હવાને કારણે તેલ વધુ ખાવું પડે તે જરૂરનું અને સાચું. સુરતમાં જેવું તલનું તેલ ચોખ્ખું અને ઘાણીનું મળે છે એવું કશે ના મળે. દક્ષિણમાં મળે, પણ ચોખ્ખું સુરત જેવું નહિ. સુરત જેવી મજા ત્યાં ના પડે. એટલે સુરતમાં જે છે તેની સાથે યોગ્ય કરવા જેવું છે, તે કરવું પડશે. સુરતનું જમણ વખણાય છે તોપણ એમાં મર્યાદા રાખવી પડશે. આ વાત કોઈ માને નહિ.

વચનપાલનથી ભક્તિ

લોકો ફૂલહાર ચઢાવે પણ કહેલી વાત કોઈ માને નહિ. ગાંધીજીનાં પૂતળાં, મકાનો, ગાંધીમંદિર, ગાંધીસ્મૃતિ બનાવી દીધાં. જોકે ગાંધીજીએ એમના હસ્તાક્ષરમાં આવું ના કરવા જણાવેલું છે, પણ આ બધું બનાવી દીધું, કારણ કે મૂર્તિપૂજા આપણા લોહીમાં છે. એટલે એમ એને હાર, ચંદન ચઢાવવાની વૃત્તિ થઈ ગઈ. એનાથી વિશેષ પતન થયું.

એટલે જેને પૂજતા હોઈએ એનું વચન પાળવાની તાકાત કેળવીએ તો જીવનમાં ખમીર પ્રગટે, તો ભક્તિ કેળવી શકાય અને તો જ ભગવાન આપણામાં છતો થાય. ભગવાન તો આપણામાં છે જ, ફક્ત એનાં આવરણો ખસી જાય, તો એ છતો થાય.

પ્રકૃતિનું આવરણ

ભગવાન છે પણ દેખાતો કેમ નથી ? કારણ કે એ આપણાં આવરણોથી ઢંકાઈ ગયો છે. આપણી પ્રકૃતિરૂપ થઈ ગયો છે. સોનું છે પણ એની માત્રા બનાવો તો એના ગુણધર્મ બદલાઈ જાય. તેમ જ ચાંદી, પારો તેમ જ ઝેરનું પણ. ઝેરની ભસ્મ

બનાવો તો એનો પણ ગુણધર્મ બદલાઈ જાય. એટલે ચેતન છે ખરું પણ એ જે જે રૂપ થઈ ગયું તે તે રૂપનો એનો ગુણધર્મ થઈ ગયો. ચેતન વૃક્ષરૂપ થયું તો વૃક્ષના ગુણધર્મ એના થઈ ગયા. તેમ જ આપણામાં (ચેતનના) પ્રકૃતિના ગુણધર્મ થઈ ગયા.

એટલે પ્રકૃતિ ખસી જાય તો ચેતન છતું થઈ જાય. એટલે ચેતન છે તે પ્રકૃતિના ઢાળમાં છે. તો જો પ્રકૃતિ જાય તો ભગવાન છતો થઈ જાય.

ચેતનને જળમાં જળરૂપ, આકાશમાં આકાશના, તેજમાં તેજના, પૃથ્વીમાં પૃથ્વીના ગુણધર્મ એને લાગ્યા, તેમ જ આપણે પ્રકૃતિમાં એટલે પ્રકૃતિના ગુણધર્મ એને લાગ્યા. જો ચેતનના ગુણધર્મ અનુભવવા હોય તો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થઈ જાવ.

પહેલાંના જમાનામાં કેટલાક યમ, નિયમ અને સંયમ પાળવા પડતા. જો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થવું હોય તો યમ અને સંયમ પાળવા જોઈએ પણ તેમ બને એમ નથી.

ચેતનના પ્રાગટ્યની શરત

આજે તો એમ ને એમ થઈ જાય, કોઈ હાથ ફેરવી દે, માથે હાથ મૂકી દે એવી વૃત્તિ આપણી થઈ ગઈ છે, અને મહાત્માઓ કંઈ રખડતા નથી હોતા. એવા મહાત્મા તો કોઈક જ છે. એ **Microscopic Creative Minority** માં હોય છે. એનામાં ક્ષણે ક્ષણે નવો ફેરફાર થતો હોય છે. ગમે તેવો આશીર્વાદ આપે તોપણ ચેતનમાં છતો ના કરી શકે. કોઈ એવું કહે તો હું એને ખોટું કહું છું. એ તો ભ્રમણા છે. હા, એ થઈ શકે ખરું. ક્યારે? કે એવા મહાત્મામાં દિલ હળી-મળી-ગળી જાય, એની સાથે એક થઈ જાય અથવા તો તમારા રાગદ્વેષ વગેરે મોળા પાડીને એવી તાકાત કેળવો.

પણ આપણાથી એ બધું થતું નથી. આ માટેની શક્તિ નથી. આપણી લઢણ જ એ જાતની રહી નથી. એટલે હવે, અનુભવીઓએ કહેલો એક ઉપાય રહ્યો, કે ભાઈ ! ભગવાનનું નામ લો. એને અખંડતા, નિરંતરતા સુધી લઈ જાવ. તો શક્તિ પેદા થશે અને એના વડે કરીને અનેક પ્રકારના સંયમ પાળતા થઈ જશો.

ભગવાનનું નામ હાલતાં ચાલતાં લીધા કરીશું તો સંયમ-મર્યાદા પાળી શકીશું. ખાવાનું ઓછું થશે. શ્રમ કરતાં જશો. અને એમ કરતાં ભગવાનનું સ્મરણ તમને મદદરૂપ નીવડશે તો તમારામાં ફેરફાર થવાની શક્યતા ઊભી થશે.

તા. ૨૯-૧-૧૯૬૩

*

૧૦. તટસ્થતા

આપણી બદ્ધ દશા

જ્યાં સુધી જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી અનેક પ્રકારનાં વહેવાર, વૃત્તિ વગેરેના સંસ્કારો છે, એ સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થતાં એ જ રીતે વર્તાય તો એ કર્માનુસારિણી ગતિ થઈ, પણ એનાથી જીવન બદ્ધ થઈ ગયું. અનેક જાતની માન્યતા, ટેવ, રીતરિવાજ વગેરેથી આપણે બદ્ધ છીએ.

એનાથી મુક્તિ મેળવવી હોય તો તટસ્થતા કેળવવી જોઈએ. એ કેમ બને ? એને માટે અનુભવીઓએ જુદાં માર્ગો - સાધનો શોધ્યાં.

અંતઃકરણોના ગુણધર્મ

આપણે જે કર્મ કરીએ તેનાં જે વલણ ઊગે તેમાં ગતિ થાય. આપણામાં પાંચ કરણો છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને

અહમ્. એમાં બુદ્ધિ અને પ્રાણ મુખ્ય છે. બુદ્ધિનો ગુણધર્મ-દલીલ કરે, વિચારના સામસામા પ્રવાહો વિશે જાણે, આપણા ચિત્તમાં જે સંસ્કારો પડેલા છે તે સંસ્કારોથી વૃત્તિ જાગે, એના ઉપર દલીલ કરીને એ બુદ્ધિ વહેવારમાં ગતિ કરાવે છે. એને કોઈ ધક્કો મારતું હોય તો તે અહમ્ છે. અહમ્નું પ્રકૃતિજન્ય કર્મ ધક્કો આપવો એ છે. બુદ્ધિ પરાવલંબી છે. એ પ્રાણને આધારે ચાલે છે. પ્રાણનું પ્રકૃતિજન્ય કર્મ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે છે.

એના ઉપર આપણા લોકોએ બહુ વિચાર્યું. જો પ્રાણ ઉપર સમતા પ્રગટી શકે તો મનબુદ્ધિને એનો સ્પર્શ લાગી જાય. એટલે પ્રાણનો દરેક યોગમાં કર્મ, મંત્ર, તંત્ર વગેરે બધામાં પ્રાણની શુદ્ધિ બહુ જરૂરી છે.

પ્રાણની શુદ્ધિ

પ્રાણની શુદ્ધિ માટે એના ગુણધર્મો જેવાં કે કામ, ક્રોધ, લોભ, આશા, તૃષ્ણા ઇત્યાદિ મોળાં કેમ પડે? અને તે માટે શું કરવું? એને માટે જુદાં જુદાં સાધનો શોધ્યાં. યોગમાર્ગ-કર્મ, મંત્ર, શક્તિ, ધ્યાન આદિ, પણ એ બધા જીવો ના કરી શકે, કારણ કે ચિત્તની શુદ્ધિ હોવી મુશ્કેલ. એટલે એમને મોળાં પાડવા માટે ભક્તિનો માર્ગ લો, કારણ ભક્તિ વડે જ એ બધાંને કેળવી શકીએ અને એ વડે જ મોળાં પડી શકશે. જ્ઞાનમાં બુદ્ધિ વિશેષ ખપમાં આવે છે, પણ ભક્તિમાં પ્રાણનું તત્ત્વ વિશેષ ખપમાં આવે છે.

સરળ સાધન

પણ બધાં જ સહજ રીતે કરી શકે અને સરળમાં સરળ, નિર્દોષમાં નિર્દોષ ગમે તેવાથી થઈ શકે એવું જો કોઈ સાધન

હોય તો એક ભગવાનનું સ્મરણ છે અને એ પણ ભક્તિનો એક પ્રકાર છે. એ સ્મરણ આપણા ઉચ્ચાર અને વાણી સાથે સંકળાયેલું છે. કોઈ કહે કે ‘સ્મરણ કરવાથી મન, બુદ્ધિ વગેરે ઉપર કાબૂ કેવી રીતે આવી શકે?’ એ પણ આપણા અનુભવીઓએ પુરવાર કર્યું છે.

સ્મરણમાં ભાવ-ભાવના

ઉચ્ચારનાં ત્રણ સ્થળ :- નાભિ, કંઠ અને મૂર્ધન્ય. શબ્દ એમ ને એમ ઉચ્ચારાય નહિ. જો શ્વાસ ના હોય તો શબ્દનું વ્યક્તવ્ય (Manifestation) ના થઈ શકે એ સમજાય એવી હકીકત છે. એટલે સ્મરણ પણ શબ્દ છે. ઉપરાંત, સ્મરણમાં ભાવ અને ભાવના રહેલાં છે. સ્મરણમાં એક પરંપરાગત (Traditional) કે જૂના સંસ્કારોને સાચવી રાખવાની વૃત્તિ છે અને Tradition એક મોટી હકીકત છે, એ ઈતિહાસને જાળવી શકે છે. એને લીધે જ ઈતિહાસની સાંકળ જળવાઈ રહે છે.

સંસ્કારોની અસર

સંસ્કારો સીમાબદ્ધ છે, મર્યાદાવાળા છે અને એ વિશેષ કરીને તો પ્રાણતત્ત્વના જ હોય છે. એટલે કે આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ એ પ્રકારના સંસ્કારો છે. જ્યારે ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ ઉપર એની અસર પડે છે. આ આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરેની વૃત્તિ રદ્ધા કરવાથી શ્વાસ ટૂંકા થઈ જાય છે અને એટલે જ આપણામાં રહેલું જે જીવનતત્ત્વ છે તેને એ ટૂંકું કરે છે. કોઈ વૈદકીય શાસ્ત્રમાં એટલે કે એલોપથી, હોમિયોપથી, યુનાની વગેરેમાં એનું વર્ણન હોય કે ના હોય, પણ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાં આ શોધાયેલી હકીકત છે. ક્રોધ થાય, કામના પ્રગટે ,

ઉત્કટ આવેશો પ્રગટે ત્યારે હંમેશાં શ્વાસોશ્વાસ ટૂંકા, અને એટલે જ એટલું જીવન ટૂંકું.

શ્વાસ અને જીવન

આપણા અનુભવીઓએ વિચાર્યું કે જીવદશામાં તો આ (આશા, તૃષ્ણા વગેરે) રોકાય એમ નથી. શરૂઆતમાં તો આ બધાંને કાબૂમાં લેવાને કોઈ શક્તિ નથી ત્યારે શું થાય ? એનો વિચાર કરતાં એવા મત ઉપર આવ્યા કે આંતરિક બળ પ્રગટે, એટલે કે તટસ્થતા પ્રગટે તો જ એના (આશા, તૃષ્ણા વગેરે) થી નોખા થવાની શક્તિ પ્રગટે. તટ એટલે પટ. એ પટ ઉપર ઊભા રહેવું, એમાં તણાઈ ના જવું એટલે તટસ્થતા.

આમ, તટસ્થતા જન્મે તો આ બધાના પ્રવાહમાં તણાઈ ના જઈ શકીએ અને જો થોડા તણાઈએ તોપણ એમાંથી પરાડ્મુખ થઈ શકીએ, પાછા વળી શકીએ.

આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાં વરસ એ જીવન નથી, પણ શ્વાસને જીવન કહ્યું છે. એટલે તટસ્થતા કેળવાતાં શ્વાસ અને પ્રાણ શુદ્ધ થતાં જીવન લાંબું થશે.

શબ્દ ત્રણ પ્રકારના. એક વ્યક્ત, બીજો અવ્યક્ત અને ત્રીજો મધ્યમ. એનું ઉચ્ચારણ થયું કે એનું ત્રણે સ્થળોમાં સ્પંદન થાય છે અને એનો સંબંધ શ્વાસની સાથે છે અને જેમ સ્મરણનો કાળ વિશેષ શ્વાસ સાથે પ્રગટે ત્યારે એમાં વધુ ને વધુ ભાવના પ્રગટે છે.

નિષ્ણાતનું નિદાન નિઃશંક

કોઈ મોટો સર્જન હોય તો ચોક્કસ વાઢકાપમાં એ નક્કી કરે કે અમુક જ કાપ મૂકવાનો, એમાં કોઈથી શંકા ના થાય, તેમ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રના નિષ્ણાતનું આ નિદાન છે એથી શંકા ના થાય.

શ્વાસની સમતા

એટલે સ્મરણનો જેટલો વિશેષ કાળ શ્વાસ સાથે પ્રગટે અને એમ વધુ ને વધુ ભાવના પ્રગટતાં વધુ ને વધુ ઉન્નત જીવન થાય. એનાથી શ્વાસની ગતિમાં પણ ચોક્કસ ફેર પડે અને એ રીતે પ્રાણાયામ થાય છે. શ્વાસ તો જીવનનું રહસ્ય છે અને શ્વાસ એકધારો વહે એટલે જીવનની ગતિ કે ભાવના ઊર્ધ્વમુખી પ્રગટતાં શ્વાસ સમતાવાળો પ્રગટે અને એમ જીવન લંબાય.

બુદ્ધિગમ્ય પ્રક્રિયા

ભગવાનના સ્મરણથી તટસ્થતા, સમતા પ્રગટે છે એનો મનબુદ્ધિ સાથે શો સંબંધ ? નાભિ, કંઠ અને મૂર્ધન્ય એ બધાંનો સંબંધ શરીરનાં જુદાં જુદાં અંગો સાથે છે. હૃદયનો સંબંધ ફેફસાં સાથે છે અને હૃદય અને ફેફસાંની એકધારી સ્થિતિ ભગવાનના સ્મરણથી પ્રગટે છે. જ્યારે એકધારી એકસરખી ગતિ પ્રગટે ત્યારે એકાગ્રતા એકદમ સરળતાથી પ્રગટે. એકાગ્રતા કોઈ પણ સંજોગોને કારણે પ્રગટે. જેને એકાગ્રતા પ્રગટે તેની બુદ્ધિ તેજસ્વી થાય, તેને હૈયાસૂઝ જલદી પ્રગટે અને તટસ્થતા આપમેળે પ્રગટે.

એટલે આ ઉપરથી જોઈ શકીએ કે ભગવાનનું સ્મરણ જેટલું વધુ થાય તેટલું ભાવનાનું પ્રમાણ વધુ પ્રગટે અને એમ થતાં એકાગ્રતા પ્રગટે.

અનુભવે સમજાય

જેમ બેંકમાં મૂડી હોય અને ઉપાડવી હોય તેમ ઉપાડી શકીએ કે ઉપયોગ કરી શકીએ, તેમ એકાગ્રતા જો સહજ થઈ જાય તો એનાથી તટસ્થતા કેળવવામાં સરળતા થઈ જાય. એમ થઈ જાય તો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ વગેરે ઉપર કાબૂ આવી જાય. આ બધું કરી જોવાની સમજ પડે. દૂધપાક,

પૂરી, ધારી, ભૂસું વગેરનો સ્વાદ અનુભવથી આવે તેમ સ્મરણનો ભાવ સ્મરણથી જ અનુભવાય.

શાંતિ-પ્રસન્નતા માટે

ચેતનની વાત છોડો. અરે, જીવનમાં શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવી હોય તો ભગવાનના સ્મરણ સિવાય બીજી કોઈ રીતે મેળવી શકવાના નથી. આ જીવનમાં કામ, ક્રોધ, આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે તો રહેવાનાં જ અને એનાં જે વલણ ઊઠશે એય રહેવાનાં જ. એમાંથી સંઘર્ષ, ક્લેશ, સંતાપ વગેરે પણ ઊઠવાના જ, જો એમાંથી ઊઠવું ના હોય તો ભલે, પણ જો એમાંથી જાગવાની-ઊઠવાની તત્પરતા કોઈને પ્રગટે તો તે એમાંથી નીકળવા પ્રયત્ન કરશે. એટલે જેને શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવી છે એણે પણ આંતરિક બળ કેળવવું જોઈશે, નહિ તો એ પણ પ્રવાહમાં તણાઈ જશે, એ કોઈ બીજા પ્રવાહમાં એને ખેંચી જ જશે. એટલે જો આંતરિક બળ ના હોય તો તે ઘસડાઈ જ જવાનો. એ આંતરિક બળ પણ ભગવાનના નામની નિરંતરતા અને તટસ્થતા પ્રગટશે તો કામ વધુ લાગશે.

મૂળમાં જ તટસ્થતા

જો ચેતનાત્મક જાગૃતિ પ્રગટે તો તટસ્થતા આવે, વિવેક આવે. વિવેકની માતા તટસ્થતા છે. એ બંને એકબીજા સાથે સંકળાયેલાં છે.

કંઈ કશાનું પૃથક્કરણ કરવું હોય તો તટસ્થતા જન્મ્યા સિવાય કોઈ એમ કરી શકશે નહિ. એટલે શાંતિ માટે પણ તટસ્થતા જોઈએ. જ્યારે કોઈ વૃત્તિ કે વલણ (Tendency) ઊઠે ત્યારે એનાથી વેગળા થવાની જાગૃતિ જોઈએ અને તટસ્થતા પ્રગટેલી હશે તો જ જાગૃતિ આવશે.

તટસ્થતા ત્રણ પ્રકારની. સંવેદનશીલ, ક્રિયાત્મક અને ગતિપ્રેરક. તટસ્થતા જીવનમાં સંવેદન જગાડે. વળી, એ આચરણમાં મુકાવે અને ગતિ પ્રેરાવે. એવી તટસ્થતા પ્રગટેલી હોય તો જીવનમાં સફળતા મળશે અને શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવી હોય તો સ્મરણમાંથી જ આંતરિક બળ મેળવી શકાશે. અને જેમ સંસારમાં ધન ઉપયોગી છે તેમ ભગવાનનું સ્મરણ પણ જીવનમાં ઉપયોગી થશે.

આ બધા પ્રશ્નો મને નડેલા. અંગ્રેજી ભાણવાથી બે થાય. એક સંશોધન કરવાની ટેવ પડે અને પૃથક્કરણ કરીને એનું મૂળ કારણ સમજીને જે તે કંઈ સ્વીકારવાનું બને. એટલે જેનાથી કાયમી શક્તિ જન્મે એનું નામ સ્વીકારવું અને એનું પૃથક્કરણ કરી શોધતાં શોધતાં જે અમૃત મને લાધ્યું એ હું તમને કહું છું. એ તમને જીવનમાં સુમેળની ભાવનામાં પ્રગટાવશે, જીવનમાં અનેક સંબંધો થશે અને એમાં ઘર્ષણ ઊભું ના થાય એ માટેનું પણ અમોઘ સાધન ભગવાનનું સ્મરણ છે. એનાથી મન, બુદ્ધિ વગેરેમાં કેવા જબરજસ્ત ફેરફાર થાય છે એનો તો જબરજસ્ત ઈતિહાસ છે. એના સારરૂપે જે મને લાગ્યું તે મેં તમને કહ્યું. આ બધું જે કોઈ કરે તેને ખબર પડે.

તા. ૧૨-૩- ૧૯૬૩

*

૧૧. તાળું ખૂલ્યાનો દિવસ

(પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સાક્ષાત્કારદિન)

વહાલાં આત્મીય સ્વજનો,

પરંપરાનું રહસ્ય

આજે આપણે બધાં ભેગાં થયાં છીએ એ એક પવિત્ર દિવસ ‘રામનવમી’ છે. એક કાળમાં ભગવાને પોતે આજે અવતાર

લીધો. એ અવતાર રાક્ષસોનો અને અસુરોનો સંહાર કરવાને લીધેલો. એ એમના જન્મનું મિશન (mission) હતું. અવતાર વખતે ભગવાન એમની સાથે સર્વ સામગ્રી સહિત અને એમને મદદગાર નીવડે એવા જીવોને સાથે લઈને અવતરે છે.

માનવસમાજ પરંપરા (tradition)ને લઈને જીવતો-જાગતો રહે છે અને એવી માનવસમાજની પરંપરા (Tradition) ને જીવતી રાખવા શ્રીરામચંદ્રનો અવતાર આ દિવસે થયેલો.

માનવજન્મનું મહત્વ

કોઈ પૂછશે, ‘જન્મનું આટલું મહત્ત્વ શું?’ આ શરીર જન્મ વડે પ્રાપ્ત થયું અને શરીર જે છે તેને, એટલે કે મનુષ્યદેહને બહુ દોહ્યલો કહ્યો છે. ચૌદ પ્રકારની યોનિઓમાં ચેતનનો અનુભવ થવો બહુ મુશ્કેલ છે. ફક્ત એક મનુષ્યશરીરથી જ એ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે.

આજે તો બુદ્ધિયુગ છે માટે એવો પ્રશ્ન થાય કે, મનુષ્ય-યોનિમાં જ ચેતન પ્રાપ્ત થાય અને બીજામાં કેમ નહિ? તો કહે આ મનુષ્યશરીર જે છે તે દ્વંદ્વ અને ગુણથી બનેલું છે. દ્વંદ્વ એટલે બે બાજુનાં સામસામાં જોડકાં. સુખદુઃખ, નીતિઅનીતિ આવાં જોડકાં-તે દ્વંદ્વ, અને ગુણ એટલે સત્ત્વ, રજસ અને તમસ.

દ્વંદ્વ એટલે બે કે તદ્દન સામસામી બાજુનાં જોડકાં એકબીજાના વિરોધનાં હોવા છતાં તે બંને પાછાં સાથે જ હોય છે. સુખ હોય તો દુઃખ પણ ખરું, લાભની સાથે ગેરલાભ પણ ખરો. આવી રીતે આ બે સામસામી બાજુનાં સંઘર્ષણ જોવા મળે છે. એનાથી આપણને જ્ઞાન થાય છે. આવી રચના બીજી ચૌદ પ્રકારની કોઈ પણ યોનિમાં નથી પ્રગટતી.

આ દોહ્યલું મનુષ્યશરીર જે મળેલું છે એનાથી કરીને જ ચેતનનો અનુભવ થઈ શકે છે, એનાથી એટલે કે મનુષ્યશરીરથી

જ આ શક્ય છે એટલું એનું મહત્ત્વ છે. એ મહત્ત્વ સમજાય એવી આપણી બુદ્ધિ સમજણવાળી, ગતિવાળી, ક્રિયાશીલ, સંવેદનવાળી થાય એટલા માટે આ જન્મનો ઉત્સવ ઊજવવાની રીત છે.

દુર્લભ માનવદેહ

જેમ આપણે ધન કમાઈએ છીએ તેમ ભગવાનના નામનું ધન કમાવાનો આ મહામૂલો પ્રસંગ છે. એ કમાવાનો અનુભવ, એનું મૂલ્યાંકન આપણને સમજાયું નથી અને એટલે જ ઘણા અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે ‘ભાઈ, આ દુર્લભ અવતાર છે.’ પણ બુદ્ધિનો ફાંકો ઘણો મોટો છે અને એનું અહમ્ પણ ભારે છે. મનુષ્યશરીરનો આ અવતાર ઘણો દુર્લભ છે એનું આપણને ભાન નથી. મને પણ એનું ભાન ન હતું, પણ ભગવાનની કૃપાથી એ પ્રગટેલું.

અણુપરમાણુનું રૂપાંતર

હવે, શરીરનું બીજું મહત્ત્વ (રહસ્ય). આપણા શરીરનું ઘડતર દર સાત વર્ષે બદલાય છે. એટલે સાત વર્ષ પૂરાં થાય ત્યારે એનું એક સાથે બધું બદલાઈ ના જાય, પણ દરેક વર્ષે અને દરેક દિવસે એ બદલાવાની ક્રિયા ચાલતી હોય છે. એટલે શરીરના જન્મદિવસથી એના અણુપરમાણુ અને કોષો બદલાય છે. એની ખબર પણ પડે, પણ એનો કોઈ જાણકાર હોય તેને જ. સર્જન ડોક્ટર હોય તેને જ્યારે નસ્તર મૂકવું હોય ત્યારે શરીરમાં અમુક અવયવ ક્યાં છે તેની એને સમજ છે અને તે મુજબ જ એ નસ્તર મૂકે છે. તેવું જ આના જાણકારોને દરેક કોષ અને દરેક વસ્તુ ક્યાં છે તેની ખબર છે. એટલે એના જે જાણકારો હોય તેને જ એની ખબર પડે છે બીજાને નહિ.

મહાત્મા ગાંધી પણ માનતા હતા કે દર સાત વર્ષે આપણા શરીરના અણુપરમાણુ તથા કોષો બદલાય છે અને એ બદલાવાની ક્રિયા આપણા જન્મદિવસથી શરૂ થાય છે.

નવો અવતાર

ઘણા લોકોના મનમાં તર્કદોષ થાય છે કે નવા જીવનનો અર્થ શું ? મહાત્માઓ આવું કહે છે એનો અર્થ શું ? વળી, આ દિવસનું તૂત શું ?

એનું રહસ્ય એ કે, પરગામ ગયા હોઈએ અને આપણા ઘરને તાળું મારેલું હોય ત્યાં સુધી ઘરમાં જવાય નહિ. તેમાંય ચાવી ખોવાયેલી હોય અને એકદમ મળી જાય અને બારણાનું તાળું ઊઘડે તો ગમે ત્યારે ઘરમાં દાખલ થઈ શકાય.

તેમ જ આપણા શરીરની જે બધી બાહ્ય ઈંદ્રિયો છે તેમ જ અંદરનાં પાંચ-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ કરણો છે. એમાં અનેક પ્રકારની મડાગાંઠો છે. એમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થાય ત્યારે આ સાધનાના પ્રદેશમાં કે ભગવાનના માર્ગમાં પ્રવેશી શકાય. તાળું ખૂલવાનો પ્રસંગ એટલે આવા જે મહાત્માઓ જે ચેતનની નિષામાં પ્રગટે એઓ જે દિવસે તાળું ઊઘડે પછી એ ગમે ત્યાં પ્રવેશી શકે છે. એ તાળું ઊઘડ્યાનો એમનો કાળ તે એમનો નવો અવતાર છે.

એની માનસિક સૃષ્ટિ-કે જે કહો તે -ત્યારથી નવું જીવન, નવું મૂલ્યાંકન પ્રાપ્ત કરે છે, પણ એમ થવા છતાં દેખીતું તો એવું લાગતું નથી, કારણ કે એ પણ આપણી માફક હરેફરે છે, હાલે-ચાલે છે. તો એનું લક્ષણ શું ? ગીતામાતામાં પણ એમ જ છે. સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણના વર્ણનમાં પણ બધું એમ જ છે.

જો સંસારી માણસને પણ With all his totality-એની સમગ્રતાથી-કોઈ દિવસ આપણે પારખી શકીશું નહિ. એનો દરેકને અનુભવ જુદો જ હોય છે. એટલે With all his totality and all his phases માનવીને સમજવો-અનુભવવો બહુ દુર્લભ છે. જ્યારે સામાન્ય માનવીનું આમ છે તો પછી ચેતનમાં નિષ્ઠા પામેલાને તો અનુભવવો એ તો બહુ જ દુર્લભ, બીજાને અનુભવવા કરતાં પોતાને અનુભવવાની વાત કરવી.

અનંતાનંત અનુભવ

આજે જમાનો એટલો આગળ છે કે દરેક માનવી કશાકને માટે મન બાંધી દે છે. એમાં અનેક પ્રકારની બુદ્ધિની સમજણ, મડાગાંઠ ઊભી કરે છે. એવા જે અનેક પ્રકારના સંસ્કારો પડેલા છે એ બુદ્ધિમાં જ્યારે પ્રજ્ઞા અને મેઘા પ્રગટે ત્યારે સમજ પડે, તે તો જ્યારે દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત થઈએ ત્યારે જ બને. એટલે કે તાળું ઊઘડે ત્યારે જ બને. એટલે આવા દિવસનો જે અનુભવ હોય છે તે એમના નવા અવતારનો જન્મદિવસ છે. એનું મહત્ત્વ શરીરના જન્મદિન કરતાં ઘણું વધારે છે અને તે દિવસ પછી એટલે કે તાળું ઊઘડ્યા પછી તો અનંતતાનો માર્ગ છે. જ્ઞાન થયું એટલે પરિપૂર્ણતાને પામી ગયા એવું નથી. મેં તો ભગવાનની કૃપાથી પુરુષાર્થ કર્યો છે. એમ કરતાં કરતાં મારા ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી અને માત્ર મારા પ્રયત્નથી, જે આ તાળું ઊઘડવાનો મહામૂલો પ્રસંગ મને મળ્યો તે મારા ગુરુમહારાજની કૃપાથી. એનો કદી અંત નથી. જ્ઞાન કે વિકાસને અંત નથી તો અનુભવને તો અંત ક્યાંથી ?

એટલે આ નવા અવતારનો અર્થ શું તે માટે આ વાત મૂકી.

અહિંસાનો પાયો

ભગવાનનો કે ચેતનાનો જે ખરો માર્ગ છે તેની વાત તો ત્યારે જ સમજાય કે જ્યારે રાગદ્વેષ મોળા પડે. તે સિવાય કશું બનવાનું નથી. લાખો માણસની સેવાથી પણ કશું બનવાનું નથી. મેં ૨૦ વર્ષ સુધી સેવા કરી છે. એના અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે ગમે તેટલી સેવા કરો પણ જ્યાં સુધી કામ, ક્રોધ, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે મોળાં પડ્યાં નથી ત્યાં સુધી કશું વળવાનું નથી. ત્યારે તેનો કોઈ રસ્તો ? તો કહે, ‘ભગવાનનું સ્મરણ કરો.’ ગાંધીજીએ અહિંસા કહી પણ આપણામાં જ્યાં સુધી રાગદ્વેષ છે ત્યાં સુધી અહિંસા ટકે નહિ. એટલે તો ખરી અહિંસા આપણામાં જન્મી જ નહિ, એનું અત્યારે આવું પરિણામ આપણે અનુભવીએ છીએ.

યુગપુરુષનો પારો ના પચે

મેં પણ ગાંધીજીને કાગળ લખેલો કે ‘અહિંસા, અહિંસા’ તો કરીએ પણ રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા નથી તો એ જન્મશે કેમ ? અને ટકશે કેમ ? પણ એ તો કાળપુરુષ હતા. એમના માટે એ ઉત્તમ માર્ગ હતો. એ આપણામાં પચી ના શકી. આપણે અહિંસા જન્માવી ના શક્યા અને રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા નહિ.

પરમ દિવસે માધવલાલ શાહ આશ્રમે આવેલા. અમારે ખૂબ છૂટથી વાત થઈ. આ સેવાનો ખરો અવસર છે. અત્યાર સુધી થઈ ન હતી એમ નહિ પણ ખરી રીતે માનવીની સેવા કે માનવતાની સેવા કરવી હોય તો ભેદ ઘટાડવા જ પડશે. રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા સિવાય એ શક્ય નથી. સાત્ત્વિકમાં સાત્ત્વિક કર્મ હોય પણ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ વડે કરીને આપણે ભેદ જન્માવવાના જ. તો જો માનવતાનો ઉત્કર્ષ કરવો હોય તો ભેદ

કે રાગદ્વેષ ઘટાડવા જ પડશે અને આખો માનવસમાજ આ ભાન રાખવાનો નથી.

સ્મરણ અને પ્રાર્થના

ત્યારે અનુભવી પુરુષોએ એક સાધન આપ્યું અને કહ્યું કે ‘ભગવાનનું સ્મરણ કરો, પ્રાર્થના કરો.’ એનાથી એક જાતની સભાનતા પ્રગટે છે એવો ઘણાનો અનુભવ છે. મારો પણ આ જાતનો અનુભવ છે. ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી રાગદ્વેષ મોળા પડે. મારા શરીરને હિસ્ટીરિયાનો રોગ હતો. દિવસમાં ચારપાંચ વખત એની અસર થતી. કેટલીયે વાર સાઈકલ ઉપરથી પડી જતો. તે જમાનામાં હરિજન સેવક સંઘમાં શ્રી ઈંદુલાલનો હું સેક્રેટરી હતો. બેત્રણ હજાર રૂપિયા ગજવામાં રહે. આ બૈરાંને થાય એવા રોગમાંથી બચવા આપઘાત કરવા ગયેલો તેની જાણકારોને ખબર છે. એમાંથી આ સ્મરણ વગેરે કરવાથી હું છૂટ્યો.

રોગનું મૂળ - વૃત્તિ

ગાંધીજી પણ કહેતા હતા કે ભગવાનના સ્મરણથી રોગમાત્ર મટે છે, પણ એનો તેઓ અખતરો ના કરી શક્યા. જોકે એમનો એ વિશે અખતરો કરવાનો વિચાર હતો ખરો.

રોગ તો વૃત્તિથી થાય છે. રોગનું મૂળ - વૃત્તિ છે અને વૃત્તિ-વિચારથી છે. આપણે હમણાં જે જોયું કે સ્મરણથી રોગ મટે છે, તેમ જો સ્મરણથી વૃત્તિમાં સુધારો કરીએ તો આ શક્ય બને છે.

તાર્કિક સમજૂતી

પણ એ પુરવાર થાય એવી, કોઈ નકારી ના શકે એવી કોઈ Theory છે? આપણામાં પાંચ તત્ત્વ. આકાશ, તેજ, વાયુ, જળ અને પૃથ્વી છે. એની પાંચ તત્ત્વમાત્રા. આકાશનો શબ્દ, તેજનો પ્રકાશરૂપ, વાયુનો સ્પર્શ, જળનો રસ અને પૃથ્વીનો ગંધ સાથે સંબંધ છે. હવે,

આકાશમાંથી શબ્દ પ્રગટેલો છે. એટલે એ બેનો એકબીજા સાથે ગાઢ સંબંધ. એટલે શબ્દમાં જ્યારે નિરંતરતા પ્રગટે ત્યારે શબ્દની સાથે આકાશને સંબંધ હોઈ આપણા આધારમાં આકાશતત્ત્વ ખીલે. વળી, આકાશતત્ત્વને સત્ત્વની સાથે, તેજ અને વાયુને રજસની સાથે અને જળ અને પૃથ્વીને તમસની સાથે સંબંધ છે. આમ, આકાશને સત્ત્વની સાથે સંબંધ હોઈ તે ખીલે, એટલે કે આકાશ ખીલવાથી સત્ત્વ ખીલે અને એમ આપમેળે રજસ અને તમસ મોળાં પડવાનાં. એટલે કામ, ક્રોધ વગેરે મોળા પડવાના જ. આ સિદ્ધાંત (Theory) છે એ અનુભવીઓ પુરવાર કરી શકે એમ છે.

ભગવાનનું સ્મરણ એ કલ્પનાનો વિષય નથી. એવા ઘણા ખુદાના બંદા છે કે જે સ્મરણથી તરી ગયા છે.

આધ્યાત્મિક પુરુષોની શક્તિ

આધ્યાત્મિક પુરુષોમાં એવી શક્તિ છે કે બધું બચાવી શકે ? મધ્યયુગના કાળમાં એટલે કે મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો આપણી સંસ્કૃતિ ઉપર એક જબરજસ્ત આઘાત પ્રગટ્યો ત્યારે હિંદુ સંસ્કૃતિ નાશ પામી જાય એવું થયેલું. ત્યારે આખા દેશમાં દરેક સ્થળે, પંજાબ, બંગાળ, બર્મા, મદ્રાસ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, ઉત્તર-પ્રદેશ, બિહાર વગેરે સર્વ જગ્યાએ સંતપરંપરા પ્રગટી. એ લોકોએ હિંદુ સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખી છે.

આવા મહાત્માઓએ આપણા જેવાઓને સારે માર્ગે ચઢાવેલા છે અને એટલે આવા મહાત્માઓનું ઘણું મહત્ત્વ છે.

સંતોનો આદર

શ્રીરામચંદ્રના દરબારમાં ઋષિમુનિઓનું ઘણું મહત્ત્વ હતું. કારણ કે તેઓ અનુભવીઓ હતા. અને એટલે જ આપણા રાજા-મહારાજાઓ દરબારમાં ઉત્તમ પ્રકારના ચિત્રકારો, સંગીતકારો વગેરેને રાખતા. આ બધાં માનવરત્નો હતાં.

એટલે સમાજ જ્યારે જ્યારે આવા સંતપુરુષોને સત્કારે છે ત્યારે એ એનું પોતાનું કામ કરે છે. એવા મહાત્માઓને આદર આપવાથી કે એમના તરફ ભક્તિભાવ રાખવાથી આપણી પોતાની જ દિલની ભાવનાને ઉચ્ચતર રીતે પ્રગટાવીએ છીએ. એ રીતે જ આપણો ઉત્કર્ષ થાય છે.

આપણે ભગવાનનું સ્મરણ કરીએ કે ના કરીએ, પણ જો સુખી થવું હોય અને શાંતિ અને પ્રસન્નતા જો ચાહતા હોઈએ તો આપણે રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા સિવાય એ મેળવી શકવાના નથી. એટલા માટે પણ રાગદ્વેષ મોળા પાડીએ. સદ્ભાવ, સુમેળની ભાવના કેળવીએ તો શાંતિપ્રસન્નતા કેળવી શકીએ, તો જ જીવનમાં સુખી થઈશું.

તા. ૨-૪-૧૯૬૩ (રામનવમી)

૧૨. ઋણસ્વીકાર અને ઋણમુક્તિ

સંસારના ગુણધર્મ

આપણે જે જીવન જીવીએ છીએ તે જીવનમાં સુખ અને દુઃખ બંને આવે છે. એકલું સુખ કે એકલું દુઃખ હોતું નથી. જીવનમાં બધી સરળતા જ હોય અને બધું સુતરું જ ચાલ્યા કરે એવું બનવાનું નથી.

મુશ્કેલી, સંતાપ, ત્રાસ, દુઃખ વગેરે બધા સંસારના ગુણધર્મ છે. એમાં આપણી ઈચ્છા કામ આવવાની નથી, એ તો ચાલ્યા જ કરશે.

જોકે માનવીને સુખી થવું હોય છે અને દરેકને સુખ ગમે છે છતાં 'સુખી થવું છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કોઈનામાં પ્રગટેલો નથી. જેને જે પ્રકારની ઝંખના જાગે તેમાં ગતિ કે પ્રવૃત્તિ થઈ શકે. જો સુખી થવું હોય તો તે અંગેની પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ.

આપણે આનંદસ્વરૂપ છીએ

આ જગત ભગવાનનું રચેલું છે તો આનંદ થવો જોઈએ, કારણ કે જગત બ્રહ્મનું સ્વરૂપ છે. એટલે તો આનંદ જ થવો જોઈએ. આપણે આનંદસ્વરૂપ જ છીએ.

આપણે જન્મ્યા અને શરીરનું મૃત્યુ થતાં સુધી ધારો કે ૬૦ વર્ષ શરીર ટક્યું, તો એમાંનો ઘણો કાળ સુખમાં વીત્યો છે. દુઃખ કે મુશ્કેલી તો બહુ થોડા વખતને માટે છે. આપણા જીવન દરમિયાન કાયમનું દુઃખ પડે તેવા કોઈક જ જીવ-હજારમાં એક બે-હોય છે. બાકી તો ઘણા માણસના ઘણા લાંબા કાળના જીવનમાં, કહો કે ૬૦ વર્ષના ગાળામાં લગભગ ૫૮ વર્ષ તો સુખનો ગાળો હોય છે. એટલે એ પણ બતાવે છે કે આ સંસાર સુખને માટે છે, જો સુખને માટે ના હોત તો માનવી જીવી ના શકત. જેમાં એને રસ હોય તેમાં એનું જીવન વીતે છે. એટલે જેમાં સ્વાર્થ કે ગરજ જાગે તેમાં રસ પ્રગટે. તો ભગવાનને માટે આપણને રસ કે સ્વાર્થ જાગ્યો નથી એ આમ પુરવાર થાય છે.

ભગવાનની ઉપેક્ષા

કોઈ પૂછે છે કે વળી ભગવાનને માટે કેમ સ્વાર્થ જાગવો જોઈએ ? અમે કહીએ છીએ કે તેની સાથે અમારે સંબંધ નથી, કારણ કે સંસારનો ધર્મ તો અશાંતિ, દુઃખ, સંઘર્ષણ વગેરે છે અને એમાં એ જાગવાનાં જ. એમાંથી મુક્ત ના થઈ શકાય, અને એ બધું જો હોય તો આ થવાનું જ, પણ જો આ બધું હોવા છતાં આપણું મન શાંત રહી શકે તો એમાંથી એ બચી શકે છે, પણ માનવી તો ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે સંસારમાં વહ્યા કરે છે, એનાથી ઊંચી ગતિમાં એ જતો જ નથી. એ સંસારની ગતિમાં જ રહે છે. એમાં કોઈ સમજણ કે દિલની ભાવના કે લાગણી

ઊપજતી નથી, બધું ઘરેડ પેઠે ચાલ્યા કરે છે, પણ જો એનું દિલ જાગે, આંખ ઊઘડે તો એને સમજાય કે બીજી પણ કોઈ ઊંચા પ્રકારની ભૂખ છે અને તે જાગે તો એ તરફની દૃષ્ટિ થાય, પણ એય દુર્લભ છે.

બધાં કહે છે કે ભગવાન છે, પણ કોઈ એને ગજવામાં પણ રાખતું નથી ! અરે, કોઈને એવું ઊગતું પણ નથી ! ભગવાન નથી એવી જ રીતે માનવીમાત્ર વર્તે છે. જેમ ઘરમાં વડીલ હોય અને બધો કારભાર એના હાથમાં હોય તો છોકરાંઓને એનું ભાન હોય છે કે જો કંઈ આડુંઅવળું કરીશું તો વઢશે, પણ માનવીને ભગવાન પરત્વેનું એવું ભાન જ પ્રગટતું નથી. એ તો ભગવાન છે જ નહિ એવી રીતે વર્તે છે. કોઈ સેવા કરે, ભજન કરે, માળા ફેરવે તેમ છતાં, એવો માનવી પણ એવી જ રીતે વર્તે છે. ભગવાન છે જ નહિ એવું જ એનું પણ વર્તન હોય છે.

ઝંખના જરૂરી

તો સવાલ થાય છે-એવી રીતે ચાલનારની કોઈ ગતિ છે ? એના ઉદ્ધારનો કોઈ ઉપાય ? ના, એને કોઈ ઝંખના જાગતી નથી ત્યાં સુધી એનો કોઈ પણ ઉપાય નથી. સંસારમાં પણ ભગવાનની મદદ મળે છે, કારણ કે ભગવાન પોતે જ સંસારરૂપ છે. પોતે કૃપા કરીને આપણાં સગાંવહાલાંના રૂપે એ આપણી સાથે છે અને મદદ કરે છે. સંસારમાં પતિ, પુત્ર કે ભાઈ મદદ કરે છે તે પ્રમાણે જો એની સાથે સગપણ કરીએ તો એ પણ મદદ કરે છે. જો એની સાથે દિલથી દિલનું સગપણ બાંધો તો એ તો હજાર હાથવાળો છે.

નિરાકાર સાથે સંબંધ

સંસારના માનવી તો પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે છે, પણ ભગવાન તો પ્રત્યક્ષ સાકાર સ્વરૂપે છે નહિ. એની સાથે કેમ સંબંધ બંધાય ?

તો અમે કહીએ છીએ કે જે નથી એની સાથે આપણે સંબંધ બાંધીએ, કારણ કે આપણે જીવનમાં કોઈની સાથે મળીએ ત્યારે તેની સાથે પરિચય વધતાં સંબંધ થઈ જાય છે. દા.ત. મારો તમારી સાથે કોઈ પરિચય ન હતો, કોઈ લાગણી પણ પહેલાં ન હતી, પણ આશ્રમ થયા પછી મેં તો બધાંને યાહ્યાં છે અને દિલનો સંબંધ રાખ્યો છે. તમને યાહીને મેં તો ભગવાનનો જ સંબંધ બાંધ્યો છે. અને કોઈક વખતે તમારી પાસે માગું છું તો એમાં ભગવાનની સેવા છે અને એમ કરીને તમારી સેવા કરું છું.

મોટાનો હેતુ

બાકી, મારામાં કશી લાયકાત નથી. ભિખારી છું, પણ એની પાછળ હેતુ છે. એવાં કોઈક કર્મથી મળેલાંની ગતિ ઊંચી થાય એ હેતુ છે. અને ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે ‘જે જે મળે તેની ગતિ ઊંચી થાય એવી રીતે તારે વર્તવાનું છે.’

એ ગતિ ઊંચી ક્યારે થશે તે જાણતો નથી, પણ થશે તો ખરી જ. હું કંઈ ભવિષ્ય જાણતો નથી, પણ તમે પોતાના મનને અંતરમાં બાંધીને દિલમાં લક્ષ કરો તો લાગશે કે ‘મોટા’ તો તમને યાહ્યા કરે છે. મારું કામ તમને યાહવાનું છે. જોકે એટલાથી મારું કામ પતતું નથી, કારણ કે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં લોકોનું જીવન છે. તેમાંથી ગતિ ઊંચી થાય ત્યારે મારું કામ ફલિત થાય-કૃતાર્થ થાય. એટલે મળેલાંની સાથે એવો સંબંધ બાંધવો કે એ લોકોનું ‘મોટા’ પરત્વે દિલ પ્રગટે. એ કેવી રીતે થશે એની મને ખબર નથી.

માનવીનું ઋણ

ભગવાન તો સર્વત્ર અને સર્વવ્યાપક છે. માનવી પાસે જે કંઈ છે તે બધું એની હોશિયારીથી મળેલું છે એમ માનવામાં નર્યું

એનું અહમ્ છે. માનવી એ ભૂલી જાય છે કે આ ભગવાનની મદદથી મળેલું છે. એ વિચારે કે એને અનેક પ્રકારનું ઋણ છે :- માતાપિતાનું, સમાજનું, પિતૃઓનું, પશુપક્ષીઓનું વગેરે.

પરિવારનું ઋણ

જો વેપારમાં હોય અને તેનું દેવું હોય તો તે આપવું જોઈએ, નહિ તો વહેવાર ટકે નહિ, પણ એ જો બુદ્ધિથી વિચારીને સમજે તો બીજાં પણ ઋણ છે. માતાપિતાની ઘડપણમાં સેવા કરવી, તેમની આજ્ઞા પાળવી એ એમનું દેવું ચૂકવો છો, એ ઋણ છે. એ લોકોએ આપણા નાનપણમાં ઘણું કર્યું છે. એ ઘડપણમાં એક વાત ચાર વાર કરે તો આપણે ખીજવાઈ જઈશું, પણ આપણે નાનપણમાં ઘણી વખત એકની એક વાત કરીએ તો એ ખીજવાતાં નથી. કોઈએ આપણને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય અને એને એ પાછા આપીએ એ લેવડદેવડ થઈ. તેવી જ રીતે નાનપણમાં માતાપિતાએ આપણું કહ્યું માન્યું અને આપણું ઘણું કર્યું, તો એ લોકોના ઘડપણમાં આપણે એમની આજ્ઞા પાળવી, એમની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવું એ તો લેવડદેવડની વાત છે. કોઈ કહેશે કે એ તો એમની ફરજ કે સ્વાર્થ હતો તે કર્યું. તો પછી તમારો સ્વાર્થ ક્યાં ગયો ? આજે પશ્ચિમનાં રાજ્યોમાં ઘરડાંઓને પેન્શન મળે છે. રાજ્ય એ ધર્મ પાળે છે, તો આપણે પણ એ લોકોને પેન્શન આપવું જોઈએ.

આપણે કહીએ છીએ, ‘બેસો બા, તમે કંઈ સમજતાં નથી. તમે તમારે ભગવાનનું નામ દો, છોકરાં રમાડો.’ સંયુક્ત કુટુંબમાં માતાપિતાની કોઈ જાતની ગણતરી નથી, કદર તો ઘેર ગઈ. એટલે અમે તો કહીએ છીએ કે આ તો દેવું છે. તેમ જ આ સમાજનું પણ આપણા ઉપર દેવું છે. જો સમાજનું કામ ના કરીએ તો સમાજ ટકી ના શકે. મારે તો કોઈ દેવું નથી. સમાજની ૨૦ વર્ષ સેવા કરી છે. માતાપિતાની પણ સેવા કરી છે. એમ તો

પિતૃઓનું ઋણ પણ ચૂકવ્યું છે. અને તેમ છતાં ભગવાનની પણ સેવા કરું છું અને સમાજમાં ભગવાન બિરાજેલો છે એટલે એની પણ સેવા કરું છું.

સમાજમાં 'મોટા'

સમાજમાં ગુણધર્મ પ્રગટે અને એમાં હું પોતે રહેલો છું. એટલે એમાં ગુણ અને ભાવના પ્રગટે તો જ મને લોકો ઓળખી શકશે. એટલે મારે સમાજની સેવા કરવી પડે છે. ગુરુમહારાજના હુકમથી અમુક લાખ રૂપિયા સમાજમાં ખર્ચવા એવું નક્કી કર્યું છે અને મને મળતી રકમનો એ રીતે જ ઉપયોગ કરું છું.

પ્રેમભાવથી મદદ કરજો

રામનવમીનો મળેલો બધો પૈસો એ રીતે જ ખર્ચી નાખ્યો છે. સ્ત્રીઓમાં-માતાઓમાં ગુણ અને ભાવના પ્રગટશે તો જ આપણામાં પણ ગુણ અને ભાવના પ્રગટવાની. એટલે એ માટે મારી પાસે કંઈક રકમ થાય એવો મારો સંકલ્પ ફળાવવાને તમારા હૃદયમાં જો ભાવના રાખીને મને આપશો તો તેનું સારું જ પરિણામ છે. સંસારી ભાવના રાખશો તો તેવું પરિણામ થશે. જો કોઈને આર્થિક મદદ શુભ ભાવનાથી કરીએ તો તેનું શુભ પરિણામ અનુભવશો. કોઈક વખતે તમે મને મળશો ત્યારે યાદ કરશો. જે મદદ કરો તે પ્રેમભાવનાથી કરજો. દા.ત. મારા ગુરુમહારાજ પરત્વે ભક્તિ જાગી કે મારી બાને લઈ જાઉં તો સારું. પૈસો તો મળે નહિ. મેં વિચાર કર્યો કે પૈસા ગમે તેમ કરીને ભેગા કરીશ. તેમાં પણ પાછી મારી બાએ હઠ પકડી કે મારા નાના ભાઈ સોમાભાઈને પણ લઈ લે. વળી, એ નાનો. એને કશું ભાન નહિ, છતાં કહે કે 'હું કશું ના જાણું. તું એને લઈ લે', પણ મને તો દર્શન કરાવવાની ગરજ લાગેલી અને જવાનું છેક ઉજ્જન પાસે ક્ષિપ્રા નદીને કિનારે. જવાને માટે પૈસા પણ બહુ થોડા,

છતાં ગમે તેમ સગવડ કરીને ગયાં. અમારે દાદાને ત્યાં વર્ણભેદ નહિ. ટિક્કડ અને દાળ ખાવાની. સાધન ના હોય તો હાથમાં લેવાનું, કારણ કે મૂળે પૈસા જ નહિ.

એક વખત ગુરુમહારાજ મારી બાને કહે, ‘બોન, પેલા માણસને પાંચ રૂપિયા આપ.’ એટલે બાને મેં પાંચ રૂપિયા આપ્યા અને કહ્યું કે ‘તું એને આપી દે.’ મેં તો એને આપવાનું કહ્યું, પણ એના મનમાં થયું કે પાછાં જઈશું કેવી રીતે ? તેમ છતાં આપ્યા ખરા. વળી, કોઈની સામે તે જોઈને કહે કે ‘જા, પેલા પાસે જઈને પાંચ રૂપિયા લઈ આવ.’ પણ એ જવા ના કરે, છતાં એ ગઈ. પણ પેલાએ આપ્યા નહિ. વળી, મારા એક માસીના દીકરા સાથે આવેલા. તેણે બાધા માનેલી, તેણે અમુક રૂપિયા ખર્ચવા એવું નક્કી કરેલું અને મને પૂછે કે શું કરીશું ? કારણ કે ગુરુમહારાજ પૈસા તો લેતા નથી. એટલે ગરીબગુરુબાંને ખાવાનું લઈને વહેંચી નાખ્યું. વળી, એની પાસે પણ પૈસા નહિ અને હવે ગામ પાછાં જવાને પૈસા નહિ, પણ બા દિવસમાં ચારપાંચ વખત પૈસા માટે સંભારે. ઉપરથી કહે કે ‘ગુરુમહારાજ કહે કે નાગો થઈ જા, તો નાગો થઈ જજે.’ અને એમ તો નાગોય થઈ જાઉં એવી ભાવના પણ કેળવાયેલી. નીકળવાનો દિવસ આવ્યો અને પગે લાગીને ગુરુમહારાજને કહ્યું કે ‘અમારું સંભાળજો.’ એટલે સ્ટેશને આવીને જેટલા પૈસા હતા તે આપીને જ્યાં સુધી જવાય ત્યાં સુધીની ટિકિટ માગી ત્યાં એક માણસ આવ્યો. મને કહે કે ‘લો આ પાંચ રૂપિયા.’ અને એમ કરીને મને એ રકમ મળી અને ઘેર આવ્યાં. એ માણસને મેં નામસરનામું પૂછ્યું તો કહે કે ‘એમાં શું ? આ તો અરસપરસ એવું બને.’

ત્યાગથી ભોગવ

આવા તો જીવનમાં કેટલાયે પ્રસંગો બન્યા છે અને એના સાક્ષી છે. એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે કંઈ કરીએ તેના

સંકલ્પવિકલ્પ કર્યા સિવાય કરીએ, તો એનું ગમે તે ફળ મળ્યા જ કરશે. ભાવનાથી કરેલા ત્યાગનું ફળ અમૃત છે. જો સાચી ભાવનાથી ત્યાગ થાય તો આનંદ-ઉમળકો પ્રગટે, ગુણ અને શક્તિ પ્રગટે. આ બધું શાસ્ત્રોએ કહ્યું છે. ઉપનિષદમાં તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે ‘બધું ત્યાગીને ભોગવ.’

જો માત્ર ભોગવશો તો દુઃખ જ રહેશે. માણસ ઈચ્છે કે ના ઈચ્છે પણ એને ઘસાયા વિના ચાલતું નથી. ગમે તેવો સ્વાર્થ હોય, તો બૈરીછોકરાં માટે પણ ઘસાવું પડે છે, તેમ જ જીવનનિર્વાહના ક્ષેત્રમાં પણ એકબીજા માટે ઘસાવું પડે છે, કારણ કે આપણે સમાજમાં રહેલાં છીએ. દા.ત. લગ્ન આવ્યું. કોઈની સાથે અણબનાવ હોય તોપણ તેમને બોલાવવાં પડશે. સંસારવહેવારમાં એકબીજાને ઘસાયા વગર છૂટકો નથી. એટલે ત્યાગ એ વધારે મોટો છે. માનવીની દૃષ્ટિ ભોગ તરફ વળેલી હોવાથી એ ભોગ દેખ્યા કરે છે, પણ આ વિશ્વ ત્યાગને કારણે ટકેલું છે અને સમાજ પણ ત્યાગને કારણે ટકેલો છે. એટલે ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદમાં કહ્યું છે તેમ જો આપણે બધું ત્યાગીને, સમજીને ભોગવીશું તો ટકાશે, કારણ કે એકબીજાના માટે ત્યાગ તો કરવો જ પડે છે. જેમ દિવસરાત્રિ એ સહજ ક્રમ છે તેમ ત્યાગ એ પણ સહજ ક્રમ છે. એ ઋષિએ જીવનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું કે ત્યાગ એ સમાજનું રૂપ છે અને યજ્ઞનારાયણ એ ભાગમાંથી નીકળ્યા છે.

એટલે જો એને ત્યજીએ અને ભોગવીએ, તો જ પમાય છે. બધું ભોગવીએ તે ત્યાગ કરીને. જીવનનું એ રહસ્ય છે.

ઋણમુક્તિ

જીવનમાં જે કંઈ મળેલું છે તે આપણા બાપનું નથી. ભગવાનનું છે. સંસારમાં લોકો એકબીજાના ખપમાં આવે છે તો

આપણે પણ આવવું જોઈએ, એ સ્વીકારીને સમાજનું ઋણ અદા કરવું જોઈએ. પિતૃઓનું ઋણ, એમનાં અધૂરાં રહેલાં કાર્યો પૂરાં કરીને, તેમ જ દેવોનું ઋણ, શુદ્ધ ભાવના સેવીને પૂરું કરી શકાય.

એક વખત ગુરુમહારાજ કહે, ‘અલ્યા યૂનિયા, તારે માથે દેવું છે.’ હું ગરીબ ખરો, પણ મારે માથે ખાસ દેવું નહિ અને પગાર પણ મારો જૂજ. છતાં કહે, ‘તારે માથે દેવું છે.’ મેં તો ખૂબ વિચાર કર્યો અને ના પાડી. તો કહે, ‘બે દિવસ વિચાર કરીને કહેજે.’ ખૂબ વિચાર્યું. કોઈનું દેવું રહી ગયું હોય તે પણ વિચાર્યું, પણ કશી સમજ પડે નહિ. મેં કહ્યું, ‘કોઈના પૈસા બાકી નથી. હવે તમે કહો...’ પછી મને કહે કે ‘તું ખાય છે કે નહિ?’ તો રાંધવાને માટે લાકડાં કેટલાં જોઈએ? તો કેટલાં ઝાડ તેં બાળી નાખ્યાં? માટે એટલાં ઝાડ ઉગાડ.’ અને ત્યારથી મેં ઘણાં ઝાડ ઉગાડ્યાં છે. એ પણ ઋણ હતું. અને ફળાઉ ઝાડ પણ ઊંચેયાં. એટલે જેટલા આશ્રમ છે ત્યાં એમ કર્યું. કેટલાં ફળ ખાઈએ છીએ! એટલે જે ફળ ખાઈએ છીએ તે બીજાંએ આપણા માટે ઊંચેયાં છે. એટલે એવાં અનેક પ્રકારનાં માથે દેવાં છે.

બધું સમાજને અર્પણ

એ જ હેતુથી મેં તમને સ્વજન માનેલાં છે અને આ રીતે સમાજનું ઋણ ચૂકવાય. ‘મોટા’ આપણને ચાહે છે અને એની પાસે પૈસા નથી એટલે તમારી પાસે માગે છે. તેમ જ આ પૈસા જે મળે છે તેમાંથી હું કંઈ વાપરતો નથી, નંદુભાઈ કે ભીખુભાઈને પૂછી જોજો. વળી, મને મળેલા પૈસામાંથી, મારો ભાઈ ખૂબ ગરીબ છે તેને એક પૈસો આપ્યો નથી. વળી, મારાં લખેલાં પુસ્તકોનાં વેચાણમાંથીયે એક પૈસો એને આપ્યો નથી. તેમ જ તે વેચાણમાંનો તો એક પૈસોયે રાખ્યો નથી.

શ્રી મનુ સૂબેદારે ટ્રસ્ટમાં ઠરાવ કરેલો કે ‘એણે (મોટાએ) આવી સારી સેવા કરી છે, તો દર મહિને સો રૂપિયા આપવા’. છસાત વર્ષ મળ્યા. તેમાંથીયે એક પૈસો વાપર્યો નથી. એવો મારો સંપૂર્ણપણે નિષ્કામ વહેવાર છે. તો કોઈ કહેશે કે ‘આ અમે જે કંઈ આપીએ છીએ તેનો બદલો મળશે ?’ તો કહું છું એ તો નિશ્ચિત છે, કર્મનું પરિણામ નિશ્ચિત. ગમે ત્યારે એ ચૂકવવા પડશે અને અત્યારે પણ અજાણતાં ચૂકવીએ છીએ, પછી એમાં ગુસ્સો કે અણગમો આવે, તેના કરતાં પ્રેમથી કરો. તેમ જ સમાજ પરત્વેનું ઋણ કે દેવું પ્રેમથી અને ઉમળકાથી ચૂકવવું. સમાજ પરત્વે, વૃક્ષ પરત્વે, તેમ જ પ્રાણી પરત્વે પણ એમ વર્તવું. મહાત્મા ગાંધીજી એક લોટીથી મોં ધોવે અને દાતણ કરે. એઓ કહેતા કે ‘પાણીનો દુરુપયોગ એ પાપ છે.’ એક વખત એમણે હાથ ધોવા માટે મોહનલાલ પંડ્યા પાસે માટી મંગાવી. તેઓ તો મોટું ઢેકું લાવ્યા. ગાંધીજી તો ખિજવાયા. કહે, ‘આવા મોટા ઢેફાની શી જરૂર હતી ? જાવ જ્યાંથી લાવ્યા છો ત્યાં જઈને મૂકી આવો.’ અરે, ટચૂકડી પેન્સિલ ખોવાઈ તે પણ શોધાવી.

એક વખત નોઆખલીમાં હતા ત્યારે એમના પગે ઘસવાનો પથરો મનુબહેન ગાંધી એક ગામમાંથી નીકળતી વખતે ભૂલી ગયાં. તે વખતની પરિસ્થિતિ તો બહુ ખરાબ અને છતાં ગાંધીજીએ મનુબહેનને કહ્યું કે ‘તે ગામ જઈને પથરો લઈ આવ.’ આ બધી સાચી હકીકત છે.

એના ઉપરથી સમજવાનું કે બધું ઉપભોગને માટે નથી, મોજશોખને માટે નથી. જરૂર પૂરતું ઠીક છે. સંસારમાં જે મળ્યું છે તે ભગવાનની મહદ કૃપા છે. માટે એનો ઉપયોગ સમજી-વિચારીને કરજો.

તા. ૧૬-૪-૧૯૬૩.

॥ હરિ:ૐ ॥

વિશેષનામ સૂચિ

ઈશાવસ્ય - ૭૮	મનુબહેન ગાંધી - ૮૦
ઈશુ - ૨૪	મહાત્મા ગાંધી : ૨૯, ૩૫, ૬૬, ૮૦
કબીર - ૪૯	મહાત્માજી - ૫૪
કૃષ્ણ - ૧૯, ૪૦	માધવલાલ શાહ- ૬૮
ગાંધીજી - ૧૬, ૨૯, ૪૪, ૫૪, ૫૫, ૬૮, ૮૦	મીરાં - ૪૯
ગીતામાતા - ૨, ૧૨, ૪૮, ૬૬	મોટા - ૩૧, ૩૪, ૫૧, ૫૩, ૭૪, ૭૬, ૭૯
ગંગામૈયા - ૩	મોહનલાલ પંડ્યા - ૮૦
ચર્યાલ - ૪૩	રામ - ૧૯, ૪૦
ચૈતન્ય - ૪૯	વિનોબાજી - ૨૯, ૩૨
જવાહરલાલ - ૪૪	શ્રીઅરવિંદ - ૧૯
તુલસીદાસ - ૪૭, ૪૯	શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક - ૨૫, ૬૯
દિનશાજી મહેતા - ૨૯	શ્રી મનુ સૂબેદાર - ૮૦
નરસિંહ મહેતા - ૬, ૪૯	શ્રીરમણ મહર્ષિ - ૧૯
નાનક - ૪૯	શ્રીરામકૃષ્ણ - ૧૯
નંદુભાઈ - ૭૯	શ્રીરામચંદ્ર - ૬૪, ૭૦
પુનિત મહારાજ - ૬	શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ - ૩૬
પૂજ્ય ઠક્કરબાપા - ૩૫	સુરદાસ - ૪૯
પંડિત ઓમકારનાથ - ૨૯	સોમાભાઈ - ૪૯
ફૂલચંદભાઈ - ૨૫	સંત તુકારામ - ૨૯, ૪૯
બુદ્ધ - ૧૯	જ્ઞાનદેવ - ૪૯
ભીખુકાકા - ૨૧	
ભીખુભાઈ - ૭૯	

સ્થળનામ સૂચિ

અમદાવાદ - ૨૪, ૫૪	નોઆખલી - ૮૦
અમેરિકા - ૨૪, ૪૪	પુના - ૨૯
આણંદ - ૫૪	પંજાબ - ૧૯, ૪૯, ૭૦
આસામ - ૪૯	ફાંસ - ૨૪
ઓરિસ્સા - ૪૯	બર્મા - ૭૦
ઇંગ્લેન્ડ - ૪૩, ૪૪	બારડોલી - ૫૪
ઉજ્જન - ૭૬	બિહાર - ૭૦
ઉત્તર પ્રદેશ - ૪૯, ૭૦	બંગાળ - ૪૯, ૭૦
ઉત્તર ગુજરાત - ૫૪	મદ્રાસ - ૭૦
ઉરુલીકાંચન - ૨૯	મહારાષ્ટ્ર - ૪૯, ૭૦
કલકત્તા - ૨૯	રશિયા - ૨૪, ૪૬, ૪૯
ગુજરાત - ૪૯, ૫૧	રાજકોટ - ૩૦
ચરોતર - ૫૪	રાજસ્થાન - ૪૯, ૭૦
ચીન - ૪૪, ૪૫, ૪૬	વલસાડ - ૨૬
જર્મની - ૨૪, ૨૯	સુરત - ૧૧, ૫૧, ૫૩, ૫૪, ૫૫
દહેરાદૂન - ૩૩	હિંદુસ્તાન - ૩૯
નડિયાદ - ૩૩, ૩૬, ૪૭	ક્ષિપ્રાનદી - ૭૬

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથે સાથે હૃદયપ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બંનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં 'મારું મારું' ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં

રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.

૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજી ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે, તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો. ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દેઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દેઢતર કર્યા કરો. અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદચ્છા જે આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવનસાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૧૯-૨૦: વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૧: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે' તથા 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.

૧૯૨૮: સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને ચરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એકઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨ થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ: ઝં ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोटानां पुस्तको

१. मनने (पद्य)
२. तुष्ट यरक्षे (पद्य)
३. हृदयपीकार (पद्य)
४. जीवनपगले (पद्य)
५. श्रीगंगाथरक्षे (पद्य)
६. केशवयराक्षकण्णे (पद्य)
७. कर्मगाथा (पद्य)
८. प्रज्ञामप्रलाप (पद्य)
९. पुनित प्रेमगाथा (पद्य)
१०. जीवनसंग्राम (पत्रो)
११. जीवनसंदेश (पत्रो)
१२. जीवनपाथेय (पत्रो)
१३. AT THY LOTUS FEET
(‘तुष्ट यरक्षे’नो अनुवाद)
१४. जीवनप्रेरणा (पत्रो)
१५. TO THE MIND
(‘मनने’नो अनुवाद)
१६. जीवनपगरण (पत्रो)
१७. जीवनपगथी (पत्रो)
१८. जीवनमंडाण (पत्रो)
१९. जीवनसौपान (पत्रो)
२०. जीवनप्रवेश (पत्रो)
२१. जीवनगीता (गद्य-पद्य)
२२. जीवनपीकार (पत्रो)
२३. आर्तपीकार (प्रार्थना)
२४. हरिश्चन संतो (गद्य-पद्य)
२५. Life's Struggle
(‘जीवनसंग्राम’नो अनुवाद)
२६. जीवनमंथन (पत्रो)
२७. जीवनसंशोधन (पत्रो)
२८. नर्मदापट्ट (पद्य)
२९. जीवनदर्शन (पत्रो)
३०. जीवनपराग (सारसंयय)
३१. आल्यासीने (पद्य)
३२. जिज्ञासा (पद्य)
३३. जीवन अनुभव गीत (पद्य)
३४. जीवनखक (पद्य)
३५. जीवनखरि (पद्य)
३६. जीवनस्मरण (पद्य)
३७. श्रद्धा (पद्य)
३८. भाव (पद्य)
३९. जीवनस्सायण (पद्य)
४०. निमित्त (पद्य)
४१. रागद्वेष (पद्य)
४२. जीवनआह्लाद (पद्य)
४३. जीवनतप (पद्य)
४४. जीवनसौरभ (पद्य)
४५. जीवनस्मरण साधना (पद्य)
४६. जीवनरगत (पद्य)
४७. जीवनमथाभाषा (पद्य)
४८. कृपा (पद्य)
४९. स्वार्थ (पद्य)
५०. श्रीसद्गुरु (पद्य)
५१. जीवनकथनी (पद्य)
५२. प्रेम (पद्य)
५३. जीवनसंपदन (पद्य)
५४. मोक्ष (पद्य)
५५. गुणविमर्श (पद्य)
५६. जीवनपगईती (पद्य)
५७. जीवनडेती (पद्य)
५८. जीवनयज्ञतर (पद्य)
५९. जीवनधउतर (पद्य)
६०. लावकशिका (पद्य)
६१. भावरेणु (पद्य)
६२. भावश्रुति (पद्य)
६३. भावपुष्प (पद्य)
६४. भावदर्था (पद्य)
६५. जीवनप्रवास (पद्य)
६६. जीवनप्रल्भात (पद्य)
६७. कर्मउपासना (पद्य)
६८. मौनअंकांतनी डेडीओ (प्रवचन)
६९. मौनमंदिरेनुं हरिद्वार (प्रवचन)
७०. मौनमंदिरेनो मर्म (प्रवचन)
७१. मौनमंदिरेमां प्रलु (प्रवचन)
७२. मौनमंदिरेमां प्राणप्रतिष्ठा (प्रवचन)
७३. शेष-विशेष (सत्संग)
७४. जन्म-पुनर्जन्म (सत्संग)
७५. तद्रूप-सर्वरूप (सत्संग)
७६. अत्रता-ओकात्रता (सत्संग)
७७. ज्ञेडाज्ञेड (सत्संग)
७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
७९. ब्रह्मब्रह्मण (सत्संग)
८०. ऐकीकरण-समीकरण (सत्संग)
८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
८२. केन्सरनी सामे (पत्रो)
८३. धननो योग
८४. मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
८५. संतहृदय (पत्रो)
८६. समय साथे समाधान (पत्रो)

आ उपरांत उपरनां पुस्तकोमांथी
थयेलां १५ संकलनो.